

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav hospodářských a sociálních dějin

Diplomová práce

Bc. Jonáš Chmátal

**Pojetí životního prostředí v expertním myšlení
československých architektů 1960-1971**

**Concept of The Environment in expert view of
Czechoslovak architects 1960-1971**

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Matěj Spurný, Ph.D

2017

Poděkování:

*Chtěl bych velmi poděkovat vedoucímu práce Mgr. et Mgr. Matěji Spurnému,
Ph.D za podporu, cenné rady, ochotu a trpělivost při vedení této práce.*

*Dále bych chtěl za podporu a trpělivost poděkovat své rodině, a především své
přítelkyni Martince.*

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval/a samostatně, že jsem řádně citoval/a všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne.....

podpis

Abstrakt:

Práce se zabývá reflexí témat životního prostředí v expertním prostředí československých architektů v šedesátých letech dvacátého století. Životní prostředí se od konce padesátých let a zejména v letech šedesátých stalo frekventovaným tématem napříč různými odbornostmi. Českoslovenští architekti patřili právě k jedné z těchto skupin a během šedesátých let toto téma významně rozvíjeli. To se promítlo nejen do architektonické teorie, ale i konkrétních výstupů jako bylo založení specializovaného oboru nebo výrazným podílem na organizaci a účasti na mezinárodních setkání k problematice životního prostředí v rámci Evropské hospodářské komise OSN, UNESCO nebo Mezinárodní unie architektů. Kromě těchto přímých výstupů přineslo promýšlení témat životního prostředí také zajímavé teoretické koncepty, které zapadají do obecného intelektuálního milieu šedesátých let a dále ukazují na prozatím ne zcela prozkoumanou myšlenkovou bohatost československého intelektuálního a odborného prostředí. Architekti taktéž kriticky poukazovali na pokračující degradaci přírodního prostředí. Tato analýza, proto nadále ukazuje, že kontinuální problematický stav životního prostředí v době vlády komunistické strany nebyl způsoben nezájmem o toto téma ze strany odborných kruhů či jeho nedostatečnou reflexí.

Klíčová slova: architekti, architektura, životní prostředí, šedesátá léta, státní socialismus, expertní skupiny

Abstract:

This study analyses the concept of The Environment among Czechoslovak architects and on the field of architectural theory in the 1960s. Environmental problematic was frequent topic across different expert groups since end of the 1950s and especially in the 1960s. Architects was one those groups and they actively further developed this concept of The Environment and environmental problematics during 1960s. This effort had brought interesting theoretical concepts and ideas and was also influenced by general Czechoslovak intellectual milieu of 1960s. Architects also started to critically address the degradation of natural environment due to increasing industrial pollution. They also accomplished several successes on the field of environmental problematics. They managed to establish specialized field of study and played a key role in some international conferences and meetings dealing with environmental problems under UNESCO, OSN or International Union of Architects. This study indicates some of yet not well known intellectual riches of Czechoslovak 1960s and points that continuous environmental degradation during the reign of communist party was not caused by insufficient expertise and the source for this major problem should be further researched.

Key words: Architecture, Environment, environmental problematics, experts, Czechoslovakia, state socialism, 1960s

Obsah	
Úvod.....	8
1.1. Modernita a moderní společnosti	9
1.2. Životní prostředí a státní socialismus.....	13
1.2.1. Dosavadní poznání a perspektivy	13
1.2.1.1. Opoziční a systémový přístup.....	15
1.2.2. Expertní myšlení a systémový přístup: zhodnocení pramenů, možné perspektivy.....	17
1.2.2.1. Architekti	22
2. Pojetí životního prostředí v expertním myšlení československých architektů 1960-1971	27
2.1. Historický úvod: Poválečné období a padesátá léta.....	27
2.1.1. Situace architektury	27
2.1.2. Nástup komunistické strany.....	31
2.2. Příroda, zeleň a architektura – počátky tématu životního prostředí.....	34
2.3. Šedesátá léta	39
2.3.1. Architektura šedesátých let.....	39
2.3.2. Architektura a životní prostředí	43
2.3.3. Životní prostředí	47
2.3.3.1. Obytné prostředí	49
2.3.3.2. Pracovní prostředí.....	50
2.3.3.3. Doprava – spojnice prostředí	51
2.3.3.4. Rekreační prostředí a volný čas	52
2.3.4. Krajina a příroda	54
2.3.4.1. Řešení problémů rekreace a zátěže krajiny.....	56
2.4. Projekty	58
2.4.1. Ústí nad Labem (1961)	58
2.4.2. Životní prostředí při výstavbě (1962).....	59
2.4.3. Investice a životní prostředí (1966)	61
2.4.4. Hypotetická koncepce perspektivních tendencí vývoje životního prostředí (1966).....	65
2.5. Shrnutí dosavadního vývoje.....	74
2.6. „Zelená“ léta 1967-1973	79
2.6.1. Mezinárodní setkání.....	79
2.6.1.1. Kongres mezinárodní unie architektů (1967)	79
2.6.1.2. Symposium Evropské hospodářské komise (1971).....	83
2.6.1.3. UNESCO	84
2.6.2. Ideální město.....	87
2.6.3. Rok 1968 a následný vývoj.....	92
2.6.4. Životní prostředí na ČVUT	96
2.6.5. Proměna teorie životního prostředí Zdeňka Lakomého.....	101
2.6.6. Nástup ekologů	107
2.6.7. Problematický pojem	108
3. Závěr	110
3.1. Architektonické pojetí tématu životního prostředí.....	110
3.2. Expertní myšlení v době státního socialismu a teorie rizikové společnosti: možná interpretace	119
3.3. Závěrečné shrnutí, badatelské výhledy	125
4. Zdroje a literatura.....	129

Použité zkratky:

VTR – vědecko-technická revoluce

VÚVA – Výzkumný ústav výstavby a architektury

ŽP – životní prostředí

ŽPČ – životní prostředí člověka

Úvod

Předkládaná práce se věnuje především myšlení o životním prostředí v Československu, jeho rozvoji a konstrukci samotné koncepce životního prostředí na poli architektonické diskuse a teorie během šedesátých let 20. století, kdy životní prostředí představovalo jedno z velmi frekventovaných témat.

Můj zájem o toto téma pramení jednak z i dnes neustále aktuální problematiky životního prostředí, vztahu člověka a jeho blízkého i vzdáleného okolí a snah nalézt či realizovat k životnímu prostředí šetrnější formy dalšího rozvoje lidské civilizace. Výzkum těchto otázek, zejména na úrovni myšlení a teoretického pojetí poměru člověka a okolního světa, je i mým soustavným zájmem, obdobně jako současný environmentalismus, a rád bych, skrze pohled historika, přispěl k prohloubení poznání tohoto tématu.

Dalším impulsem bylo také přesvědčení, že výzkum státního socialismu má stále určitá bílá, či bělejší místa, mezi něž bezpochyby patří i vztah různých struktur a složek státně socialistické společnosti k životnímu prostředí, a tedy šance přinést nové poznání či badatelsky přispět k prohloubení argumentace závěrů současného bádání.

Svoji roli také sehrálo přesvědčení o potřebnosti prohloubit přístup ke státnímu socialismu nikoliv jako k antagonistickému systému k západní liberálně-kapitalistické společnosti, ale jako k odlišné verzi realizace projektu moderní společnosti, která toho se západní verzí totožného projektu má výrazně více společného, než se dříve soudilo. Na tématu životního prostředí je také možné přesvědčivě ukázat, že obě verze modernity sdílí stejné problémy a liší se následně až v míře jejich reflexe a způsobech a míře úspěšnosti jejich řešení. Tyto teze a stanovisko, ze kterého k problematice státně socialistické společnosti přistupuji krátce zdůvodním níže.

Práce by měla být příspěvek k poznání vztahu životního prostředí a státního socialismu, které považuji za prozatím ne zcela prozkoumané a skýtající tak ještě mnohá odhalení, umožňující lépe pochopit jak samotný státní socialismus, tak určitou dynamiku a zejména problematiku moderních společností obecně. Dále si klade za cíl být také sondou do myšlenkového světa a odborného myšlení expertů-

architektů a tím i východiskem pro můj následný badatelský záměr, ve kterém se plánuji obdobně věnovat i jiných expertním skupinám a jejich pojetí či reflexi témat životního prostředí, vztahu člověka a prostředí, postavení přírody a obecně vztahu a pozici expertních skupin a jimi neseného vědění v rámci systému státního socialismu.

Aktuálně předložená práce tak má být jakýmsi „lakmusovým papírkem“, který má ukázat, nakolik je takto zaměřený výzkum možný a zda je schopen adekvátně rozšířit dosavadní historické poznání.

1.1. Modernita a moderní společnosti

Nepovažuji za smysluplné vnímat etapu státního socialismu jako vybočení z dějin nebo odchylku od trajektorie přirozeného vývoje.¹

Státní socialismus považuji za moderní podobu společnosti, která sdílí s ostatními sobě podobnými, například západoevropskou liberální demokracií, řadu východisek a také problémů.²

Chceme-li éře státního socialismu porozumět, jeví se mi jako základní předpoklad analyzovat toto uspořádání jako jednu z realizací projektu moderní společnosti. To zní samozřejmě, nicméně zdaleka ne všichni autoři zabývající se tímto obdobím při jeho analýze užívají teoretické přístupy spojené právě s výzkumem evropské modernity. Tento pojem je výrazně jednoznačněji spojen s liberálně demokratickým projektem, v poválečné Evropě tedy se Západem. Ideová východiska obou projektů jsou přitom shodná: osvícenské dědictví, silné zaměření na budoucnost a představa o možnosti jejího utváření. Tato představa je úzce spojena s další ústřední hodnotou modernity, a to vírou v neomezené možnosti pokroku.³

---

1 Tato interpretace byla silně přítomna v devadesátých letech nejen v Československu, kdy byla využita k nalezení nového, postkomunistického smyslu českých dějin a sloužila k legitimaci a podpoře soudobého establishmentu. Společně s představou o „odchylce“ se silně zakořenilo pojetí o zahraničním, anti-civilizačním importu, který byl českému národu nadvakrát vnucen zahraničním hegemonem (nacistické Německo, Sovětský svaz) a představoval dějinné zpomalení „přirozeného“ vývoje.

2 Zjednodušeně tím mám na mysli, že jak východní, tak západní verze moderních společností usilují o naplnění stejných idejí, realizují je však často rozdílnými prostředky. Jejich rozdíly tak spočívají zejména v samotné cestě, nikoliv v jejím východisku nebo cíli. Proto soudím, že je vhodnější je, z analytického hlediska sledovat jako alternativní než jako přímo antagonistické.

3 K představám o pokroku viz: Loewenstein, Bedřich, Vira v pokrok, Dějiny jedné evropské ideje, Praha 2009 či Condorcet, Antoine, Náčrt historického obrazu pokroků lidského ducha, Praha 1968. Loewenstein se věnoval problematice modernity také v práci Projekt Moderny

Dále je ústřední hodnotou moderních společností víra v univerzální rozum, osvobození člověka od svazující tradice a ustanovení jej jakožto rozumné bytosti schopné vlády sama nad sebou a přesvědčení, že skrze rozum bude člověk schopen racionálně uspořádat své poměry ke světu a k ostatním lidem.⁴ S akcentem na rozum souvisí také rozvoj vědecké metody a velká důvěra v potenciál moderní vědy a její dominantní postavení jakožto nástroje poznání světa a uskutečnění pokroku.

V takovémto náhledu se modernita jeví jakožto projekt lidské emancipace, uskutečněné skrze využití potenciálu lidského rozumu. Naproti tomu ale v rámci modernity existuje i silná disciplinační tendence. Společně s růstem moci státu, zkvalitňováním státní správy a jejího byrokratického aparátu, se do područí či sféry vlivu státu dostává stále více sfér lidského života.

Modernita a projekty moderních společností jsou tak místem střetávání dvou rovin. Na jedné straně stojí příslibený a realizovaný emancipační potenciál člověka. Zároveň je ale přítomen také silný disciplinační prvek, ospravedlněný často jako nutnost k dosažení zmíněné emancipace. Koncept modernity jakožto neutuchajícího sváru mezi její emancipační touhou a disciplinační tendencí a hledání syntetického řešení prezentuje Petr Wagner.⁵

Tento střet je také vlastní oběma verzím moderního projektu, jak státnímu socialismu, tak liberálnímu kapitalismu. Shodně usilují, v ideové rovině, o nalezení ideálního ekonomického modelu umožňujícího kvalitativní i kvantitativní rozvoj a snaží se člověku zaručit materiální dostatek, saturaci jeho potřeb a posléze i konzumních tužeb a jeho sociálních práv (přestože v jiném rozsahu).⁶

(Praha 1995).

4 Bělohradský mluví o evropské myšlenkové tradici jako o „dějinách univerzálního rozumu“, viz. Bělohradský, Václav, *Myslet zeleň světa*, Praha 1991, s. 7.

5 Wagner, Peter, *Sociology of modernity, liberty and discipline*, London 1994, s. 3-36. Asi nejznámější a nejpoblárnější kritické analýzy modernity a jejích disciplinačních tendencí přináší Michel Foucault viz například: Foucault, Michel, *Dohlízet a trestat*, Praha 2000

6 Erich Fromm poznamenává, že i socialismus a komunismus se postupně proměnily od hnutí, jež usilovalo o „nového“ člověka a „nové“ společnosti, k hnutí, jež usilovalo o „buržoazní“ život pro všechny. Univerzální spravedlnost a štěstí člověka bylo ztotožněné s univerzálním materiálním blahobytem, dostatkem a konzumem. Viz. Fromm, Erich, *Mít nebo být*, Praha 2014, s. 14.

Tuto proměnu můžeme v československém kontextu sledovat zejména od počátku sedmdesátých let.

Shodně se také snaží obhájit superioritu a správnost svého modelu, jsou přesvědčeny o svých absolutních pravdách. Odvolávají se na vědu, jakožto normativní a jediný správný nástroj poznávání světa a prohlašují samy sebe za vědecké, na čemž staví část své legitimacy. Budují rozšiřující se sociální zázemí pro své občany a garantují jim určitá sociální práva. Věří v rozum a racionalitu vlastního přístupu, v možnosti racionální organizace a plánování a v nutnost takové praxe jakožto nástroje kontroly chaotických a nepředvídatelných volných tržních vztahů, byť v různé míře.

Ve vztahu k okolnímu světu, zejména k přírodě si počínají také obdobně. Je jim vlastní silně antropocentrický přístup, kdy si snaží podmanit přírodu ku většímu prospěchu člověka, zejména za hospodářskými účely. Převládá představa o konečné poznatelnosti, optimalizovatelnosti a říditelnosti okolního světa a v podstatě všech fenoménů bez rozdílu. Příroda se v moderních společnostech stává racionalizovanou, je podrobena objektivistické scientistické analýze a často též ekonomickému kalkulu.⁷

Výrazným tématem, na kterém lze tuto sdílenou podobnost moderních industriálních společností přesvědčivě ukázat je právě problematika životního prostředí. Západní i východní společnosti dospěly zejména na počátku sedmdesátých let do stavu hluboké krize životního prostředí, která byla na obou stranách „železné opony“ reflektována. Hlavní odlišnost nastává následovně, v přijímaných opatřeních a míře úspěšnosti vyřešit tento rozpor industriální civilizace. Za jednu z příčin zhroucení se socialistického projektu lze pokládat právě nezvládnutí této krize moderní industriální společnosti.

Na podobnosti západní a východní modernity upozorňuje například i Raymond Aron, kterému slouží jako důležitý faktor pro jeho tezi o konvergenci průmyslových společností.⁸ Izraelský sociolog Shmuel Eisenstadt mluví o vícečetných modernitách (*multiple modernities*). Jejich společným jmenovatelem je právě akcentování svébytné, na Západě vzniklé civilizace jakožto základního rámce, ovšem ovlivněného náboženstvím nebo jiným místními specifiky tak, že

---

7 Havelka, Miloš, Modernizace, in: Storchová Lucie a kol., Koncepty a dějiny, proměna pojmů v současné historické vědě, Praha 2014, s.258-268. K modernitě obecně také viz: Hlavačka, Milan, Modernizace, in: Čechurová, Jana, Randák, Jan a kol., Základní problémy studia moderních a soudobých dějin, Praha 2014, s. 451-460 či Harrington, Austin a kol., Moderní sociální teorie, Praha 2006, s. 46-54.

8 Aron, Raymond, 18 lectures on Industrial society, London 1967.

získává určité kvalitativně odlišné aspekty. Tím, jak se výchozí, nutno zdůraznit že ideový, rámec evropské modernity stává globálním, naráží na nové překážky a situace a reakcí na ně se proměňuje.⁹

Koneckonců i Václav Havel ve svých esejích psal o východních socialistických společnostech jako o vypouklém zrcadle moderní civilizace západní a vyzýval ke generální revizi a sebepochopení této civilizace jako celku.¹⁰

V českém prostředí využil na poli historiografie tento konceptuální přístup k moderním společnostem například Matěj Spurný.¹¹

Kromě toho, že různé společnosti představují, řekněme, spojené nádoby a mnohačetné tváře jednoho moderního projektu, je modernita ze své podstaty projekt neukončený a neustále probíhající. Proto je třeba dbát zvýšené opatrnosti a důslednosti při konceptualizaci její minulosti či minulých fází, neboť takové konceptualizace mají stále vliv na naše porozumění probíhajícím dějům, přímo se dotýkajících naší současnosti a zejména, jak je modernitě vlastní, naší budoucnosti.

Proto je na místě se při zkoumání moderních společností oprostít od protichůdných dualit, které jsou většinou dědictvím studenoválečného myšlení.¹²

Jak říká historik Pavel Kolář: *Historici* (a jistě nejen oni – pozn. JCH) *by se proto měli kriticky vypořádat s těmi zakořeněnými pohledy na dvacáté století, které otrocky lpějí na statických protikladech jako Východ a Západ, diktatura a demokracie, a tak dále. Měli bychom se konečně odpoutat od normativních kategorií z doby studené války a komparativně zkoumat soupeřící společensko-politické systémy pozdní moderny – kapitalismus, státní socialismus nebo postkolonialismus – nikoli jako přísně oddělené „bloky“, nýbrž jako globální spleť politických, hospodářských a kulturních vazeb.*¹³

---

9 Eisenstadt, Shmuel N., Multiple moderne im Zeitalter der Globalisierung, in: Schwinn, Thomas (Hrsg.), Die Vielfalt und Einheit der Moderne. Kultur und strukturvergleichende Analysen, Wiesbaden, s. 37-63, cit. podle Havelka, Miloš, Modernizace.

10 Havel, Václav, Politika a svědomí, in: Spisy 4: Eseje a jiné texty z let 1970–1989, Praha 1999.

11 Spurný, Matěj, Most do budoucnosti: laboratoř socialistické modernity na severu Čech, Praha 2016, zejména s. 59-68.

12 Buden, Boris, Konec postkomunismu, od společnosti bez naděje k naději bez společnosti, Praha 2013, s. 174.

13 Kolář, Pavel, Čtyři základní rozpory východoevropského komunismu, in: Soudobé dějiny 1-2 / 2015, s. 130-168, konkrétně s. 164-165.

1.2. Životní prostředí a státní socialismus

1.2.1. Dosavadní poznání a perspektivy

Téma životního prostředí a socialismu jistě není v české historiografii ještě vyčerpáno. Základní rámec je obsažen v pracích Miroslava Vaňka, zejména v syntéze *Nedalo se tady dýchat*.¹⁴

Ta přináší přehled různých aspektů problematiky životního prostředí od hospodářské politiky státu přes problematiku institucí, nedostatečné informovanosti obyvatelstva, rozdílných postojů vrcholných politických představitelů k ekologickým tématům až po růst znepokojení široké veřejnosti, degradaci kvality životního prostředí a nárůst ekologických aktivit v závěru osmdesátých let. Závěry této, dnes již dvacet let staré, práce stále představují nejkompaktnější pojednání o problematice životního prostředí v letech 1968-1989 a měly by dnes sloužit nikoliv jako završení poznání, ale jako počáteční pozice pro další bádání.

Knize samotné předcházelo několik samostatných studií z pera Miroslava Vaňka, které se problematiky různě dotýkají a monografie *Nedalo se tady dýchat* potom uzavírá první vlnu zájmu o ekologická témata v devadesátých letech. Otázka ekologie a životního prostředí se následně ocitla spíše na okraji zájmu. V koncepčním úsilí o uchopení této problematiky na Vaňka nebylo úspěšně navázáno, a tak můžeme vycházet spíše z fragmentárních prací, tématu životního prostředí se nějakým způsobem dotýkajících.¹⁵

S tématy životního prostředí souvisí také problematika krajiny. Té je sice věnována značná badatelská pozornost, zejména na poli historické geografie, nicméně badatelský zájem je orientován převážně na krajinu v době předmoderní a v době 18. a 19. století. Výjimku představuje kniha Pavla Hájka *Jde pevně*

---

14 Zejména Vaněk, Miroslav, *Nedalo se tady dýchat*, Ekologie v českých zemích v letech 1968-1989, Praha 1996 dále: Vaněk, Miroslav, O některých problémech ekologického hnutí v českých zemích před rokem 1989, in: *Soudobé dějiny*, č.1, 1995, s. 42-57, Vaněk, Miroslav, *Zelené mládí*, ekologické aktivity mladé generace v osmdesátých letech, in: Vaněk, Miroslav a kol, *Ostrůvky svobody*, kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu, Praha 2002, s. 237-272 a Vaněk, Miroslav, *Ekologie a ekologické hnutí v posrpnovém Československu*. In: Blažek, Petr, *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968-1989*, Praha, 2005 s. 79-95.

15 Například Hájková, Gabriela, *Ekologie, ochránáři a environmentální problematika v Brně v 2. pol. 80. let*, diplomová práce obhájená na FF MU v roce 2011. či Moravec, Jiří, *Hnutí Brontosaurus jako fenomén volnočasové aktivity československé mládeže v letech 1974-1989*, rigorózní práce obhájená na Pedf UK v roce 2016.

kupředu naše zem, ve které se autor věnuje právě problematice krajiny v době státního socialismu. Hned v úvodu ovšem Hájek konstatuje, že tato tematika je v podstatě zcela nepokrytá, zejména co se syntetičtějších prací a přístupů týče.¹⁶

Hájkova práce je spíše stručným uvedením do tématu, příručkou, která nastiňuje deset perspektiv, které se ve vztahu socialismu a krajiny řeší nejčastěji. Přínosnou je u něj ovšem rozhodně otázka, kterou si pokládá o původu a kontinuitách proměny krajiny v jím vymezené době a dochází k závěru, že proměny krajiny byly sice často namísto citlivého zásahu jen ideologickým manifestem a realizací okamžitého ekonomického zájmu, nicméně nelze je brát jen jako doménu státního socialismu. Proměny krajiny, které Hájek sleduje, považuje za fenomén moderních společností a jejich vztahu ke světu, a proměna, kterou krajina doznává za socialistického panství, je sice ve své formě a intenzitě ovlivněna a usměrněna vládnoucím systémem, ve své podstatě se ale jedná o strukturální proměny krajiny moderních společností obecně, které započaly již před rokem 1948. S čím bych u Hájka ne zcela souhlasil, je jedna z tezí jeho závěru, že se socialističtí správci země setkávali s ekologickými, urbanistickými a sociodemografickými problémy o dekádu později než společnosti západní. Tato teze je patrně správná, co se urbanismu týče, nicméně ne na poli uvědomění si problémů životního prostředí a zdraví krajiny, což ilustruje i expertní reflexe daných problémů, která bude rozebrána níže v této práci. Socialističtí správci země měli tato expertní stanoviska k dispozici už od konce padesátých let. Pozdější zde byla snaha se s těmito problémy vyrovnat či je uznat za relevantní rizika v nejvyšší rozhodovací rovině, čemuž se budu věnovat dále, nikoliv jejich vlastní existenci.

Téma životního prostředí, případně ekologie, se v rámci historiografie v poslední době opět postupně vrací na pole badatelského zájmu. Přesto nám zatím kvalitní syntéza, která by nepřinášela jen empirické údaje o hodnotách znečištění a devastace, ale zahrnovala by také myšlenkový svět a ideový rámec, skrze který by vysvětlovala, jak byla příroda v době panování státního socialismu myšlena, stále chybí.

Právě toto je směr, který považuji pro následující bádání za vhodný. Díky pracím Bedřicha Moldana a dalších vědců z Ekologické sekce při Biologické společnosti

---

¹⁶ Hájek, Pavel, *Jde pevně kupředu naše zem, Krajina českých zemí v období socialismu 1948-1989*, Praha 2008.

při ČSAV, výzkumným výstupům vycházejícím při Radě pro životní prostředí při vládě ČSR a následným analýzám a publikačním výstupům prováděných na ministerstvu životního prostředí¹⁷ si můžeme udělat poměrně přesnou představu o míře znečištění a devastace jednotlivých území.¹⁸ Nicméně u čísel samotných by se naše poznání nemělo zastavit.

1.2.1.1. Opoziční a systémový přístup

Dynamiku sociálních hnutí, nárůst „ekologického“ povědomí, rostoucí znepokojení mezi populací a následné protestní aktivity a rekonstrukce jednotlivých konkrétních iniciativ, je tématem, které je zkoumáno nejčastěji. Tento směr také převažuje v pracích Vaňkových. Toto zaměření obecně nazývám jako „opoziční“ a představuje nejčastěji zastoupený typ prací. Opoziční narativ je také zdrojem nejrozšířenějšího povědomí o vztahu mezi životním prostředím a státním socialismem.

V této perspektivě je státní socialismus často vykreslen jakožto těžkopádný, k přírodě nepřátelský a ji ničící systém a proti němu aktivně vzdorující obyvatelé, zárodek občanské společnosti. Často se zde objevuje důraz na míru znečištění a rozbor příčin neúspěchu na poli péče o životní prostředí. Tento narativ je vystaven zejména na základě reality osmdesátých let a ekologických demonstrací „za čerstvý vzduch“ v jejich závěru.

Druhý směrem našeho zkoumání reality doby státního socialismu v souvislosti s životním prostředím představuje rovina, kterou nazývám „systémová“ či by bylo případně ještě možno nazývat ji „státní“. Tento systémový směr bádání se zaměřuje zejména na děje probíhající uvnitř systému státního socialismu. Této rovině bylo dosavadně věnováno mnohem méně pozornosti.¹⁹

Řadím sem široké výzkumné pole sahající od dějin právní ochrany životního prostředí, přes dějiny ochrany přírody, dějiny socialistické vědy až po výzkum,

---

17 Samostatné ministerstvo zřízeno v roce 1990, do té doby byla agenda životního prostředí rozdělena, zejména mezi ministerstva kultury, vnitra a lesního a vodního hospodářství. Bedřich Moldan se stal prvním československým ministrem životního prostředí a v úřadu působil v letech 1990-1991, za předsednictví vlády Petra Pittharta.

18 Např. Moldan, Bedřich, *Příroda a civilizace: životní prostředí a rozvoj lidské civilizace*, Praha 1997.
Zýka, Jaroslav, Jeník, Jan, Moldan, Bedřich, *Životní prostředí očima přírodovědce*, Praha 1989.
Hadač, Emil, Moldan, Bedřich, Stoklasa, Jaroslav, *Ohrožená příroda, biosféra-člověk-technosféra*, Praha 1983.

19 Vaněk ve svých pracích tuto rovinu také rozeznává, zejména na vládní či okresní úrovni, nicméně téma tím jistě není vyčerpáno a zejména různé expertní skupiny zůstávají stranou hlubšího zájmu.

pro téma životního prostředí relevantních, expertních skupin a jejich myšlenkových světů.

Právě myšlenkové rámce, konceptuální a teoretické úvahy o přírodě, životním prostředí a vztahu člověk-socialismus-životní prostředí-příroda považuji za málo probádané a zároveň za velmi zajímavé a do budoucna přínosné.

Myšlenkovému světu opozice, zejména intelektuálnímu prostředí Charty 77, je věnována v podstatě konstantní a důkladná pozornost. Na druhé straně, myšlenkový svět například jednotlivých expertních skupin, působících v rámci státně-socialistického systému, zůstává probádan o poznání méně a věnuje se mu menší okruh badatelů zabývající se dějinami vědy, například Vítězslav Sommer, či sociální historici jako Matěj Spurný nebo historik Jiří Janáč.²⁰

Historičkou, již je třeba v této souvislosti zmínit, je Doubravka Olšáková, která se dlouhodobě věnuje výzkumu vědy a vědeckých institucí v době státního socialismu. To, což je samo o sobě důležitým příspěvkem k dalšímu pochopení společnosti státního socialismu, zejména proto, že ta se jako správná moderní společnost se považuje za společnost především vědeckou a na vědeckém poznání staví velkou část své legitimacy. Vedle toho se Olšáková věnuje výzkumu plánů na přetváření přírody v padesátých letech, které představují velice cennou reflexi doby z pohledu nejen environmentální historie.²¹

---

20 Například Jan Janko, který se ale zaměřuje spíše na starší období a druhé polovině dvacátého století se věnuje spíše okrajově, viz: Janko, Jan, Ekologie a politika v sedmdesátých letech dvacátého století (několik poznámek) in: Věda v Československu v období normalizace (1970-1975), sborník z konference (Praha 21.-22. listopadu 2001), Praha 2002, s. 277-286 a Janko, Jan, K počátkům ekologizace naší biologie, in: Zylinská, B., Svobodný, P., (eds.), Česká věda a Pražské jaro (1963-1970), Praha 2001, s. 219-225.

Hoppe, Jiří, Škodová, Markéta, Suk, Jiří, Caccamo, Francesco, "O nový československý model socialismu", čtyři interdisciplinární vědecké týmy při ČSAV a UK v 60. letech, Praha 2015.

Na ÚSD realizované projekty Cesta k technokratickému socialismu: Politika a koncepty řízení společnosti v Československu, 1953–1975 (2015–2017, GA0/GJ);

Expertní kořeny postsocialismu: český případ, 1980–2000 (2015–2017, GA0/GA);

Stalinský plán přetvoření přírody v Československu, 1948–1964 (2015–2017, GA0/GA), dostupné z: <http://www.usd.cas.cz/o-ustavu/resene-projekty/> cit. 20. 2. 2017.

Sommer, Vítězslav, Experti, právo a socialistický stát, Právní věda v ČSAV a její činnost v letech 1952 až 1960, in: Soudobé dějiny 1-2/2016, s. 118-136 a Sommer, Vítězslav, Towards the Expert Governance: Social Scientific Expertise and the Socialist State in Czechoslovakia, 1950-1980s, in: Serendipities 1. 2016 (2): 138–157.

Matěj Spurný adresuje téma zejména v knize Most do budoucnosti, která obsahuje i konceptuální a teoretické kapitoly právě o vztahu moderních společností, moderního myšlení a přírody a životního prostředí.

Jiří Janáč se zaměřuje na problémy vývoji československého vědeckého diskursu o vodním hospodářství, dějinám techniky a environmentálním dějinám. Například Janáč, Jiří, Průplav Odra-Odra-Labe jako velká stavba komunismu, in: Dějiny a současnost, č. 2, roč. 38, 2015, s. 18-21.

21 Olšáková, Doubravka, Stalinský plán přetvoření přírody v Československu, in: Dějiny a současnost, č. 2, roč. 38, 2015, s. 10-14, a nově Olšáková, Doubravka (ed.), In the name of

Olšáková spolu s dalšími historiky z jí vedenou Pracovní skupinou pro soudobé environmentální dějiny, kam dále patří zmiňovaní Matěj Spurný a Jiří Janáč, dále Michaela Kůželová a Valentina Fava.²² Jmenovaní historici patří mezi ty kteří, navzdory dlouhodobě nízkému zájmu, vnášejí do českého prostoru konceptuální a metodologické přístupy environmentálních dějiny (environmental history) a pracují na popularizaci tohoto široce pojatého oboru a jeho stabilizování v českém prostředí.²³

1.2.2. Expertní myšlení a systémový přístup: zhodnocení pramenů, možné perspektivy

Při takovémto, „dovnitř systému“, zaměřeném na studium problematiky životního prostředí, které se neomezuje jen na vyčíslování znečištění a popis zničení krajiny, vyvstává mnohorozměrný obraz struktur státního socialismu. Zde je možné sledovat různé koncepce a přístupy k přírodě, stejně jako teoretické úvahy o životním prostředí či snahu vypořádat se s environmentálními riziky probíhajícími pod povrchem na první pohled monolitického státně-socialistického systému.

Zejména různé expertní a vědecké kruhy (v rámci jisté míry zjednodušení lze říci, že se jednalo nejčastěji o lékaře, hygieniky, biology, ochránce přírody, ale také například o architektky) byly na poplach od konce padesátých let, předkládaly alarmující zjištění, kritické prognózy a upozorňovaly na neudržitelnost dobové praxe, zejména co se týče úniku a zpracování odpadních látek z výroby, znečištění vod, ovzduší a na plošný negativní vliv na zdraví obyvatelstva.²⁴

Právě pro výše argumentovanou důležitost rozumu a vědeckého poznání v

---

great work, Stalin's Plan for the Transformation of Nature and its Impact in Eastern Europe, New York, 2016.

22 Pracovní skupina pro soudobé environmentální dějiny viz zde:

<http://www.usd.cas.cz/pracoviste/pracovni-skupina-pro-soudobe-environmentalni-dejiny/>, cit. 13. 2. 2017.

Dále viz například: <http://environmentalni-dejiny.org/> cit. 13. 2. 2017.

23 Hudeček, Ondřej, K několika důvodům nezájmu o environmentální dějiny mezi českými historiky a historičkami, in: Dějiny-teorie-kritika 2/2012, s. 246-261.

24 Viz například: Tvorba a ochrana krajiny, sborník statí projednaných na 6. plenárním zasedání biologicko-lékařské sekce ČSAV dne 29. října 1959 a zasedání Komise pro ochranu přírody a tvorbu krajiny dne 19. listopadu 1959, Praha 1960, Veselý, Jaroslav, Příroda Československa, její vývoj a ochrana, Praha 1954, s. 68, či Hermann, Tomáš, Olšáková, Doubravka (eds.), Plánování socialistické vědy, Dokumenty z roku 1960 ke stavu a rozvoji přírodních a technických věd v Československu, Červený Kostelec 2013.

moderních společnostech považují za přínosný výzkum zaměřený na nositele a zprostředkovatele takového poznání, tedy vědce a experty, neboť oni by na výše rozebraném ideovém základě měli mít v moderních společnostech velmi silné a významné postavení a velký podíl na určování směru vývoje takové společnosti.

Jedním z výsledků dlouhodobé expertní kritiky špatného stavu životního prostředí a špatné či nedostatečné organizace jednotlivých státních složek, spolu s postupující degradací prostředí spojené s přímým vlivem na zdraví obyvatelstva a kvalitu života, bylo ustanovení Rada pro životní prostředí na federální úrovni.

Rada vznikla v roce 1971 jako výsledek stranického jednání nad problematikou životního prostředí a může sloužit jako první oficiální přiznání relevance danému tématu. Rada měla za úkol sledovat dění na poli životního prostředí a jeho ochrany a vypracovávat odborná stanoviska k takovým tématům spolu s navrhovanými řešeními. Taktéž měla koordinovat péči o životní prostředí na federativní úrovni a na úrovni národních výborů. Měla status poradního orgánu a její zjištění a navrhovaná opatření tak nebyla sama o sobě závazná.²⁵

Činnosti rady a jejímu působení či personálnímu složení prozatím nebyla věnována systematictější pozornost. Tímto směrem zaměřený výzkum považují na poli vztahu životního prostředí a státního socialismu za klíčový, perspektivní a do budoucna za velmi žádoucí.

Co se expertních a vědeckých kruhů týče, tak zde byla patrně nejvýznamnější institucí Ekologická sekce Biologické společnosti při ČSAV.²⁶ Nicméně pozornost by se neměla omezovat jen na tuto nejslavnější instituci a za pozornost by jistě, z pohledu problematiky životního prostředí, stála další biologická pracoviště, jako například Ústav krajinné ekologie ČSAV, Ústav aplikované ekologie a ekotechniky a další, nejen biologická pracoviště. Mimo výraznější výzkumný zájem se nachází i obor československé ochrany přírody.²⁷ Ten měl často silné personální vazby ještě z dob první republiky a ochránci museli často manévrovat a opatrně vyjednávat svou agendu, aby se vešla do ideologických požadavků a

---

25 Vaněk, Miroslav, Porobení přírody, in: Proč jsme v listopadu vyšli do ulic, Brno 1999, s. 138-139.

26 Zajímavý je pamětnický text Jaroslava Stoklasy Jak jsme zezelenali v ekologické sekci, dostupné z: http://stuz.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=146:jak-jsme-zelenali-v-ekologicke-sekci&catid=56&Itemid=56 cit. 19. 2. 2017.

27 Zajímavý a cenný vzhledem do různých aktivit OP představují paměti jedné z dalších čelních postav oboru Jana Čeřovského, viz: Čeřovský, Jan, Jak jsme zachraňovali svět aneb půl století ve službách ochrany přírody, Praha 2014.

politických zájmů dané doby. Osobností, která by si jistě zasloužila pozornost historické vědy je dlouhodobá vůdčí postava československé ochrany přírody a šéfredaktor stejnojmenného časopisu Jaroslav Veselý.

Dalším odvětvím, které se věnovalo problematice související s životním prostředím, byli někteří lékaři, zejména kvůli zdravotním dopadům na populaci, a aktivní a početně zastoupení hygienici.²⁸ Ti představují jednu z často přítomných figur v environmentálně kritických textech slovenského historika Jan Mlynárika. Ten hygienika zobrazuje ve dvou možných pozicích. Buďto jakožto vyhořelého a rezignovaného, nebo jako entuziastického a agilního ochránce veřejného zdraví, který se ovšem setkává neustále s tím, že výsledky jeho práce jsou nanejvýše archivovány a nevedou k rozhodným zlepšením, o něž svým kritickým pozorováním usiluje. To jej vede k tomu, že dříve nebo později se zařadí mezi své starší rezignované a vyhořelé kolegy.²⁹ Tyto Mlynárikovy texty, psané v osmdesátých letech, které trávil v exilu v SRN, jsou spíše publicistického rázu, nicméně dobře ilustrují situaci, ve které experti nebyli schopni vyjednat či prosadit dostatečnou relevanci své agendy na politické úrovni rozhodování.

Životní prostředí má v neposlední řadě velký význam také v myšlenkově zajímavé a velmi vlivné koncepci vědecko-technické revoluce, jejímž čelným představitelem a tvůrcem byl sociolog a filosof Radovan Richta.³⁰

I v oblasti výchovy a vzdělávání nalezneme zajímavá témata související s problematikou životního prostředí. V rámci socialistického školství probíhala dlouhodobá, koncepčně velmi rozpracovaná snaha o zavádění výchovy k péči o životní prostředí, později nazývaná ekologická výchova, do škol všech stupňů. Vedením tohoto úkolu byla pověřena Danuše Kvasničková z výzkumného ústavu pedagogického. Na rozsáhlém projektu budování struktury, dnešním slovníkem environmentálního vzdělávání, pracovala od roku 1975. Cílem bylo podnítit v žácích zájem o děje probíhající v přírodě a také zvýšit jejich povědomí o negativních dopadech lidských aktivit na přírodní prostředí a tím je vést k šetrnějšímu a uvědomělejšímu chování v budoucím životě, zaměstnání a při

---

28 Rozhovor s Danuší Kvasničkovou 19. 7. 2016 (rozhovor vedl Jonáš Chmátal).

29 Mlynárik, Jan, *Ekologia po Slovensky, Otázky životného prostredia na Slovensku (1948-1988)*, Praha 1994.

30 Zejména Richta, Radovan a kolektiv, *Civilizace na rozcestí*, Praha 1967.

Sommer, Vítězslav, *Scientists of the World, Unite! Radovan Richta's Theory of Scientific and Technological Revolution*, in: E. Aronova, S. Turchetti (eds.), *Science Studies during the Cold War and Beyond*, 2016, s. 177-203.

výkonu profese. Československé metodiky vytvořené v rámci tohoto projektu byly opakovaně prezentovány i mezinárodně. Při takových příležitostech byly hodnoceny jako velice pokrokové a dávány za vzor ostatním státům, a to nejen v rámci socialistického tábora. Poněkud nešťastně nebylo na tento dlouhotrvající projekt po změně politického režimu navázáno a v oblasti environmentální výchovy bylo namnoze začínáno znovu. V tomto případě bylo s vaničkou komunistické minulosti patrně vylito i příslovečné dítě.³¹ Takovýto výzkum by byl přínosným i z důvodu, že dějiny socialistického školství se nacházely poněkud na periferii zájmu a zůstávají stále z větší části tématem neprobádaným.³²

Výše zmíněný výčet samozřejmě nemá být vyčerpávající studií, ale spíše nástinem možností, které spatřuji pro další výzkum v této kapitole diskutovaného tématu. Dále by ještě měly být zmíněny některé oblasti práva³³, filosofie³⁴ nebo psychologie³⁵ a patrně by bylo možné najít ještě další oblasti, které se nějakým způsobem potýkaly s problematikou životního prostředí či zasahovaly do utváření a vyjednávání vztahu příroda-člověk. Nicméně i tento základní výčet ukazuje, že ne všechny státní orgány a instituce byly k problematice životního prostředí rezervované až lhostejné, či zastávaly pozice programové exploatace (přestože tento přístup měl také své zastánce a byl často uplatňován). Výše zmiňované instituce či experti se naopak snažili nacházet řešení, v rámci čehož docházelo k zajímavým intelektuálním reflexím daného tématu, které mohly, jako v případě Radovana Richty, i přesahovat samotný rámec Československa. Téma životního prostředí se proto jeví jako mnohem přítomnější, mnohostrannější a početněji zastoupené než by se na první pohled, či prismatem pouze opozičních narativů, mohlo zdát.

V dosavadním bádání na poli vztahu státního socialismu a životního prostředí tedy převládá vyprávění, které jsem označil jako opoziční. To vnímám jako nedostatek,

---

31 Rozhovor s Danuší Kvasničkovou 19. 7. 2016 (rozhovor vedl Jonáš Chmátal), rozhovor s Danuší Kvasničkovou 11. 1. 2017 (rozhovor vedl Jonáš Chmátal).

dále viz např. Kvasničková, Danuše, Pojetí péče o životní prostředí na našich školách, in: Přírodní vědy ve škole, 30, 1979.

32 Zounek, Jiří, Šimáně, Michal, Knotová, Dana, Dějiny socialistického školství: terra inkognita historicko-pedagogického výzkumu? K problematice zdrojů poznání minulosti, in: Pedagogická orientace, 2015, roč. 25, č. 3, s. 319–344.

33 Zejména oblast právní ochrany životního prostředí, viz: Madar, Zdeněk, Životní prostředí, Praha 1973, Madar, Zdeněk, Řízení péče o životní prostředí v evropských státech, Praha 1990, Kružiková, Eva, Právo životního prostředí, in: Bobek, Michal, Molek, Pavel, Šimíček, Vojtěch (eds.), Komunistické právo v Československu, Kapitoly z dějin bezpráví, Brno 2009, s. 652–669.

34 Spurný, Matěj, Most do budoucnosti, s. 66–68.

35 Černoušek, Michal, Psychologie životního prostředí, Praha 1986.

který by měl být překonán. Nikterak tím nechci snižovat relevanci či opodstatněnost tohoto opozičního přístupu, nicméně by nemělo nadále docházet k takto příliš jednostrannému zaměření výzkumu tématu problematiky životního prostředí v době státního socialismu tímto směrem.

Rozhodneme-li se nedržet se jen tohoto narativu, vystavěném zejména na základě zkušenosti druhé poloviny osmdesátých let, otevře se nám zcela jiná perspektiva, která odhaluje jak reflexivní snahy uvnitř státně socialistického režimu, tak některé jeho ideologické rozpory a zejména přítomnost různých konceptuálních snah o uchopení vztahu k přírodě a životnímu prostředí.

Systémový přístup tak může odhalit mnohé nové skutečnosti, zejména v rámci myšlení o přírodě a životním prostředí, a pomoci nám porozumět jak státnímu socialismu, tak, doufám, moderním společnostem jako takovým.

Na rostoucí důležitosti expertního vědění, jak na poli společenských věd, tak v otázkách moderních technologií a jejich aplikace, a snahu o jeho inkorporaci do řízení státu během reformní periody šedesátých let upozorňuje ve své studii Vítězslav Sommer. Sommer dále poukazuje, že důležitými tématy této doby v expertním prostředí společenských věd byla problematika industriálních společností a jejich budoucího rozvoje, automatizace práce či vztah člověka a techniky a jeho místo ve stále více se technologizujícím světě.³⁶

Shodně byla tato témata byla výrazně přítomna i v architektonické diskusi o životním prostředí, odehrávající se v šedesátých letech, jejíž analýza je tématem této práce.

---

36 Sommer, Vítězslav, Towards the Expert Governance: Social Scientific Expertise and the Socialist State in Czechoslovakia, 1950-1980s, in: Serendipities 1, 2016 (2): s. 138–157, zejména s. 143-147.

1.2.2.1. Architekti

Další skupinou expertů, možná trochu neočekávanou, kteří se intenzivněji věnovali problematice životního prostředí, byli architekti. Ti si uvědomovali svou výraznou roli, moc a zodpovědnost, protože právě jejich profese byla tou, která v podstatě přetvářela a utvářela prostor pro zbytek populace. Architekti tak poměrně záhy začali rozvíjet konceptuální rámce pro uchopení tématu životního prostředí. Ostatně úloha architektury byla často definována jako „tvorba životního prostředí“. Proto se řada architektů věnovala širokým a důkladným konceptuálním úvahám o životním prostředí, jeho definicím, jeho vhodné organizaci, tvorbě a obecně jeho úloze v životním prostředí v životě člověka. Architektonické uvažování se tak ubíralo poněkud jiným směrem než úsilí biologů, kteří měli blíže k odborné ekologii, zatímco architekti se věnovali životnímu prostředí spíše z pohledu jeho organizace, tvorby a vztahu k městskému prostředí a významu prostředí pro člověka a moderní společnost. Významnými pracovišti, která se poměrně záhy zabývala tématy životního prostředí, byl Státní ústav pozemního (rajónového) plánování (Terplan) a Výzkumný ústav výstavby a architektury (VÚVA) a zejména Kabinet teorie architektury a tvorby životního prostředí.

Výzkum zaměřený na roli a myšlení architektů ve vztahu k životnímu prostředí představuje jeden z cílů této práce. Práce si neklade nároky na celostní pojednání tématu, jedná se o snahu o prvotní uchopení dosud badatelsky nezpracované otázky a naznačení hlavních trajektorií vývoje. Zaměřuje se zejména na proměny a vývoj pojetí životního prostředí v rámci architektonického myšlení a to proto, že v rámci architektonické profese byla témata životního prostředí výrazně a dlouhodobě diskutována a řešena, a to jak v teoretické rovině, tak měla tato činnost i konkrétní praktické výstupy. Cílem tohoto badatelského záměru je také, za pomoci na architektky zaměřené studie, prověřit životaschopnost navrhovaných směrů a perspektiv výzkumu vztahu životního prostředí a státního socialismu skrze expertní skupiny.

Časovým vymezením se práce zaměřuje primárně na šedesátá léta, konkrétně na dobu 1960-1971, kdy je životní prostředí reflektovaným tématem v architektonických diskusích. Tato diskuse začíná zhruba na konci padesátých let, kdy je spojena s diskusí o zeleni a potažmo o pozici přírody v architektuře a

architektonické tvorbě. Do sledovaného období také spadá důležitá činnost Kabinetu pro teorii architektury a tvorbu životního prostředí v letech 1964-1970. Za symbolický konec sledovaného období jsem zvolil přelom šedesátých a sedmdesátých let, kdy lze sledovat proměny teoretických přístupů k životnímu prostředí spojených s počínající etapou normalizace. Zároveň v této době také dochází k pomyslnému vyvrcholení architektonické snahy založením samostatnému postgraduálního studia věnovanému problematice životního prostředí, což je jedním z častých požadavků, artikulovaných během šedesátých let v rámci architektonické diskuse. Kromě tohoto dominantního zaměření 1960-1971 obsahuje práce i určité přesahy do doby dřívější či do let 1973-75, kdy se snažím o nástin předešlého vývoje, ze kterého následná diskuse vzešla či poukázat na některé či dobíhající kontinuitu linie rozvíjené v šedesátých letech, zejména na poli teoretických přístupů.

K zaměření vlastního bádání na architektury mě přivedl počáteční heuristický výzkum, který odhalil četné publikační výstupy z architektonické provenience, které se dlouhodobě zabývaly životním prostředím. Tento architektonický zájem je výrazněji přítomný v podstatě od přelomu padesátých a šedesátých let, kdy se odehrával převážně na stránkách odborného tisku a posléze byl realizován i skrze jednotlivé projekty, studie a publikační výstupy. Posledně jmenované jsou až na výjimky čtenější ke konci šedesátých let a v letech následujících.

Na význam rozvoje problematiky životního prostředí v architektonické teorii částečně poukazuje i důležitá publikace Jana Dostalíka *Organická modernita*.³⁷ Tato práce, která vychází z Dostalíkovy dizertační práce, se věnuje převážně územnímu plánování atomu, co nazývá jako a jeho, jak je nazývá, ekologicky šetrným tendencím. Dostalík se tak zaměřuje hodně na problematiku krajiny a praktické i teoretické přístupy k ní v architektonické práci, a to v poměrně dlouhém období. Tato práce mi, i pro nedostatek další soudobé odborné literatury zaměřené na mnou zkoumané téma, byla velkou oporou a inspiračním zdrojem. Přes některé styčné body se ovšem Dostalík nezaměřuje přímo na konstrukci pojmu životního prostředí.

Tématu životního prostředí a architektury se také dotýká Martin Strakoš ve svých

---

³⁷ Dostalík, Jan, *Organická modernita, ekologicky šetrné tendence v československém urbanismu a územním plánování (1918-1968)*, Brno 2015.

pracích zaměřených na Ostravu a její architektonický vývoj.³⁸

V poslední řadě přispěl k mému výběru také fakt, že přes objemnou dobovou architektonickou produkci ke zmiňovanému tématu jsem, s výjimkou Dostálíkovi a Strakošovi práce, nenalezl další odbornou publikaci, která by se tomuto tématu souvisleji věnovala.

Z tohoto důvodu jsem byl ve své práci odkázán převážně na primární prameny. Těmi byl v první řadě odborný architektonický tisk, zejména Československý architekt a Architektura ČSSR a v druhé polovině šedesátých vzniklá významná revue *Životné prostredie* a výběrově další periodika, zejména časopis *Vesmír*. Skrze tyto prameny jsem sledoval zejména architektonickou diskusi a její vývoj. Bylo možné vytyčit určité nejčastější či opakující se argumentační či kritické příspěvky k tématům životního prostředí, což výrazně pomohlo při analýze celého konceptuálního vývoje.

Dále jsem vycházel ze soudobých odborných architektonických publikací či studií a realizovaných výzkumných úkolů, které z velké části odrážejí témata řešená v architektonické diskusi. Vzhledem k jejich poměrně velkému množství jsem zvolil klíč k výběru těch, z mého pohledu nejrelevantnějších, na základě opakujících se citací v jiných zdrojích a pozdějších publikacích, zejména z provenience Rady pro životní prostředí. Dále jsem také postupoval podle recenzí a diskusí nad jednotlivými pracemi v architektonickém tisku a také na základě personálním, kdy bylo možné určit například Zdeňka Lakomého jakožto patrně nejvýznamnějšího autora zabývajícího se ve sledovaném období tématy životního prostředí, a to zejména z teoretických a konceptuálních pozic. Významným pramenem proto byla Lakomého práce *Hypotetická koncepce rozvoje životního prostředí*, ve které jsou z velké části obsaženy závěry, ke kterým zájem o problematiku životního prostředí mezi architekty dospěl.³⁹ Lakomý stál v čele důležité instituce Kabinetu pro teorii architektury a tvorbu životního prostředí. Archivní materiály k této instituce jsou prozatím neutříděné a značně rozptýlené a badatelsky jsem je prozatím nevyužil a orientoval jsme se na publikační výstupy

---

38 Strakoš, Martin, *Architektura, urbanismus a životní prostředí průmyslového velkoměsta ve 20. století na příkladu Ostravy*, in: *Příroda vs. industriál: vytváření prostoru v literatuře a výtvarném umění*, Ostrava 2016, s. 236-262, a Strakoš, Martin, *Nová Ostrava a její satelity. Kapitoly z dějin architektury 30.-50. let 20. století*, Ostrava 2010.

39 Lakomý, Zdeněk, *První varianta hypotetické koncepce perspektivních tendencí vývoje životního prostředí v ČSSR (Studie)*, Praha 1966.

osobností z jeho okolí. Kabinet samotný a osobnost Zdeňka Lakomého nicméně považuji za nadále zajímavé téma a jako možný směr pro následující bádání.

Další důležitý pramen představuje studie *Investice a životní prostředí*. Tato studie je výstupem z výzkumného úkolu a ukazuje tak, jaké oblasti zahrnovalo více prakticky orientované pojetí životního prostředí.⁴⁰ Důležitým pramenem je též nerealizovaná projektová studie pražského příměstského sídliště Etarea. Tento projekt je vlastně koncepcí ideálního města a ukazuje tak, jak by vypadalo ideální životní prostředí podle představ československých architektů.⁴¹

Také jsem využil soudobou práci Josefa Pechara *Československá architektura* z roku 1979, která obsahuje přísnou chronologickou periodizaci vývoje československé architektury, včetně odkazů na řešená témata životního prostředí v architektonické diskusi a teorii.⁴²

Ze sekundární literatury jsem nejvíce čerpal z prací zabývajících se dějinami architektury, zejména z monografie Kimberly Zarecor *Utváření socialistické modernity* pro přehledné zpracování vývoje architektonické profese v padesátých letech. Dále jsem nejvíce čerpal z tematického vydání *Architektura z řady Velké dějiny země koruny české*, obsáhlé práce *Architektura šedesátých let* od dvojice autorů Oldřicha Ševčíka a Ondřeje Beneše a studie Rostislava Šváchy obsažené v *Dějínách českého výtvarného umění*.⁴³

Poslední poznámka je k formulaci „architekti“, kterou pro zjednodušení textu používám. Využívám této formulace poměrně často a mám tím na mysli ty architektky, kteří se věnovali debatám o životním prostředí. Pochopitelně to nezahrnuje všechny československé architektky. Jednak ne všichni architekti byli publikačně činní či se nevěnovali teoretickým problémům, ale zabývali se výhradně výkonem vlastní architektonické profese v praxi. Dále rozhodně ne všichni píšící a diskutující architekti se věnovali také tématům životního prostředí.

---

40 Archiv hlavního města Prahy (AMP), Magistrát hlavního města Prahy II, Odbor kultury, sign. OK-164.004, inv.č.1824, karton 164, Etarea, studie životního prostředí ve městě (1967).

41 *Investice a životní prostředí, studie a výhledy k realizaci*, VÚVA, Praha 1966.

42 Pechar, Josef, *Československá architektura*, Praha 1979.

43 Zarecor Elman, Kimberly, *Utváření socialistické modernity, Bydlení v Československu v letech 1945-1960*, Praha 2015.

Ševčík, Oldřich, Beneš, Ondřej, *Architektura 60. let, „Zlatá šedesátá léta“ v české architektuře 20. století*, Praha 2009.

Dějiny českého výtvarného umění, VI / 1, 2, 1958-2000, Praha 2007.

Velké dějiny země Koruny české, tematická řada: Architektura, Praha 2009.

Ty nejvýznamnější, kteří tak činili, se snažím v textu jmenovat. Chci zde na toto upozornit, aby nedošlo k mylné záměně, že přes vzrůstající zájem o témata životního prostředí se tomuto tématu věnovali bezvýhradně všichni architekti jako celek.

2. Pojetí životního prostředí v expertním myšlení československých architektů 1960-1971

2.1. *Historický úvod: Poválečné období a padesátá léta*

2.1.1. Situace architektury

Mnoho architektů, často levicového zaměření, už od meziválečné doby věřilo v socialismus. Nutno dodat, že v jeho ideální formě, zejména pro možnost jeho emancipačního a modernizačního potenciálu a příslibu řešení sociální otázky. Tento postoj, často spojený s kritikou kapitalismu a neregulované hospodářské praxe laissez faire, byl častou pozicí převážně levicové avantgardy. Mnozí architekti byli také přesvědčeni o tom, že architektura má při cestě k socialismu sehrát důležitou úlohu, mimo jiné například řešením bytové krize a sociální otázky. Po válce a zejména po roce 1948 se mohlo zdát, že věci nabírají ten správný směr a architektura bude mít konečně možnost naplno uplatnit svůj humanistický a sociální potenciál a přispět ke zlepšení materiálních podmínek běžného obyvatelstva.⁴⁴

V poválečném období došlo k publikování několika teoreticky přínosných prací, které mířily směrem ke značně komplexnímu, syntetičtějšímu a někdy i filozofičtějšímu pojetí architektury. Snažily se o pojetí architektury, odlišné od pouze konstrukčního aktu tvorby jednotlivých budov či diktátu formy a účelu.

Jednalo se zejména o práci Karla Honzika *Tvorba životního slohu*⁴⁵ a jeho další studie, práci Ladislava Žáka *Obytná krajina*⁴⁶ a knihu Josefa Karla Říhy *Země krásná*.⁴⁷ Jmenované práce se také vztahují k problémům vztahů člověka, jeho činnosti a prostředí, přírody a krajiny, a obsahují zajímavé postřehy, které později našly své pevné místo v tématech životního prostředí řešeném na poli architektonické teorie. Tyto práce lze vnímat jako předstupeň a inspirační zdroj k

---

44 Postoj typický například pro architektky sdružené v BAPSu – Bloku architektonických pokrokových spolků.

45 Honzík, Karel, *Tvorba životního slohu*, Praha 1946.

46 Žák, Ladislav, *Obytná krajina*, Praha 1947.

47 Říha, Josef Karel, *Země krásná*, *Kniha o přírodě, civilizaci a plánování*, Praha 1948.

následné diskusi o životním prostředí. Kromě toho také ukazují na vyspělost československého architektonického myšlení poválečné doby.

Karel Honzík (1900-1966)⁴⁸ ve své poměrně rozsáhlé publikační činnosti zaměřené na teorii architektury věnuje pozornost psychickým a estetickým vlivům prostředí na člověka a pojímá architekturu velmi široce jakožto tvorbu hmotného prostředí, vědom si toho, jak silně takové prostředí následně určuje jeho obyvatele a jejich možnosti. Honzíkův často až holistický zájem o člověka a jím obývané prostředí směřoval i k úsilí o založení Kabinetu pro tvorbu životního prostředí, ve spolupráci s Janem Vaňkem. Tento záměr byl prozatím neúspěšný.⁴⁹

Ladislav Žák (1900-1973) byl v meziválečném období nadšený funkcionalista, který obdivoval moderní techniku a její přísliby a možnosti. Žák byl také levicově orientovaný a pociťoval potřebu architektury podílet se na řešení sociální otázky a zejména bytové nouze.

Největšího významu a proslulosti ale Žák dosáhl díky publikování obsáhlé knihy *Obytná krajina*, promyšlená v době protektorátu, vydaná v poválečných letech.⁵⁰ Ta je vyvrcholením jeho zájmu o téma krajiny, biologie a ekologie, který nabývá na přelomu třicátých a čtyřicátých let.

Žák v této práci vyzdvihuje krásy krajiny a kritizuje ztrátu lidského citu pro ni. Krajinu považuje za obytné prostředí a argumentuje pro její syntézu s prostředím městským. Žákovým přesvědčením bylo, že někdy je pokrokem a správným řešením i nestavět, nebudovat, nevyrábět, nebo také bourat a ubírat. Žák také formuloval novou definici pokroku, která přeci jen obsahovala technooptimistickou představu, velice rozšířenou v následujících dekadách.⁵¹

Kromě kritiky přílišné industrializace a nákladného konzumního života bez hlubších hodnot přišel Ladislav Žák s radikálním konceptem pannaturalistického socialismu. Tato teorie přiznávala práva nejen člověku, ale také přírodě a ta musí

---

48 Ke Karlu Honzíkovi viz výbor z jeho díla: Honzík, Karel, *Za obzorem věčnosti*, Praha 2002.

49 Viz: Pechar, Josef, *Československá architektura*, Praha 1979.

50 Žák, Ladislav, *Obytná krajina*, Praha 1947.

51 Žák utopicky predikoval, že samočinné (automatizované) stroje budou pracovat namísto člověka a zároveň dojde k rozumovému omezení lidských potřeb. Tyto dva fakty povedou k redukci výroby a nárůstu volného času člověka, díky čemuž bude mít člověk více času věnovat se vlastnímu seberozvoji, stane se vzdělanějším, kultivovanějším a bude mít více času na pobyt v přírodě. Díky tomu pro ni najde větší cit dojde ke smíření člověka a přírody. Dojde tím ke dvojímu osvobození člověka, jednak od domnělých potřeb, a zároveň se člověk biologicky osvobodí skrze vlastní smíření se s přírodou a nalezení opětovné harmonie.

člověk respektovat. Tímto Žák vykročil z antropocentrického rámce a přiznal přírodě hodnotu, kterou nabývá sama o sobě.

Pevné hájení těchto myšlenek jej později, na počátku padesátých let, uvrhlo do soukolí politické perzekuce. Žák v roce 1948 kritizoval velké a necitlivé zásahy do přírody skrze plánovanou a probíhající industrializaci, budování průmyslových areálů, diktát produkce a ekonomického myšlení. Mluvil o sebevražednému antropocentrickému imperialismu (směrem k přírodě) a do protikladu postavil svůj pannaturalistický socialismus, vizi rovnocenného vztahu člověka a přírody. Touto hlasitou a veřejnou kritikou započala doba jeho postupné ostrakizace.⁵² Ta skončila až v roce 1956, kdy byl opětovně přijat do svazu architektů. Následně Žák dále přednášel a psal do odborného tisku, nicméně ve svých dříve radikálních postojích se mírnil, přestože své teorie a vize nikdy úplně neopustil. Již je radikálně neprosazoval, ve svých textech se věnoval zejména problematice zeleně, krajiny a rekreace a obhajoval šetrné přístupy ke krajině.

Ladislav Žák dlouhodobě varoval před přílišnou technizací lidského života, před zaslepením touto technomocí a ovládnutím člověka falešnými, zbytečnými a domnělými potřebami.⁵³

Historik moderní architektury Rostislav Švácha soudí, že Žák dokázal pro architektonickou a politickou levicí vytyčit témata, jež jsou nosná i po pádu socialistických projektů.⁵⁴ Architekt Otakar Kuča soudí, že Žák svými teoriemi a konceptem předběhl dobu o dvě desetiletí.⁵⁵

Josef Karel Říha (1893-1970) se od třicátých let se věnoval územnímu, městskému a krajinnému plánování a patřil k velkým průkopníkům této disciplíny v Československu.⁵⁶ Nepřišel s velkou a revoluční ideovou koncepcí jako Žák nebo s utopickými vizemi jako Honzík. Orientoval se nejvíce na věcné a praktické stránky architektonické a obecně technické praxe a její nedostatky. Ty spatřoval

---

52 Podrobné vylíčení spolu mezi Žákem a Voženílkem, vzájemné polemiky uvnitř architektonické obce odstartované Žákovým vystoupením podrobně rekonstruuje a popisuje Dita Dvořáková. Viz: Dvořáková, Dita, Ladislav Žák, Praha 2013, s. 113-120.

53 K Ladislavu Žákovi více viz: Dita Dvořáková, Ladislav Žák, Praha 2013, Dvořáková Dita, Ladislav Žák, Byt a krajina, Praha 2006

54 Dvořáková, Žák, s. 139.

55 Kuča, Otakar, Zamyšlení nad kulturní krajinou, K živému odkazu Ladislava Žáka, Fórum architektury a stavitelství 8, 2000, č. 9-10, s. 30, cit. Podle Dvořáková, Dita, Ladislav Žák, Praha 2013.

56 Podle Archiweb, <http://www.archiweb.cz/architects.php?type=arch&id=1126&action=show> cit. 9. 5. 2017.

zejména v uzavřených odbornostech, které jednají „samy za sebe“ a zcela ignorují ostatní poznání, jejich neochotu spolupracovat.

Tyto své myšlenky představuje především v pozoruhodné knize *Země krásná s podtitulem Kniha o přírodě, civilizaci a plánování*.⁵⁷ Práce na této knize probíhala, podobně jako u Honzíka a Žáka, v době protektorátu, kdy bylo „málo možností stavět, ale hodně času myslet“.⁵⁸

Říha jednak zdůrazňuje potřebu kvalitních územních plánů za účelem minimalizovat negativní dopady mnohé architektonické i technické praxe. Dále klade důraz na syntezu poznání jednotlivých odborných disciplín, bez nichž je podle Říhy dlouhodobě úspěšný rozvoj vyloučen.

Kritizuje také nepromyšlené zásahy do krajiny, které působí dlouhodobé škody. V knize argumentuje ve prospěch nutné harmonie mezi přírodní a umělou složkou lidského prostředí. Říhovo myšlení lze souhrnně označit jako environmentálně citlivé a pokročilé.⁵⁹ Kromě toho se také vymezuje proti neregulovanému volnému trhu i proti čistě „vědecké“ a technické „ideální“ organizaci. Varuje před přílišným ztechnizováním a zmatematizováním procesu tvorby prostředí. Tím prozíravě předjímal budoucí problémy následujících desetiletí, formulované později dalšími architekty.

Jako skutečnou hodnotu a význam věcí spatřuje v jejich souvislosti a vazbě s jinými, tedy zkráceně řečeno bylo Říhovi vlastní přesvědčení, že celek je více než jen součet jeho částí. Úzce odborným a vědeckým výzkumům vytýká, že se orientují na izolovaný jev, který právě pro své účely vytrhávají ze sítě souvislostí.⁶⁰

Říha také tvrdil, že dosahování a prohlubování poznání je věc, která už byla v

---

57 Říha, Josef Karel, *Země krásná, Kniha o přírodě, civilizaci a plánování*, Praha 1948

58 Viz: Czumalo, Vladimír, *Česká teorie architektury v letech okupace*, Praha 1991

59 Mnoho Říhových pozic je obsaženo už v předmluvě, kterou jeho knihu opatřil prof. Prát: *Rychlý pokrok vědy a techniky překvapil devatenácté století a podpořil lidskou domýšlivost. Do té míry, že se člověk cítil pánem přírody. Technika zašla tak daleko, že chtěla opravovat přírodu, pravidelně však řešila problémy jednostranně bez ohledu na okolí a čas a tím chybovala.*

Nepočítá-li člověk s podmínkami přírodními, může mít časový „úspěch“ technický, finanční, ale během doby se přesvědčí, že jednostranný plán se nevyplácí a teprve dodatečně vidí vady všech předpokladů, jež nepočítaly s širokými podmínkami přírodními.

Ochrana přírody dnes už není pouze sentimentální a idealistická „pro blaho a potěšení lidstva“. Ochrana přírody a krajiny je dnes jedním z nejdůležitějších problémů sociálních a národohospodářských. Neboť technické, zemědělské a jakékoliv jiné dílo musí být řešeno ve shodě s přírodními podmínkami, má-li být dobré, účelné, rentabilní. Říha, Josef Karel, *Země krásná, Kniha o přírodě, civilizaci a plánování*, Praha 1948, předmluva.

60 Odvolává se na Sokrata, když tvrdí, že schopnost dosáhnout určitého poznání automaticky neznamená také schopnost jej adekvátně využít

metodologické rovině dosažena, a není problematické v ní díky moderní vědě nadále pokračovat. Za skutečnou soudobou výzvu tak nepovažoval další rozvoj dílčího poznání, ale jeho syntezí a uspořádání v jeden celek, v *harmonický řád, který by byl schopen sloužit potřebám člověka* a zároveň se u toho vyhnout působení mnohých negativ, které vznikala v důsledku dosavadní nekomplexní praxe.⁶¹

2.1.2. Nástup komunistické strany

Kromě návaznosti na meziválečnou avantgardu a „polidštěný“ funkcionalismus stál před architekty a jejich tvorbou staronový úkol. Poválečná obnova země znamenala především výstavbu nových obytných kapacit a modernizaci stávajícího bytového fondu. Jen dvouletý plán poválečné obnovy počítal s výstavbou 125 000 bytových jednotek. Právě optimalizace a utilitarizace produkce bytů se stala na dlouhou dobu vůdčím architektonickým tématem. Řešeny byly nové technologické možnosti výstavby, moderní organizace práce a využití montovaných a prefabrikovaných konstrukcí za účelem rychlejší a levnější výstavby. Vedle řešení konkrétních bytů a budov vyvstávala stále větší potřeba územních plánů, zejména v nejponičenějších oblastech, kde se očekávala nejintenzivnější investiční a stavební činnost. Rozsah řešeného prostoru výstavby se také měnil a jeho měřítko se zvětšovalo.

Nástup komunistické strany do čela země znamenal pro architekty výrazný zlom, přestože nebyl pocíťován okamžitě, ale spíše postupně. Přesto prodělala československá architektura v padesátých letech, respektive od roku 1948, značných proměn a musela čelit velkým ideologickým tlakům. Nejdříve došlo k rozpuštění všech architektonických spolků a organizací, následně ke sloučení architektů do jediné organizace – Svazu architektů.

Architekti mocenským a ideologickým tlakům zpočátku odolávali a definitivně podlehlí až v rámci vnucené orientace na socialistický realismus. Nastala doba kritiky kosmopolitismu⁶², formalismu a imperialismu, což byla vlastně kritika v této době dominantního, a to v podstatě v celém západním světě, funkcionalismu. Byla také zakládána četná teoretická pracoviště, zejména oddělení teorie

---

61 Říha, Josef Karel, *Země krásná, Kniha o přírodě, civilizaci a plánování*, Praha 1948, s. 327.

62 Myšleno jednak jako obhajoba příklonu k národním formám a zejména jako kritika funkcionalismu, neboť ten se v různých obměnách stal široce sdíleným a konsensuálním východiskem poválečné západní architektury.

architektury při Ústavu architektury a územního plánování v Praze, s cílem podpořit, zdůvodnit a dále rozvíjet novou socialisticko-realistickou orientaci. Architektonická teorie, v té době poplatná socialistickému realismu, byla také rozvíjena na vysokoškolských fakultách.

Socialistický realismus měl být „formou národní, obsahem socialistický“ a byl často vykládán velmi různě. Čerpal ze skutečné i domnělé historické a lidové české architektury a tradice. To zároveň podnítilo i soudobý zájem o tyto starší formy, které jinak modernisticky orientovaní architekti příliš neuznávali.

Tato etapa končila postupně od roku 1954, kdy byl na moskevské konferenci o stavebnictví socialistický realismus podroben tvrdé kritice Nikity S. Chruščova v projevu „O zdobnictví a zbytečnostech v architektuře“, což umožnilo jeho postupné opouštění i v satelitních zemích. Po skončení etapy socialistického realismu byly základy funkcionalismu opětovně přijaty a na pořadu dne se nyní ocitla kritika historismu a eklekticismu ve snaze odbourat socialisticko-realistická rezidua.

Během doby prvních pětiletok, kam spadá i etapa socialistického realismu, docházelo z národohospodářských hledisek k orientaci na těžký průmysl, další industrializaci země, zejména Slovenska, a byl také spuštěn tzv. stalinský plán na přetvoření přírody.⁶³ Tento plán se spoléhá se na technooptimistické možnosti přeměny a orientuje se zejména na hospodářské a ekonomické využití přírody a jeho maximalizaci a utilizaci. Program přetvoření přírody měl „*otevřít netušené možnosti a perspektivy rozvoje výrobních sil jednotlivých území.*“⁶⁴

Z těchto důvodů byla architektonická tvorba omezena v podstatě na stavbu bytů a výzkum nových konstrukčních možností a postupů, výstavbu nových průmyslových areálů a dalších staveb sloužících k zefektivnění surovinné a energetické základny země a průmyslové výroby. Tyto stavby byly nazývány „velké stavby socialismu“, a jejich čelnými reprezentanty byly velké přehradní nádrže.

Jak bytová výstavba, tak „velké stavby“ se staly vlajkovou lodí rané komunistické výstavby. Měly tak kromě své utilitární hospodářské složky sloužit také k legitimaci nového režimu skrze demonstraci jeho technických a organizačních

---

63 Více viz: Olšáková, Doubravka, Stalinský plán přetvoření přírody v Československu, in: Dějiny a současnost, č. 2, roč. 38, 2015, s. 10-14. a Olšáková, Doubravka (ed.), In the name of great work, Stalin's Plan for the Transformation of Nature and its Impact in Eastern Europe, New York, 2016.

64 Gottwald, Klement, Pro štěstí lidu, přetváření přírody ve stalinské epoše, Praha 1951, s. 69.

možností a schopnosti dosahovat deklarovaného pokroku a obecného zlepšení. Později byla právě tato etapa a její praxe mezi architekty kritizována pro necitlivé a často nevhodné umístování průmyslových závodů bez zohlednění specifik prostředí a kultivace okolí průmyslových kapacit, což poškodilo sídelní síť republiky a také krajinu a přírodní prostředí.⁶⁵

Zejména bytová výstavba byla ale skutečně dlouhodobým a závažným problémem. Jejího viditelného zlepšení, zasahujícího do každodennosti tisíců občanů, bylo možno dosáhnout v relativně krátkém čase. Proto se také velmi hodila k tomuto legitimizačnímu a demonstrativnímu účelu. Bytová výstavba nadále zůstala jedním z primárních úkolů architektů a zájmů strany od padesátých let v podstatě až do konce komunistického panství.

V této době šlo nicméně nejvíce o rychlost a kvantitu výstavby. Architekti byli vnímáni jako hlavní dodavatelé a realizátoři požadovaných bytů a jejich úkolem bylo zejména „uskladnit lidi“ do značně technokraticky pojatých, typizovaných bytů o „ideálních“ vymezech.

Architektonická teorie neměla po odmítnutí socialistického realismu příliš silné postavení a musela bojovat o svou legitimitu. Zastíněna byla zejména typizací, tlakem na zprůměrnění, technizaci stavebnictví, značně technokratickými vymezech ideálních ploch a potřebou „rychle kreslit“, aby se mohlo „rychle stavět“ v rámci hromadné bytové výstavby. Zároveň méně teorie a důraznější orientace na praktické problémy představovalo jistější půdu, kde tolik nehrozil ideový přešlap.⁶⁶

---

65 Viz studie Investice a životní prostředí, studie a výhledy k realizaci, VÚVA, Praha 1966 a Studie budoucího rozvoje města a vesnic v ČSSR, VÚVA, Praha 1966.

66 Československé architektuře a zejména bytové výstavbě se detailně věnovala americká historička architektury Kimberly Zarecor, viz Zarecor Elman, Kimberly, Utváření socialistické modernity, Bydlení v Československu v letech 1945-1960, Praha 2015.

2.2. Příroda, zeleň a architektura – počátky tématu životního prostředí

V obecnějším hledisku převládal v padesátých letech v přístupu k přírodě z národohospodářského pohledu tzv. Stalinský plán na přetvoření přírody a na úrovni myšlenkové bylo dominantní dichotomní vydělení člověk-příroda, kdy je člověk vítězem a podmanitelem, kdy mu toto vítězství dává právo přírodu využívat, tvarovat a ovlivňovat podle svých potřeb a představ.

Tento přístup a panský postoj můžeme ilustrovat na dobových heslech jako Mičurinův citát „*Nemůžeme očekávat milosti od přírody, naším úkolem je vzít si je!*“ známé „*Poručíme větru, dešti*“ či „*Ve válce jsme zvítězili nad fašismem a teď zvítězíme nad přírodou*“⁶⁷ Příroda je vnímána jako pokroucená a sama sobě nedobrá, člověk ji naopak má napravit, zušlechtit a zlepšit. Technologická moc měnit a přetvářet byla jednoznačně vykreslována kladně. Tato rétorika se také často vyskytovala v literatuře a v publicistice a zachycuje ji v jedné ze svých studií Vladimír Macura.⁶⁸

Oproti tomuto primárně ekonomickému či produktivistickému a ideologicky silně motivovanému přístupu ke krajině a přírodě samozřejmě existovaly i další, které ovšem neměly po dobu padesátých let příliš možností se prosadit a více ovlivnit dobovou praxi. Tyto postoje lze nalézt v expertním prostředí, například mezi ochranáři přírody, a také mezi některými architekty a urbanisty, zejména těmi, kteří se věnovali problematice krajiny a územního plánování.⁶⁹

Během padesátých let se pojem životního prostředí sice občasně objevuje, nicméně není nikterak koncepčně rozvíjen a je spíše vágně využíván pro popis okolí člověka a prostředí, ve kterém člověk žije. Objevuje se také s poukazem na stav hygienické čistoty prostředí socialistických měst. Z hlediska environmentální tematiky se ve druhé polovině padesátých let řešilo zejména téma zeleně ve městech, a to s mnoha kritickými poukazy na nedostatečnou erudici a kvalitu

---

67 Bernášková, Alena, Vítězství nejkrásnější, in: Květy, roč. 2. č. 1, 1952, s. 5.

68 Macura, Vladimír, Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře), Praha 2008, s. 55.

69 Například Stanislav Semrád, Otakar Kuča, Ivan Veselý, Jaromír Štván, Emanuel Hruška, Bohuslav Fuchs, Quido Záruba. Viz Dostalík, Jan, Organická modernita, Brno 2015, s. 111-144.

architektonické i realizační práce se zelení, obecný špatný stav městské zeleně a častou marginalizaci této složky ve výstavbě a při utváření prostředí.

Tyto postupně se formulující kritické postřehy se objevovaly zejména na stránkách architektonického tisku, především v Československém architektovi a částečně též v Architektuře ČSR. Dále také vyšly některé publikace Karla Honzíka,⁷⁰ jeho dílo představuje jeden ze zdrojů budoucí komplexní orientace na životní prostředí člověka. Ovšem i tento velice plodný a teoreticky inspirativní architekt byl na určitou dobu přemožen tlakem socialistického realismu. Nicméně Honzíkovým hlavním, stěžejním a nejinspirativnějším zůstává Tvorba životního slohu.⁷¹

V Architektovi se například setkáme s relativně kritickou statí Zdeňka Řiháka *Město zítřka?*⁷² V té je architektům přisouzeno, respektive je po nich požadováno, být organizátorem nového pokrokového prostředí. Spolu s tímto Řihák zdůrazňuje i velkou odpovědnost architekta, vzhledem k tomu, že vytváří a pořádá prostor prostředí pro ostatní, čímž částečně determinuje jejich možnosti takové prostředí využívat. Kriticky poukazuje na fakt, že v rozporu s těmito požadavky nejsou architekti dostatečně kvalitně vzděláváni a je třeba podniknout kroky pro lepší přípravu budoucích architektů. Druhý kritický bod spočívá v rozchodu výsledné realizace s původním plánem. Řihák poukazuje na nedostatečnou pozornost, která je věnována městské zeleni. Zeleň je často pominuta, či pro úsporu z projektu vyřazena, a výsledné prostředí ad hoc zachraňováno vysazovanými záhony. Tuto praxi Řihák silně kritizuje, a naopak se vyslovuje pro integrální včleňování zeleně do projektu, důslednou realizaci a v rámci projektování také pro větší soulad mezi stavbou a okolní krajinou a obecně pro ke krajině citlivější přístup. Vzhledem k tomu mluví o nekulturnosti, barbarství a varuje: „*podívejme se na devastované kraje a suchopárnou výstavbu a zamysleme se do budoucna. Co k tomu řekneme teď – my architekti? Kdo za to vše zodpovídá?*“. V Řihákově textu se setkáváme s množstvím typických témat, která jsou architektky zabývajícimi se těmito tématy často zmiňována: špatná realizace projektů, úsporná opatření nejčastěji směřující k zanedbání zeleně, nedostatečná pozornost věnovaná následné údržbě zelených

---

70 Honzík, Karel, O vědeckou teorii architektury, Praha 1950; Architektura všem, Praha 1956; Determinanty architektonické tvorby, Praha 1957; Co je to životní sloh, 1958; Cestou k socialistické architektuře, Praha 1960.

71 Honzík, Karel, Tvorba životního slohu, Praha 1946, vydáno i v letech 1947 a 1976.

72 Řihák, Zdeněk, Město zítřka?, in: Československý architekt, č. 19, 1957.

plach a nedostatečná odborná příprava mladých architektů.

Karel Kalvoda následně opět pozvedá téma zeleně a přímo zmiňuje termín životní prostředí. Konkrétně mluví o tom, že zeleně nemá být jen dodatečnými plícemi města či jeho estetickou složkou, ale má také poskytovat místo pro odpočinek a rekreaci a stát se integrální součástí zdravého životního prostředí socialistického člověka.⁷³ V otázkách zeleně, vstupu přírody do města a souladu zástavby a krajiny byly nejčastěji citovány příklady ze Skandinávie. Skandinávská architektonická tradice bylo pro tu československou velkým, a často i nedostižným, vzorem.⁷⁴

Tématu zeleně ve městě se drží i Jaromír Štván, který hájí tezi, že cílem nemá být zeleně ve městě, nýbrž město v zeleni. Následuje kritika soudobé praxe, kdy je zeleně jakožto urbanistický činitel zcela přehlížena, nevhodně umísťována až na poslední chvíli a v rámci úspory jako první v projektech škrtnána.⁷⁵ Diskuse o zeleni probíhala také na stránkách Architektury ČSR. Otakar Kuča ve své studii o zeleni v lidských sídlech uvádí, že úkolem socialistické tvorby je přetvořit průmyslovou, zemědělskou a rekreační krajinu v harmonické a jednotné životní prostředí.⁷⁶

Jiří Gočár, mimo diskusi o zeleni, upozorňuje, že je potřebné nezabývat se jen hmotným prostředím jako takovým (pouze konstrukčními a projektovými otázkami výstavby), ale zohlednit také široké spektrum vztahů mezi prostředím a člověkem a jejich vzájemné působení. Tuto syntezu označuje jako životní prostředí.⁷⁷

Objevují se i další články, které uvažují o prostředí pro člověka ze širšího hlediska a zdůrazňují potřeby kvalitního života, potřeby hygienické, ale i estetické a další, které má prostředí poskytnout člověku.⁷⁸ Přístup k architektuře jako ke komplexní

---

73 Kalvoda, Karel, Rekreční pásma a parky kultury v NDR, in: Československý architekt, č. 19, 1957.

74 To platí zejména v otázce pozdější výstavby sídlišť, kdy ta skandinávská mají většinou mnohem menší, „lidštější“, měřítko a svou výškou dosahují víceméně do výšky vzrostlých stromů, v jejichž sousedství stojí, či je převyšují jen o pár pater. Tím je dosaženo určité harmonie mezi organickou zelení a hmotou domů. Například brněnské sídliště Lesná bylo inspirováno finskou Tapiolou. V československých (ale nejen těch) realizacích nicméně panelové domy zeleně často mnohonásobně převyšují, a tak ji zcela marginalizují, čímž je její pozitivní efekt na „obytnost“ prostředí velice umenšen.

75 Štván, Jaromír, in: Československý architekt, č. 9, 1958.

76 Kuča, Otakar, Příroda v soudobé architektuře I, Architektura ČSR, roč. XIX, 1960, č.1 s. 17-39.

77 Gočár, Jiří, Architektura a převýchova socialistického člověka, in: Architektura ČSR, roč. XVIII, 1959, s. 374-375.

78 Například Chlup, Zdeněk, Město zítřka bude organismem sloužícím člověku, nikoliv

tvorbě prostředí je obsažen i v publikaci Zdeňka Lakomého *Základní otázky specifčnosti architektury*,⁷⁹ nicméně teoretické pozice Lakomého, Honzíka a dalších architektů sice rezonovaly v rámci odborných diskusí, nicméně příliš praxi ovlivnit nedokázaly či jen velmi málo.⁸⁰

Na konci padesátých let se začíná více objevovat pojem životního prostředí napříč různými obory jako *souborné označení pro otázky ochrany přírody, ovzduší, vod, lesů, rostlinstva, zvířat, památek, boje proti vibracím, hluku, radiaci a dalších faktorů*.⁸¹

Uskutečnila se také důležitá sympozia věnující se kritické zhodnocení soudobého stavu prostředí, zejména v otázkách hygieny a znečištění,⁸² což navazovalo na prozatím spíše fragmentární kritická upozornění ochránců přírody.⁸³

Účastníci těchto symposií se také shodli na potřebě prohloubení integrace mezi jednotlivými obory za účelem překonání úzce oborového hlediska, které nebylo schopno účinně předcházet problémům spojeným se znečišťováním a dalšími negativními vlivy na prostředí a krajinu.

Architekti se témat životního prostředí také dotýkali, zejména v souvislosti s urbanistickými tématy a snahou o souborné pojetí problematiky sídel, prostředí člověka, které by více zohlednilo vztahy mezi jednotlivcem a jednotlivými aspekty jeho prostředí a roviny nejen materiállové, ale též sociologické či psychologické.

Dále se životní prostředí objevovalo také v otázkách územního plánování. Potřeba kvalitních územních plánů, zohledňujících krajinná specifika a možnosti daného prostředí, spolu s následným respektováním takových plánů se mezi architektky objevuje stále častěji. Fakt, že se tak neděje a finální realizace často nerespektuje

---

organismem člověka ovládajícím, in: in: Československý architekt, č. 10, 1958.

79 Lakomý, Zdeněk, *Základní otázky specifčnosti architektury*, Praha 1959.

80 Dostalík, *Organická modernita*, s. 133-134.

81 Studijní podklady a informace k péči o životní prostředí, *Vybrané stati z historie péče o životní prostředí na území ČSR*, Praha 1988, s. 125-130.

82 Viz například: *Tvorba a ochrana krajiny*, sborník statí projednaných na 6. plenárním zasedání biologicko-lékařské sekce ČSAV dne 29. října 1959 a zasedání Komise pro ochranu přírody a tvorbu krajiny dne 19. listopadu 1959, Praha 1960 či Hermann, Tomáš, Olšáková, Doubravka (eds.), *Plánování socialistické vědy, Dokumenty z roku 1960 ke stavu a rozvoji přírodních a technických věd v Československu*, Červený Kostelec 2013.

83 Například Lhotský, Oldřich, *O čistší vodu v našich řekách*, in: *Ochrana přírody, věstník státní péče o ochranu přírody*, roč. IX., č. 6, Praha 1954, s. 161-165. Právě otázka znečištění vodních toků byla ochránci nejčastěji pozvedána. Podle ochránců byly na vině jednoznačně průmyslové podniky, jejichž vedení nedbalo příslušné legislativy a širších dopadů vlastní praxe, a masivně znečišťovaly toky řek vypouštěním odpadních vod, často bez aplikace dostupných čistících technologií. Viz též Veselý, Jaroslav, *Příroda Československa, její vývoj a ochrana*, Praha 1954, s. 68.

ani plány, ani projekt, kriticky glosují výše zmínění Řihák a Kalvoda nebo také architekt Jiří Hruza: „*Co je platný sebekrásnější plán, není-li podle něho výstavba řízena – a ovšem také co je platná sebesoustavnější řízená výstavba, podle špatného plánu?*“⁸⁴

V závěru padesátých let také nabírají na intenzitě diskuse mezi architekty a zástupci jiných odborností, zejména technických a přírodních věd (hygienici, biologové, vodohospodáři a další) ve snaze vzájemně ovlivnit svou činnost a rozšířit tak úzké oborové perspektivy, zejména co se týče přístupu ke krajině a zeleni.⁸⁵ Na stránkách Československého architekta se také objevují články argumentující pro větší propojení jednotlivých vědních oborů a zároveň hájící nezbytnost teoretických přístupů, neboť teorie architektury měla značně podlomenou pozici způsobenou etapou socialistického realismu.⁸⁶

Z pohledu sledované problematiky životního prostředí se mezi architekty zatím jednalo spíše o počáteční reflexi tématu. Přes debatu o zeleni byly ale stále více zmiňovány nedostatky prostředí socialistických měst a potřeba komplexního přístupu, který by je dokázal řešit. Tento směr předznamenal pozdější přístup k životnímu prostředí, který byl nadále rozvíjen v architektonické teorii šedesátých let, kdy bylo na principech funkcionalistického pojetí prostoru a jeho členění dále rozvíjeno pojetí *životní prostředí pro člověka*. Jan Dostalík proto mluví o počátku *výrazného hnutí za ochranu a tvorbu životního prostředí*, uskutečněného během šedesátých let.⁸⁷

---

84 Cit podle Dostalík, *Organická modernita*, s. 137.

85 Dostalík, *Organická modernita*, s. 138-139.

86 Starý, Oldřich, *Nezbytnost vědy a teorie v architektuře*, in: *Československý architekt 7/1959*; též Nový, Oldřich, *K Vytvoření nového životního slohu*, in: *Československý architekt 7/1960*.

87 Dostalík, *Organická modernita*, s. 140. K podobnému závěru dochází i přehledová studie z produkce Rady pro životní prostředí: *Studijní podklady a informace k péči o životní prostředí*, *Vybrané stati z historie péče o životní prostředí na území ČSR*, Praha 1988, s. 125-130.

2.3. Šedesátá léta

2.3.1. Architektura šedesátých let

Významná etapa československé architektury šedesátých let⁸⁸ v podstatě začíná již v roce 1958, kdy je významným mezníkem architektonického vývoje velmi úspěšná československá účast na mezinárodní výstavě Expo. Výstavní pavilon na této výstavě deklaruje opětovný návrat k funkcionalismu a předznamenává mnoho z materiálových, technologických i estetických řešení budoucích staveb, československou pozdní modernu. Vývoj československé architektury se v šedesátých letech opětovně výrazněji včlenil do mezinárodního dění a navázal na něj. Tím dokázal obnovit zpřetrhané kontakty a vymanit se z jistého provincialismu, do kterého upadl v etapě socialistického realismu.

Základním kamenem československé architektury se stává „bruselský“ styl a opětovně různé formy vycházející z funkcionalismem ovlivněného mezinárodního stylu. V materiálové rovině je nadále značně využíváno skla a oceli, montovaných staveb a pokračuje extensivní využití panelové technologie a její rozvoj.

V rovině architektonické teorie a myšlení znamenají šedesátá léta v mezinárodním měřítku zejména postupné kritiky funkcionalistických premis a na jejich základě vzniklých sídlišť. Na západě je stále silněji artikulována kritika nehostinnosti funkcionalistických měst. Tyto myšlenky postupně výrazně rezonují i v československém prostoru, kde se opírají i o domácí zkušenost.

Kritiku principů Athénské charty, základního manifestu evropského funkcionalismu, příznačně rámuje i fakt, že poslední sjezd CIAM (Congrès International d'Architecture Moderne), tedy prostředí, z něhož charta vzešla, se uskutečnil v roce 1959.

Šedesátá léta proto představují jakousi pozdní modernu, poslední záblesky její

---

⁸⁸ Pro přiblížení obecného rámce architektonické teorie a architektury šedesátých let vycházím zejména z podnětné práce Oldřicha Ševčíka a Ondřeje Beneše a studií od Rostislava Šváchy: Ševčík, Oldřich, Beneš, Ondřej, *Architektura 60. let, „Zlatá šedesátá léta“ v české architektuře 20. století*, Praha 2009.

Švácha, Rostislav, *Architektura 1958-1970*, in: *Dějiny českého výtvarného umění VI, 1958-2000*, Praha 2007, s. 31-69.

slávy a zároveň hledání nových cest o její překonání. „*Počátek šedesátých let se stal pro architektky na Západě „léty nového orientování (1960-1962) ve vztahu k modernitě: „Na počátku šedesátých let sílilo vědomí, že hodnoty uznávané architektky v běžné praxi vůbec neodpovídají potřebám a zvykům uživatelů. Na pořad dne – metaforicky řečeno – se dostávají omyly moderny.*“⁸⁹

Za základní problém modernistických sídlišť byla považována jejich přílišná racionálnost. Základy víry ortodoxních modernistů byly založeny na vítězství vědy, techniky a rozumu. Právě tyto, přestože dobře míněné, snahy vedly k záměru založit architekturu na racionálním rozvrhu. Výsledkem byla často konstrukce teoreticky ideálních prostředí, která ale ve výsledku pomíjejí svého obyvatele, člověka. Ten je vnímán více jako biologická jednotka, jež se má novému prostředí přizpůsobit, spíše než ono jemu. Moderna tak byla racionální a čistou, až se stala chladnou, postrádala emoci, čímž se stala člověku nepřístupnou a odcizenou. Jako zásadní omyl moderny bylo tedy rozeznáno přílišné upřednostnění umělého, konstruovaného a projektovaného racionálního světa oproti tzv. Lebensweltu – přirozenému světu. Tyto postřehy západních architektů našly svou obdobu i v prostředí československém, jak bude rozebráno níže.

Kritika moderny neprobíhala pochopitelně jen mezi architektky, měla své nezanedbatelné zázemí i ve filosofii (fenomenologie, existencialismus) či sociálních vědách. Moderní sídliště z panelových staveb se dokonce stala předmětem sporu mezi předními evropskými intelektuály Jürgenem Habermasem a Jeanem-Fracoisem Lyotardem. Lyotard považoval panelová sídliště za definitivní debakl racionální moderny a odhalení jejich dehumanizačních a autoritářských tendencí a za důkaz o omezených možnostech racionality a industrialismu. Ideje moderny se podle něj vyčerpaly a samy sebe svým výsledkem diskvalifikovaly. Proto, soudil Lyotard, je třeba je odvrhnout a hledat ideje nové, postmoderní. Jeho oponent Habermas naproti tomu soudil, že architektonická moderna byla zkreslena právními předpisy, tržními tlaky, technologickou nedostatečností a nedůslednou realizací v kontrastu ke svým vysoce deklarovaným cílům a ambicím. Habermas proto neztrácuje vlastní myšlenky architektonické moderny, nepovažuje je za diskvalifikované a spotřebované, jen soudí, že teprve později, s dokonalejší technologií a poučením z

---

89 Ševčík, Oldřich, Beneš Ondřej, *Architektura 60. let, „Zlatá šedesátá léta“ v české architektuře 20. století*, Praha 2009, s. 11.

vlastních chyb, skutečně doznají svého naplnění a přinesou pozitiva, která naslibovaly.⁹⁰

Na druhé straně byla šedesátá léta prodchnuta také silným technologickým optimismem, umocněným zejména kosmickými úspěchy či obnovenou vírou v emancipační potenciál jaderné energie poté, co byla na počátku šedesátých let zdárně odvrácena hrozba jaderného holocaustu v průběhu karibské krize.

Historik Robert Kvaček soudí, že za doby první republiky nebylo velké ideje, která by alespoň nepřenocovala v Praze. Autoři obsáhlé a důkladné studie o architektuře šedesátých let Oldřich Ševčík a Ondřej Beneš soudí, že to stejné lze prohlásit i o Československu šedesátých let, minimálně na poli architektury a její teorie.⁹¹

Tito autoři dále soudí že: *Architektura šedesátých let tak za sebou nechává ideologickým a historizujícím balastem zatíženou etapu socialistického realismu, stejně jako ideově přeexponované a často utopické vize meziválečné levicové avantgardy, a startuje novou etapu v uplatnění pokročilých stavebních i materiálových technologií, snažící se řešit stavební uniformitu různými přístupy a teoriemi, které posléze narazily na národohospodářsky a politicky prosazovanou linii kvantifikující monokultury panelových sídlišť.*⁹²

Téma bytů a sídlišť bylo nadále ústředním tématem československé architektury. Nejsilněji je to vyjádřeno na XI. sjezdu KSČ, uskutečněným v roce 1958, který architektům uložil jako hlavní úkol vystavět 1 200 000 nových bytů a vyřešit tak bytovou otázku do roku 1970. Tento problém byl ještě doplněn předzvěstí nárůstu světové populace, akcentovanému tématu v architektonických teoretických výhledech, vznikajících ve druhé polovině šedesátých let a v letech sedmdesátých. Požadavek na bytovou výstavbu byl průběžně naplňován za pomoci montáže desetitisíců nových domů z průmyslově vyráběných prefabrikátů a dalším prohlubováním technizace, prefabrikace, a industrializace stavebnictví. Mnoho architektů bylo skutečně upřímně nadšeno možnostmi technizované a industrializované výstavby, prefabrikace a panelové technologie a jejich příslibu vyřešit konečně palčivou otázku nekvalitních a nedostatkových bytů. Vzorem kvalitní realizace těchto technologií byla často Francie.

---

90 Tamtéž, s. 14-16.

91 Tamtéž, s. 29.

92 Tamtéž, s. 39.

Tlak na architekty a stavbaře v počtu a rychlosti bytů, spojený se zájmy národních podniků, nicméně vedl právě k jednotvárným sídlištím a upřednostnění kvantity před kvalitou, přestože před tím mnozí architekti varovali a opakovaně poukazovali na nedostatky a rizika realizované výstavby.

Nově stavěná sídliště nabývala charakteru rozvolněné výstavby. Tento typ výstavby měl umožnit její prostoupení zelení a přírodními prvky. Tento požadavek byl bohužel jen málokdy uspokojivě a funkčně naplněn. Nový způsob výstavby nahradil tradiční městské sevřené bloky, typické pro starší období a pro socialisticko-realistickou výstavbu.

Nasazení stavebních technologií, zejména jeřábů, vyžadovalo otevřená prostranství, která se nalézala nejčastěji na městské periferii a v dosud nezastavěných prostorech. Rozvolněnost výstavby tak byla dána jak požadavkem technologie, tak přetrvávajícími funkcionalistickými východisky.

I v československém prostředí se, analogicky k prostředí zahraničnímu, setkáme i s utopickými vizemi, vírou v technologii a technizaci na straně jedné a varovnými hlasy na straně druhé, kteří varují před vše spásností technologie a upozorňují, že se ze zorného pole architektů, ale i ostatních odborníků, vytratil člověk a lidský rozměr. Během šedesátých let je také opětovně výrazně diskutována staronová otázka o vztahu techniky a přírody.

Šedesátá léta jsou tak i v Československu etapou hledání východiska z moderny, na architektonické rovině zejména spojené s otázkou polidštění sídlišť a nalezení ideální koncepce, která by spojila výhody prefabrikované výstavby a moderních technologií, ale zároveň by vytvořila pro člověka příjemné prostředí a byla šetrná ke krajině a přírodě. Tímto směrem se také ubíraly architektonické představy o životním prostředí.

Částečně též mizí jedna všeobjímající teorie a architekti experimentují s různými novými koncepcemi a přístupy a někdy též s utopickými vizemi.

V československém prostředí je nejvýraznější volání architektonické teorie po opětovné integraci městských funkcí a postupně převládající názor o potřebnosti komplexního řešení urbánního prostředí. Potřeba komplexity a nutnosti syntézy je velmi častým tématem a měla být jednou z cest, které by vedly ke zlepšení kvality vytvářeného prostředí. Jednalo se však více o deklarované přání než o skutečně

naplněnou vizi.⁹³

Jakýkoliv další vývoj české architektury je alespoň částečně ovlivněn tím, čeho bylo dosaženo během šedesátých let. V této době také vzniklo mnoho dodnes významných děl, která snesla mezinárodní srovnání ve všech ohledech. Též docházelo k časté a plodné spolupráci mezi architekty a umělci, výtvarníky a designéry. Oproti předešlé dekádě nebyla recyklována minulost. Naopak, hledělo se vpřed, do budoucnosti, a hledaly se nové cesty. V tomto ohledu šedesátá léta skutečně naplňují výše zmíněnou definici dekády posledního vzepětí moderny a jejího optimismu.

Na těchto základech architekti dále rozvíjeli i své pojetí životního prostředí, které mělo jednak přinést lepší teoretické základy, a také vyřešit mnoho aktuálních problémů sídlištní výstavby a městského prostoru, zejména skrze komplexnější pojetí celé problematiky.

2.3.2. Architektura a životní prostředí

Převládající inženýrské pojetí architektury bylo během šedesátých let cílem teoretické diskuse ve snaze jej překonat a nahradit široce pojatou tvorbou životního prostředí, což v podstatě navazovalo na diskuse a myšlenkové směry započaté již na konci padesátých let.

Přesto však teorie spíše zaostávala za realizační praxí výstavby, která řešila zejména konstrukční metody, materiály a technologie, a celá šedesátá léta jsou v podstatě snahou tento trend zvrátit a dosáhnout ucelené, jednotné a komplexní teorie architektury a tvorby životního prostředí.⁹⁴

Na Honzíka, jehož práce si velmi cenil, navazoval Zdeněk Lakomý,

Zdeněk Lakomý (1914-1995)⁹⁵ představuje zajímavou postavu československé

---

93 Dějiny českého výtvarného umění 1958-1970, s. 31.

94 Hrůza Jiří, Úvaha o stavbě socialistických měst, in: Československý architekt 5/1962; Lakomý, Zdeněk, Poslání architektury a architektů in: Československý architekt 15-16/1963 a četné další příspěvky na stránkách tohoto periodika, později také na stránkách Životného prostredie (zal. 1967). Též zmiňuje Pechar, Josef, Československá architektura, Praha 1979, s. 29-33.

95 Architekt Zdeněk Lakomý se narodil v Místku ve Slezsku, ve 30. letech vystudoval Vysokou školu architektury a pozemního stavitelství na ČVUT v Praze. Za druhé světové války pracoval ve stavebním a projektovém oddělení firmy Baťa ve Zlíně. Po osvobození se stal houževnatým zastáncem socialistického realismu a marxisticko-leninského přístupu k urbanismu, což mu otevřelo dveře k výkonu řady stranických funkcí. Od druhé poloviny 40. let pracoval na kinofikaci měst a ve Studijním a typizačním ústavu prováděl typizaci společenských zařízení, kulturních domů, divadel apod. Od roku 1951 pracoval ve Výzkumném ústavu výstavby a architektury (VÚVA) v Praze, který na konci 50. let také vedl. Na začátku 60. let působil jako

architektury a významného teoretika životního prostředí. Lakomý byl věrný straníkem a komunistou a dříve patřil k velkým zastáncům socialistického realismu. Tradovalo se dokonce, že sořela, hanlivé označení socialistického realismu, vzniklo kombinací „so“ pro socialistický, „re“ pro realismu a „la“ pro Lakomý.⁹⁶

Po konci této etapy Lakomý opustil své starší názory a se věnoval otázkám teorie architektury a urbanismu a posléze otázkám životního prostředí a vztahu člověka ke světu. Publikačně byl velice činný, a rozvíjel pojetí architektury jako tvorby životního prostředí s důrazem na komplexní pojetí, integraci dalších věd a na roviny nejen materiální, ale též psychické, estetické, společenské a kulturní.⁹⁷

Od konce padesátých let rozvíjel a obhajoval názor, že architektura není jen o stavbě jednotlivých budov, ale že je především tvorbou komplexního prostředí, které označoval jako životní prostředí.⁹⁸ Všechny tyto snahy o širší pojetí architektury ji měli vymanit z inženýrského prismatického pouze technické a konstrukční disciplíny. Lakomý také stanul v čele nově založeného Kabinetu teorie architektury a tvorby životního prostředí, založeného v roce 1964 při Ústavu teorie a dějin umění ČSAV.⁹⁹ Kabinet se dále osamostatnil se k v červenci 1968 vydělením se z Ústavu teorie a dějin umění ČSAV, načež byl k 1. 5. 1971 začleněn do Ústavu krajinné ekologie ČSAV. Byl přestěhován do Českých Budějovic, čímž byl „neutralizován“ a stal se útočištěm pro politicky problematické osoby v době počínající normalizace. Kabinet teorie architektury a tvorby životního prostředí byl v roce 1972 přeměněn na samostatné Oddělení

---

vedoucí tajemník Výboru socialistické kultury a započal s výukou na Katedře kultury na Vysoké škole politické ÚV KSČ. Od 60. let byl členem redakčních rad několika časopisů (např. *Architektura ČSR*, *Životné prostredie*). Byl také jedním ze zakladatelů Kabinetu teorie architektury a tvorby životního prostředí při ČSAV (1964-71), který po celou dobu jeho existence vedl. V 70. letech dále působil na odboru teorie urbanismu a tvorby životního prostředí na ČSAV. V širším multidisciplinárním týmu spolupracovníků (psychologů, sociologů, agronomů, právníků, přírodovědců i ochránců přírody) se soustředil zejména na problematiku hromadné výstavby, zásahů do přírodního prostředí, vlivů životního prostředí na socialistického člověka apod. Jeho zaměření postupně přešlo od teorie architektury a urbanismu k výzkumu otázek teorie a tvorby životního prostředí a jeho preventivní ochrany. Za svoji činnost získal Státní vyznamenání, čestné členství ve Svazu českých architektů a řadu dalších poct. Převzato z <http://www.archiweb.cz/zdenek-lakomy>. Cit. 31. 7. 2017.

96 Zarecor, Utváření socialistické modernity, Praha 2015, s. 154.

97 Lakomý, Zdeněk, Základní otázky specifčnosti architektury, Praha 1959; Lakomý, Zdeněk, Librová, Eva, Procházka Vítězslav, Pět statí o teorii architektury, Praha 1964 a další články v Československém architektovi. Publikoval také v *Životném prostredie*, *Sociologickém časopise* a dalších periodikách.

98 Pechar, Josef, Československá architektura, Praha 1979, s. 32-33

99 Tamtéž.

teorie urbanismu a tvorby životního prostředí ČSAV¹⁰⁰ a později převeden jako Odbor teorie urbanismu a tvorby životního prostředí pod Ústavu pro filosofii a sociologii ČSAV. V roce 1986 byl opět převeden pod Ústavu teorie a dějin umění ČSAV jako Kabinet teorie architektury a rozvoje sídel.¹⁰¹ V době po svém založení do roku 1971 byl Kabinet významným centrem pro rozvoj teorie životního prostředí, přestože na praxi tyto teoretické koncepce, vypracovávané Lakomým a jeho spolupracovníky, přímý vliv neměly a odrážely se více v architektonické diskusi. Jsou nicméně důležitým příspěvkem k rozvoji architektonického myšlení o životním prostředí. Okolo Kabinetu a jím pořádaných seminářů také vzniklo čilé diskusní prostředí pro setkávání architektů a dalších odborníků (sociologů, psychologů, ekologů a dalších). Kabinet měl za úkol koordinovat výzkumnou činnost VÚVA, ČVUT a dalších pracovišť.¹⁰² Jedním z jeho hlavních úkolů bylo také vypracovat novou vědeckou teorii architektury, která by zohlednila širší vztahy člověka a prostředí a jeho jednotlivých složek. Rozvoj této nové teorie se uskutečňoval právě skrze propracování problematiky životního prostředí jakožto dostatečně komplexního přístupu k architektonickým otázkám.

Honzíkova publikační a publicistická činnost se ubírala podobným směrem, kdy kladl důraz na to, že architektura je skutečně tvorbou celého prostředí, nikoliv jen soliterních budov či jejich souborů.¹⁰³

V rámci tohoto směru architektonické teorie a životního prostředí se už dříve, před založením Kabinetu, objevilo pojetí architekta, jakožto velikého syntetika, který zná základy mnoha dalších vědních oborů a je jakýmsi velkým koordinátorem těchto poznatků. Ty měl dokázat efektivně zakomponovat či řídit jejich

---

100 Pechar zmiňuje první komplexní výzkumný úkol zaměřený na širokou koncepci životního prostředí výzkumný úkol realizovaný ve druhé polovině šedesátých let „Koncepce rozvoje životního prostředí z hlediska potřeb člověka a společnosti“. Na tomto výzkumném úkolu spolupracoval VÚVA s fakultou architektury ČVUT. Ve VÚVA byl také zpracován úkol Investice do životního prostředí (1966). viz Pechar, Josef, Československá architektura, Praha 1979, s. 32-33.

101 Příslušné fondy Kabinetu jsou bohužel často prozatím neuspořádané, roztroušené mezi jednotlivá pracoviště, pod kterými se nacházel a v rámci této práce jsem je badatelsky nadále nevyužil.

102 Ke Kabinetu více viz: Dostalík, Organická modernita, s. 155 či Chodit vertikálně po horizontální zemi, rozhovor s jeho bývalým členem, historikem architektury Pavlem Halíkem, dostupné z <https://www.asb-portal.cz/architektura/architekti/chodit-vertikalne-po-horizontalni-zemi>, cit. 31. 1. 2017.

103 Honzík, Karel, Cestou k socialistické architektuře, Praha 1960 a neuveřejněná studie Tvar v přírodě a lidské tvorbě dokončená v roce 1964, cit. Podle Pechar, Josef, Československá architektura, Praha 1979, s. 32-33.

zakomponování do výsledného díla, kterým je komplexní a fungující životní prostředí, zohledňující výsledky poznání mnoha vědních oborů a disciplín. Toto nové pojetí architekta se stalo častým tématem architektonické diskuse šedesátých let. S tímto stanoviskem souhlasil i L. Žák, který zdůrazňoval definici a funkci architektury jako tvorbu životního prostředí, přičemž zdůrazňoval, že za životní prostředí má být chápáno nejen město, tedy bezprostřední okolí člověka, ale též krajina, příroda a jejich vzájemné vztahy. Životní prostředí také podle Žáka nemá dané měřítko, je jím veškeré prostředí, od nejmenších prostor až k rozlehlé krajině.¹⁰⁴

Požadavek na novou roli architekta byl v diskusi o životním prostředí dlouhodobě významně zastoupen. Kromě toho se objevil názor, že problematika životního prostředí je příliš komplexní a není ji možné řešit jen na mezioborové spolupráci, ale že potřebnou syntézu dokáže poskytnout jedině nová samostatná věda o životním prostředí.¹⁰⁵

Požadavek na nutnost integrace tvorby a spolupráce s dalšími vědními obory byl také formulován jako jedno ze stanovisek na II. sjezdu svazu architektů ČSSR v roce 1964, kde již bylo přítomno pojetí architektury (včetně urbanismu a územního plánování) jakožto komplexní tvorby socialistického životního prostředí.¹⁰⁶

Architekti orientující se na komplexní tvorbu prostředí opakovaně kritizovali, že v praxi se těmto dalším rovinám přílišná váha nepřikládá a řeší se v první řadě materiální otázky, kvantifikovatelné veličiny, počty vystavěných bytů, ale nikoliv už jejich okolí. Kritizovali, že ostatní aspekty prostředí zůstávají stranou, což způsobuje nefunkčnost takto vytvářeného prostředí a neodpovídá to požadavku na komplexní řešení. Tyto soustavné kritiky také svědčí o tom, že teoretické

---

104 Žák, Ladislav, *Architektura – tvorba životního prostředí*, in: *Československý architekt*, 11/1961.

105 Lakomý, Zdeněk, *Poslání architektury a architektů* in: *Československý architekt* 15-16/1963. Tento přístup k architektuře, jehož je zmiňovaný Zdeněk Lakomý jedním z nejhlasitějších zastánců, se často opakuje a je podtrhován v četných příspěvcích na stránkách Československého architekta nebo v jednotlivých studiích a publikacích. Od konce let padesátých a během šedesátých let zaznívá mezi architekty kritika přílišné fragmentarizace vědy a štěpení jednotlivých odborností a specializací. Ty jsou sice schopny přinášet stále důkladnější poznání konkrétních problémů, nicméně ztrácí se schopnost syntézy a integrace těchto jednotlivých poznání do jednoho celku. Murmanský Ladislav, *Životní prostředí ve výstavbě*, Praha 1962 nebo později Černý, Miloš, Lakomý, Zdeněk, Nový Oldřich, *Životní prostředí člověka*, Praha 1973.

106 Dostálík, Jan, *Organická modernita*, Brno 2015, s. 156.

konstrukce životního prostředí na praxi prozatím přílišný vliv neměly.¹⁰⁷

Dalším často zdůrazňovaným negativem, tentokrát zděděným zejména z předchozí dekády, bylo situování těžkého a ovzduší zatěžujícího průmyslu do nevhodných lokalit a do blízkosti obytných území či dokonce do středu měst. Pokračovala také snaha o koncepční zpracování výhledů tvorby a ochrany krajiny a dalších přírodně cenných území a artikulace požadavku na užší spolupráci ochránců přírody, architektů a územních plánovačů a další relevantních odborníků (vodohospodářů, hygieniků...)¹⁰⁸

Během šedesátých let také nepolevuje volání po potřebě jasných a zejména závazných územních plánů a koncepcí budoucího rozvoje, neboť se ukazovalo, že budovatelská etapa padesátých let postupovala často živelně bez takovýchto plánů či je nerespektovala, což s sebou obvykle přineslo celou řadu negativ. Jiří Hrůza soudí, že cestou ke kvalitnímu, zdravému a dlouhodobě funkčnímu životnímu prostředí je především kvalitní územní plán, vypracovaný za účasti multioborových expertních skupin a jeho následné dodržování.¹⁰⁹

2.3.3. Životní prostředí

Životní prostředí tedy bylo jedním z témat, kterému byla na poli architektonické teorie během šedesátých let věnována značná pozornost. Pojetí a koncepce životního prostředí nicméně nebyly fixní, prošly si v průběhu času postupnými změnami. Problematika životního prostředí byla v architektonickém myšlení postupně chápána stále komplexněji, rozšiřovala se, byla patrná snaha propojit tuto problematiku s dalšími obory společenských a přírodních věd. To se zčásti podařilo, neboť do diskusí a studií o životním prostředí byly postupně více zahrnovány také některé biologické roviny a zejména narůstala kritická reflexe znečištění a devastace přírodního prostředí. Zvětšovalo se také měřítko. Řešené životní prostředí nejdříve zahrnovalo převážně městský prostor. Postupně se pojetí

---

107 Lakomý, Zdeněk, Ideologické kořeny podceňování kulturních stránek architektury, in: Československý architekt 22/1963, s. 2.; Vítězslav Procházka – k současnému stavu teorie architektury, in: Československý architekt 23/1963, s. 1-2.

108 Exner, Slavomír, Průzkum životního prostředí v Ústí nad Labem, in: Československý architekt 2/1963, s. 1.

109 Hrůza, Jiří, Územní plán a životní prostředí, in: Československý architekt 3/1962. Podobně soudí i Ladislav Žák ve svém příspěvku Územní plánování a příroda v Československém architektovi 6/1962.

rozšiřovalo o větší územní celky a krajinu. Na konci šedesátých let už bylo o životním prostředí referováno jakožto o problematice, která má své lokální, národní, ale i mezinárodní a globální roviny a dopady.

Zpočátku bylo nicméně životní prostředí člověka v architektonické teorii pojato převážně jakožto souhrn jednotlivých sub-prostředí, ve kterých člověk žije. Životní prostředí jakožto nejvyšší souhrnný pojem bylo nejčastěji dále děleno na prostředí hmotné a přírodní. Tyto dvě složky byly pojímány tak, že spolu komunikují a vzájemně se ovlivňují, nicméně architekti se pochopitelně zajímali zejména o prostředí hmotné, tedy prostředí umělé, vytvářené člověkem. Jedna z častých definic architektury ostatně zněla, že *architektura je tvorba životního prostředí*, jejímž smyslem je vytvářet harmonický celek.¹¹⁰ Rozsáhlým studiím, které se zabývaly klasifikací jednotlivých typů prostředí, jejich dělením, systematikou, hierarchizací, uspořádáním a dalšími teoretickými aspekty se věnoval zejména Bohuslav Dvořák působící na VÚVA.¹¹¹

Základem pro pojetí životního prostředí v architektonické teorii bylo funkcionalistické pojetí města a členění jeho prostoru. To samotné vychází ze zásad Athénské charty,¹¹² která určila základní funkce města jako místo pro bydlení, práci a rekreaci. Města měla být členěna do jednotlivých zón, které by umožňovaly naplnění jednotlivých konkrétních funkcí. Propojení těchto funkčních zón zajišťuje doprava, poslední ze základních městských funkcí.

Jednotlivými částmi hmotného prostředí bylo prostředí obytné, kterému byla vždy věnována největší pozornost, dále prostředí pracovní a prostředí rekreační. Problematika životního prostředí tak byla v architektonické teorii zpočátku silně spjata s tématy urbanismu, se kterými se v podstatě překrývala.

Architektura, tvorba životního prostředí, byla pojímána jako organizace prostoru tak, aby splňovala funkce od něj očekávané. Důraz byl často kladen na potřebu

---

110 Žák, Ladislav, *Architektura – tvorba životního prostředí*, in: *Československý architekt*, 11/1961, s. 4., též Lakomý, Zdeněk, *Poslání architektury a architektů* in: *Československý architekt* 15-16/1963.

111 Dvořák, Bohuslav, *K základním teoretickým otázkám tvorby životního prostředí*, Praha 1968, Dvořák, Bohuslav, *Aktuální problémy a nedostatky odborného vyjadřování o životním prostředí*, Praha 1974, a další články stejného autora v architektonickém tisku.

112 Ideový dokument o moderním městě, soužící jako základní teoretická koncepce funkcionalismu. Ideový obsah vznikl v roce 1933 během plavby z Marseille do Athén a zpět na základě podkladů vypracovaných CIAM (Congrès International d'Architecture Moderne). Charta byla takto nazvána až zpětně při jejím vydání tiskem Le Corbusierem v roce 1943. viz Hřůza, Jiří, *Svět měst*. Praha, 2014, s. 557-560.

zapojení dalších faktorů, zejména estetických, psychologických či společenských a dalších aspektů prostředí a také jeho vlivů na člověka. Akcent na oboustranný vliv prostředí-člověk byl dalším z častých témat koncepce životního prostředí. Tyto prvky soudobému československému urbanismu, zejména v jeho realizační rovině, často chyběly. Nové pojetí životního prostředí mělo v představách architektů vést k nápravě těchto nedostatků a mělo se v podstatě stát novou souhrnnou teorií architektury.¹¹³

2.3.3.1. Obytné prostředí

Nejdůležitější součástí životního prostředí bylo v pojetí architektů obytné prostředí a tento primát si víceméně udrželo. Výstavbě bytů byla vždy věnována velká pozornost a tzv. řešení bytové otázky mělo i velkou ideologickou úlohu. Bytový fond československé republiky byl nedostatečný už po první světové válce, přes značné úsilí i po druhé světové válce, po celá padesátá léta a dále až do roku 1989 a asi by se dalo říci, že trpí nedostatky až do dnešních dnů. Rostoucí nároky každé doby na bydlení vedly k tomu, že nedostatečný počet kvalitních bytů je v podstatě konstantní problém moderních měst.¹¹⁴

Postupem času převládla koncepce volné zástavby velkých panelových domů, nejčastěji budovaných na okraji měst, kde pro ně byl dostatek prostoru. Neustálý tlak na výstavbu nových bytů, reprezentovaný zejména požadavkem IX. sjezdu KSČ z roku 1958 na výstavbu 1 200 000 bytů do roku 1970,¹¹⁵ vedl k častému upřednostnění kvantity nad kvalitou, a k výstavbě „mnoha malých bytů“. Na základě tohoto požadavku probíhala také v letech 1960-1961 velká diskuse o bydlení.¹¹⁶

Kriticky byla hodnocena úroveň bytového fondu, jeho stárnutí a nedostatečná

---

113 Viz například již zmiňované články: Žák, Ladislav, *Architektura – tvorba životního prostředí*, in: *Československý architekt* 11/1961, s. 4.

Lakomý, Zdeněk, *Ideologické kořeny podceňování kulturních stránek architektury*, in: *Československý architekt* 22/1963, s. 2.; Vítězslav Procházka – *k současnému stavu teorie architektury*, in: *Československý architekt* 23/1963, s. 1-2. a další studie, které jsou rozebrány zmíněny níže.

114 Obecně platí, že proces urbanizace a přesunu obyvatel do měst je zpravidla rychlejší než výstavba obytných kapacit. Bytový fond také neustále stárne, zpravidla rychleji a ve větším rozsahu, než stihá být modernizován a rozšiřován. Problematická je také otázka prostoru, kde nové byty vystavět a způsob využívání starších lokalit a prostor.

115 Průměrně se ve druhé polovině šedesátých let postavilo ca 80 000 nových bytů za jeden rok.

116 *Investice a životní prostředí, Studie výhledu, Praha 1966, s. 6.* Viz také příslušné ročníky *Československého architekta*.

modernizace.¹¹⁷ Dále pak podléhala kritice zejména nízká kvalita dokončovacích prací a obecně nedostatečné občanské vybavení sídlišť a měst. Diskuse šedesátých let se zabíraly často způsoby, jak vylepšit podmínky života na sídlištích, jak je „humanizovat“. Jedním ze závěrů byl i požadavek na zachování typizovaných prvků, nicméně tak, aby konečná realizace dovozovala větší variabilitu, a to jak v měřítku samostatných budov a skladby celého sídliště (různě vysoké a členěné domy v různých terénních kompozicích, nikoliv jen šachovnicově rozprostřené unifikované solitery), tak na úrovni organizace dispozice samotných bytů.¹¹⁸

Vedle více technicky pojatého rozboru otázek bydlení a obytného prostředí, jako byla průměrná výměra připadající na jednoho člověka, míra prosvětlení, typizované dispozice a dalších faktorů, se postupně, zejména ve druhé polovině šedesátých let a na přelomu šedesátých a sedmdesátých let, objevoval i více humanizovaný, antropologický a místy až metafyzický přístup, který operoval zejména s pojmy *obytnost* a *domov* či *pocit domova*. Tyto přístupy řešily bydlení člověka nejen z hlediska technických náležitostí „ideálního“ bytu a fyzické organizace prostoru, ale více se orientovaly na společenský a psychologický rozměr problému domova a jeho nejenom materiální, ale i myšlenkovou konstrukci a identitové pojetí.¹¹⁹

2.3.3.2. Pracovní prostředí

I tato složka hmotného prostředí byla dlouhodobě hodnocena jako nedostatková. Mimo zejména ekonomické faktory, jako byla nízká efektivita práce a výroby, velká energetická náročnost nebo špatná organizace, bylo kritizováno i umístování výroby do středů měst a do blízkosti obytné zástavby¹²⁰ nebo nevhodné či necitlivé umístování do krajiny, vedoucí k jejímu rozrušení či znehodnocení. Dále se také řešila organizační a hygienická úroveň pracovního

---

117 Jako problematická a době neodpovídající byla hodnocena zejména meziválečná sociální zástavba z let 1921-1945.

118 Lakomý, Zdeněk, První varianta hypotetické koncepce perspektivních tendencí vývoje životního prostředí v ČSSR (Studie), Praha 1966; Čelechovský, Gorazd, Etearea: Studie životního prostředí ve městě (1967).

119 Více k tomu dále v této práci a například v publikaci Nový, Otakar, Černý Miloš, Lakomý Zdeněk, Životní prostředí pro člověka, Praha 1973, zejména v části Změny v pojetí domova, s.29-41.

120 Viz Investice a životní prostředí, studie a výhledy k realizaci, VÚVA, Praha 1966 či Exner, Slavomír, Průzkum životního prostředí v Ústí nad Labem, in: Československý architekt 2/1963.

prostředí. Hygienické kvality pracovního prostředí byly velmi často sledovány jako nedostatečné. Na pracujícího člověka bylo také pamatováno. Výrazně přítomna byla argumentace, že pouze v kvalitním pracovním prostředí je možné odvádět kvalitní, tedy efektivní, pracovní výkon. Často je těžké rozhodnout, zda-li se jednalo v první řadě o starost o člověka, nebo spíše o snahu o větší efektivitu státního hospodářství a produktivitu práce. Starostí o pracujícího člověka byly ale jistě podmíněny rozborů pracovního prostředí a požadavky na opatření, která by snižovala rizikové faktory prostředí, jakými bylo často nepřírozené světlo, vysoká hluchnost, špatná cirkulace vzduchu, nečistota a namáhavá fyzická práce. Pracovní prostředí bylo jedním z těch, které podle odhadů čekaly velké proměny, související s nástupem vědecko-technické revoluce a dalšího postupu automatizace výroby. Člověk tak měl být v těchto perspektivních představách do budoucna oprostěn od ubíjející, namáhavé fyzické práce, která měla být přenechána automatizovaným strojům, a měl pracovat spíše jakožto dohlížitel a organizátor výroby než jako její přímý aktér.¹²¹

Během šedesátých let také sílila kritika týkající se produkce odpadů a znečištění zasahujícího zejména do širšího okolí (půda, voda) i do samotného města (zejména ovzduší). V problematice odpadů a energií bylo nejčastěji užíváno ekonomických argumentů a nutnosti počínat si šetrně, efektivně a rozvíjet technologie umožňující dále zpracovávat a využívat odpady vznikající při výrobě. Vedle toho byla ale přítomna, byť v menší míře, i argumenty ekologičtějšího rázu, kritizující obecnou degradaci prostředí a krajiny vinou nahromaděných průmyslových odpadů a znečištění.

2.3.3.3. Doprava – spojnice prostředí

Jako obecný problém dopravy bylo spatřováno zejména množství času, který v ní člověk musí trávit, na cestě mezi jednotlivými městskými funkcemi.

Konkrétněji se architekti a urbanisté potýkali zejména se soudobým i výhledovým nárůstem osobní automobility. Mezi předními negativy, kterými soudobá doprava a dopravní síť trpěly, byla zmiňována zejména veliká hluchnost, kterou zatěžovala okolní prostředí. Dále byla také kritizována častá nepřehlednost

---

121 Viz: Lakomý, Zdeněk, První varianta hypotetické koncepce perspektivních tendencí vývoje životního prostředí v ČSSR (Studie), Praha 1966.

a s ní spojená vysoká nehodovost. Zmiňována je i potřeba rozvoje sítí městské hromadné dopravy z důvodu, že nepokrývá dostatečně prostor města, často právě okolo nově budovaných sídlišť. Vytyčeným cílem bylo dosáhnout kvalitní hromadné dopravy tak, aby mohla konkurovat dopravě individuální, automobilové.¹²² Okresní komunikace byly též hodnoceny jako v dlouhodobě špatném stavu.¹²³

Během šedesátých let byla za nejproblematičtější externalitu dopravy považována její hlučnost, popřípadě prašnost nekvalitních cest. Problematika produkce emisí znečišťujících ovzduší nebyla příliš často zmiňována. To se mění později v sedmdesátých letech, kdy už je s problematikou dopravy vždy pevně spojena právě i produkovaná emisní zátěž, které je připisována stejná nebo větší důležitost než zatížení hlukovému.

2.3.3.4. Rekreační prostředí a volný čas

Volný čas a rekreace představovala další důležitou složku tzv. *socialistického způsobu života*, a tudíž i životního prostředí socialistického člověka. Volný čas měl v rámci *socialistického způsobu života* člověk využívat jednak k odpočinku, často chápanému hlavně jako regenerace pracovních sil, dále ale i k zábavě a k další velmi důležité činnosti, *sebevzdělávání a rozvoji duševních i fyzických schopností*.

Volný čas byl během šedesátých let velice důležitým tématem, neboť existoval předpoklad, že rozvoj společnosti povede k nárůstu volného času člověka. Nárůst volného času byl chápán jako důkaz a důsledek pokroku. Zejména ve spojení s konceptem vědecko-technické revoluce nabýval volný čas na ještě větší důležitosti, neboť rozvoj člověka probíhající skrze celoživotní studium či samostudium měl být uskutečňován právě v tomto čase a díky jeho nárůstu. Lidský potenciál, zejména tzv. kreativní tvořivost, byl spatřován jakožto nejcennější komodita budoucí společnosti. Volný čas a jeho dostatek a kvalitní

---

122 Šedesátá léta se vyznačovala preferencí hromadné dopravy a snahami o její zkvalitňování. V sedmdesátých letech se důraz naopak přenesl na osobní automobilismus, jeho rozvoj a přizpůsobení komunikačních sítí a kapacit jeho nárokům. Automobil dostupný pro široké vrstvy obyvatelstva byl jedním z prvků důrazu na osobní spotřebu saturování určité úrovně konzumu v rámci normalizačního Československa.

123 Investice a životní prostředí, studie výhledu a teze k realizaci, Praha 1966, s. 23-28.

využití tak nebyly už jen produktem pokroku, ale i jeho přímým činitelem.¹²⁴

Obdobné myšlenky existovaly i v západní společnosti a lze je označit za společnou ideu západní modernity.¹²⁵ Například Michel Ragon ve své vlivné knize *Kde budeme žít zítra*, poukazuje právě na „dějinný trend“ zkracování pracovní doby a předpovídá, že společnost se společně s přesunem do postindustriální fáze promění také ze společnosti práce na společnost volného času.¹²⁶

Právě kvůli predikovanému nárůstu volného času a jeho velké důležitosti pro pojetí socialistického člověka, představovalo toto téma také důležitý aspekt úvah architektů, neboť prostředí, jehož tvorbou byli pověřeni, muselo nabídnout dostatečné možnosti k využití volného času a rekreaci.

Zisk volného času byl tedy jedním z nesporných cílů civilizačního rozvoje. Dosaženo jej mohlo být v podstatě dvěma způsoby. Zkrácením pracovní doby nebo usnadněním nezbytných popracovních činností spojených se zajištěním chodu rodiny (nákupy, činnosti spojené s chodem domácnosti, vyzvedávání dětí a další). Zkracování pracovní doby bylo cílem výhledovým, které ovšem nejdříve předpokládalo především uskutečnění vědecko-technické revoluce a postupnou automatizaci výroby. Soudobě sledované řešení se tedy nalézalo převážně ve snížení časových nároků právě na dopravu a na zvládnutí popracovních činností, čímž se částečně dostávalo do gesce architektů.

Jako hlavní nedostatek funkcionalistického pojetí města bylo rozeznáno právě přílišné oddělení jednotlivých funkcí a nutnost trávit mnoho času v dopravě při přesunu mezi bydlištěm, pracovištěm a dalšími funkcemi města. Jeden z nejvýraznějších požadavků, který byl na životní prostředí a potažmo urbanismus kladen, byla integrace jednotlivých funkcí tak, aby byl co nejvíce snížen čas nutný k dopravě.¹²⁷

---

124 Více viz Richta, Radovan, *Civilizace na rozcestí*, Praha 1966. Koncepce vědecko-technické revoluce a její různé aspekty, mimo jiné i otázka volného času, jsou také rozebírány širěji v několika číslech Sociologického časopisu z let 1966 a 1967.

125 Na druhou stranu je nutné připomenout, že myšlenka zkracování doby nutné k práci a nárůstu volného času člověka je značně starší než šedesátá léta dvacátého století a v moderních společnostech je tato vidina přítomna v podstatě od jejich počátku. Představa pokroku jakožto osvobození člověka od nutné práce je také integrální součástí modernizačního étosu. Jako příklad vize zkracování pracovního času uveďme, že John Maynard Keynes se na počátku třicátých let domníval, že koncem dvacátého století bude ve Velké Británii a USA běžný patnáctihodinový pracovní týden. Ostatně i dnes je poukazováno na tento „dějinný“ trend a osmihodinová pracovní doba přestává být chápána jako konečná hodnota, začíná se mluvit o potřebě jejího dalšího zkrácení.

126 Ragon, Michel, *Kde budeme žít zítra*, Praha 1967 (orig. 1963), zejména s. 16-17 a 145-146.

127 Obsáhlá kritika tohoto aspektu viz: Nový, Otakar, *Konec velkoměsta*, Praha 1964, s. 19-

Utvářené městské prostředí mělo poskytovat určité rekreační kapacity, často navázané na městskou zeleň či prostoupení města a přírody v podobě lesoparků nebo jiných krajinných prvků v blízkosti sídlišť. Největší rezervoár pro rekreační účely ovšem představovalo blízké i vzdálené okolí města a obecně široká krajina. Často se proto mluvilo o rekreační hodnotě a funkci krajiny.

2.3.4. Krajina a příroda

Právě velká zátěž krajiny v důsledku „*nájezdů rekreujícího se obyvatelstva*“ byla mezi architekty často řešenou problematikou i tématem relativně četných příspěvků v Československém architektovi a dalších periodicích, například v Životném prostredie.¹²⁸ Tomuto tématu se patrně nejaktivněji věnoval Ladislav Žák. Žákův postoj, který v mírných obměnách sdíleli i ostatní architekti (Otakar Kuča, Stanislav Semrád), k formám soudobé rekreace v krajině byl často značně kritický.

Za problematické považovali Žák a ostatní pouhé jednostranné využívání krajiny k potřebám rekreace, bez dalšího ohledu na vlastní potřeby krajiny a přírody samotné. Architekti naprosto souhlasili s právem člověka na pobyt v přírodě a s povinností socialistického státu každému tuto možnost poskytnout. Stejně tak spatřovali velkou důležitost pobytu člověka v přírodě jakožto možného nástroje pro obnovení ztraceného či narušeného vztahu mezi ním a přírodou. Nicméně poukazovali na to, že je nutné brát v rámci realizace tohoto práva i ohledy na krajinu tak, aby rekreační praxe a pobyt jednotlivých rekreatů krajinu a přírodu dále nedevastoval a nezatěžoval přes únosnou míru, která by dovolovala krajině a přírodě regeneraci a prostor k vlastnímu životu.¹²⁹

Architekti se obávali zejména přetížení a následného nevratného poničení populárních a hojně navštěvovaných lokalit turisty a rekreanty.

Další zátěž krajiny představovala narůstající míra osobního automobilismu, umožňují masové výpady městského obyvatelstva o sobotách a nedělích do blízkého i vzdáleného okolí. Právě stále rostoucí masovost tohoto fenoménu představovala pro krajinu nebyvalou a přílišnou zátěž.

Kritizovány byly také nedostatečné ubytovací kapacity, nebo naopak jejich

---

26 a 297-309.

128 Zejména v čísle 2/1968, kdy je rekreace souhrnným tématem čísla.

129 Žák, Ladislav, Architektonická péče o rekreaci, in: Československý architekt, 25-26/1962. Týž, Unavující zotavení, in: Československý architekt, 19/1963, Týž, Rekreace soudobého člověka, in: Československý architekt 3/1964.

neregulovaná výstavba v místech k tomu nevhodných, tedy těch, která měla zůstat více přírodními a nezastavěnými. Za naprosto největší problém československé krajiny v souvislosti s rekreací byly jednoznačně pokládány početné a živelně vznikající chaty.¹³⁰

Fenomén chat a chatařství je se státním socialismem, zejména s jeho normalizační fází, neodlučitelně spojen. Chaty jsou často chápány jako určitý autonomní prostor, kam občan utíkal před normalizační realitou. Na chatě byl svobodnějším a mohl si zde, často za pomoci nejrůznějších kutilských praktik a svépomocí budovat svůj vlastní soukromý prostor. Státní moc tuto praxi tolerovala a tiše podporovala jako nástroj kanalizace společenského napětí a úlitbu občanům, jejichž klid a poslušnost si tímto pomáhala zajistit.¹³¹

Právě pro tento častý obraz chataření, jistým způsobem specifický fenomén socialistické společnosti, může být postoj architektů překvapivým.

Ti totiž chatařské úsilí velké části populace hodnotili velmi negativně. Kritizovali zejména poškozování krajiny, a to ve smyslu ekologickém (hlavně ve smyslu funkčnosti a prostupnosti krajiny a z hlediska hromadění odpadů) a zejména estetickém. Chaty pro ně představovaly chaotický nános často svépomocné výstavby, která neměla žádnou architektonickou hodnotu a nezřídka kdy také špatné hygienické podmínky. Častým oplocením chatových pozemků nebo kolonií docházelo také k uzavření částí krajiny pro širokou veřejnost. Nepříliš regulovaná chatová výstavba tak často kromě poškození prostupnosti, ekologických, estetických a na ně napojených rekreačních hodnot dále zatěžovala krajinu rostoucími dopravními požadavky chatařů, kteří svými automobily pronikali stále hlouběji a svévolněji do krajiny.¹³² Dalším zmiňovaným, nicméně s architektonickou teorií už nesouvisejícím, negativem bylo chování samotných chatařů a jejich často nešetrné počínání si v přírodě.¹³³

---

130 Stav krajiny a její zátěž plynoucí z rekreace byl i tématem diskuse na II. sjezdu Svazu architektů ČSR, viz Kuča, Otakar, Rekreace, tvorba a ochrana krajiny, in: Československý architekt 9/1964.

131 Viz např. Brenn, Paulina, Weekend Gateaways: The Chata, the Tramp and Politics of Private Life in post 1968 Czechoslovakia, in: Socialist spaces: Cowley, David, Reid, Susan (eds), Sites of everyday life in Eastern block, Oxford 2002, s. 123-140. K tématu českého chatařství a chalupářství nejnověji Schindler-Wisten, Petra, O chalupách a lidech: České chalupářství v období tzv. normalizace a transformace, Praha 2017.

132 Například: Kasalický Václav, Problémy vztahující se k životnímu prostředí, II. revidované vydání pro potřeby konference OSN o životním prostředí, Praha 1971, s. 18-19.

133 Obdobně kritičtí byli architekti i k existenci městských zahrádkových kolonií, kterým také vytýkali zejména chaotický a živelný vznik, často špatné hygienické podmínky a ohrazování a zneprůchodňování prostoru.

2.3.4.1. Řešení problémů rekreace a zátěže krajiny

Problém rekreace, volného času a krajiny byl během šedesátých let v architektonické diskusi velmi často rozebírán. Řešení problémů rekreace bylo spatřováno v několika vzájemně se doplňujících variantách.

Za vhodný nástroj pro regulaci chatové výstavby považovali architekti restriktivnější zákonnou úpravu a kvalitnější a podrobnější územní plánování, které by jasně vymezilo prostory určené k chatové výstavbě. Tyto územní úpravy by v podstatě povolovaly jen růst chatových městeček a osad tak, aby byla chatová zástavba koncentrována do určitých, k tomu předem určených míst a nedocházelo ke svévolnému a nekoncepčnímu zastavování krajiny. Architekti si nicméně uvědomovali, že takto vymezené prostory by nedokázaly poskytnout dostatek místa pro nasycení obrovské chatové poptávky. Možná cestu spatřovali v opětovném využití starší, už existující zástavby, zejména na vesnicích. Městskému obyvatelstvu by venkované buďto pronajímali určité prostory pro účely krátkodobé rekreace, či by si městští obyvatelé namísto výstavby nových chat renovovali stará opuštěná stavení.

Chaty byly spatřovány jako rekreační problém a zejména jako projev touhy úniku z měst vinou nízké kvality městského prostředí. Proti hlučnému, uspěchanému a špinavému městu měla poklidná, tichá a čistá příroda představovat ideální kontradikci.

Částečným řešením měla být kultivace a zpřírodnění městského prostředí. Příroda měla vstoupit do měst v co největší možné míře, a to mimo jiné i proto, aby nabídla možnost rekreace a pobytu v přírodě a zeleni v docházkové vzdálenosti od místa bydliště. Touha po klidném a přírodním prostředí měla být částečně odbourána vnesením takového prostředí měst.¹³⁴

S tímto souvisí také od konce padesátých let kontinuálně řešená problematika neuspokojivého stavu zeleně ve městech. Tato problematika je řešena jednak v architektonickém tisku, tak na jednotlivých seminářích věnovaných tématu

---

134 Což ale nebyl jediný důvod pro takový záměr. Zdeněk Lakomý ve své studii konstatuje, že člověk nedokáže žít jen ve „sterilním“ umělém prostředí, které sám vytvořil, a má niternou potřebu přírody. Člověk podle Lakomého potřebuje harmonické zastoupení obou prostředí. Antropogenní (umělé, hmotné) a přírodní prostředí tak měla v ideální případě existovat vedle sebe nebo sebou vzájemně prostupovat, aby tak poskytla člověku potřebný stav. Toto přesvědčení bylo mezi architekty značně rozšířeno. Viz Lakomý, Zdeněk, První varianta hypotetické koncepce perspektivních tendencí vývoje životního prostředí v ČSSR (Studie), Praha 1966.

zeleně.¹³⁵ Ladislav Žák také na stránkách Československého architekta opakovaně požadoval, aby byla krajinná situace a otázka návaznosti výstavby na krajinu integrálně řešena u jakéhokoliv projektu.¹³⁶

Kromě zmiňované regulace chatové výstavby a zlepšení podmínek ve městech a příměstských lokalitách mělo k rovnoměrného rozložení rekreační praxe po území republiky přispět také budování rekreačních kapacit ve formě penzionů, hotelů a rekreačních středisek s ohledem na jejich citlivé vsazení do krajiny. Takto budované kapacity měly být schopny pojmout velké množství rekreantů, čímž by se rekreace realizovala jen v určitých oblastech k tomu vhodných. Zároveň by takto pojatá výstavba měla zajistit rovnoměrné rozložení a zkvalitnění rekreace po celém prostoru republiky tak, aby byly rekreační oblasti dostupné z každého většího města a zároveň nedocházelo k přetěžování jednotlivých lokalit.¹³⁷

---

135 Redakce, Město v zeleni – diskusní večery, in: Československý architekt 26/1960;
Seminář – Město v zeleni, in: Československý architekt 2/1961

136 Žák, Ladislav, Město-vesnice-krajina, in: Československý architekt 3/1961.

137 Ke stejným závěrům dochází také Dostalík, viz Dostalík, Jan, Organická modernita, s. 191.

2.4. Projekty

Jak je poukázáno výše, téma životního prostředí se stávalo v architektonických diskusích stále výraznějším, čemuž pomohlo i, po prvotním neúspěchu, založení specializované instituce – Kabinetu teorie architektury a tvorby životního prostředí.

Výrazným aspektem pojetí životního prostředí, kterému architekti věnovali stále větší pozornost, bylo narůstající poškození přírodního prostředí, zejména v důsledku industriálního rozvoje. Zdůrazňování tohoto kritického stavu, nejen v městském prostředí ale i v obecnějším měřítku se postupně stalo integrální součástí pojetí životního prostředí a problémem, který byl považován za velmi závažný. To je patrné také z knihy Stanislava Murmanského *Životní prostředí při výstavbě* z roku 1962 a z uskutečněného výzkumu životního prostředí v Ústí nad Labem v roce 1961 a z dalších projektů a studií týkajících se životního prostředí, kterým bude následně věnována pozornost.

2.4.1. Ústí nad Labem (1961)

Tento výzkum se zaměřil na různé determinanty životního prostředí jako obytné a pracovní prostředí rozebírané výše. Poměrně velká pozornost byla věnována také znečištění vodních zdrojů a zejména ovzduší a jeho dopadům, ohrožujícím zdraví obyvatel a celkově snižujících kvalitu životního prostředí. Tento průzkum došel k nepřekvapivým výsledkům, že největším znečišťovatelem je průmyslová výroba, v případě Ústí nad Labem převážně chemicko-průmyslová, a její nevhodné umístění v blízkosti městského centra a obytných lokalit. Závěry výzkumu požadují nutnost zavádění čistících technologií a do budoucna kvalitní územní plánování tak, aby se tato praxe napříště již neopakovala. Dále je požadováno sankcionování viníků znečištění. Kriticky je v průzkumu hodnocena chaotičnost a nejednotnost organizace a rozdělení kompetencí na poli ochrany a tvorby životního prostředí.¹³⁸ S podobnými závěry a požadavky se během šedesátých let v architektonické diskusi setkáváme opakovaně, což značí, že se tyto problémy

---

138 Exner, Slavomír, Průzkum životního prostředí v Ústí nad Labem, in: Československý architekt 2/1963.

dlouhodobě nedařilo upokojivě vyřešit.

K výzkumu se vyjadřuje také Jiří Hrůza, který vyzdvihuje multioborové složení výzkumného týmu (zastoupeni byli jak architekti a urbanisté, tak lékaři, hygienici, biologové a společenští vědci), díky čemuž bylo dosaženo komplexnější perspektivy. Vyzdvihuje také výběr lokality pro daný průzkum, který byl zdůvodněn jednak špatným stavem životního prostředí, jednak tím, že umožňoval v konkrétní lokalitě postihnout obecné problémy, kterými tehdejší městské a příměstské prostředí trpělo. Hrůza se staví za závěry výzkumu a zdůrazňuje, že v otázkách hygieny (čistoty prostředí, znečištění) a územních plánů není možné činit jakékoliv ústupky, naopak se mají stát nepřekročitelnými základními podmínkami pro jakoukoliv další realizační praxi. Odborné výzkumy doporučuje vykonat i v dalších městských lokalitách, za využití metody vyzkoušené v Ústí.¹³⁹

2.4.2. Životní prostředí při výstavbě (1962)

Stanislav Murmanský¹⁴⁰ ve své publikaci reflektuje problém industriálního vývoje, kdy v rámci zvyšování materiální, potažmo životní, úrovně společnosti dochází ke značnému poškozování životního prostředí.

Murmanský též nabízí definici životního prostředí jako: *„prostředí pro člověka, souhrn všech hmot a energií, jež mají jakýkoliv vliv na žijícího člověka (mimo vztahy lidské společnosti) ve formách různě ovlivnitelných člověkem. Životní prostředí je souhrnem všech vnějších činitelů s přímým vztahem k člověku. Je to zejména ovzduší, voda ve všech formách, půda, reliéf území a vegetace.“*¹⁴¹

Murmanský svou definicí předjímá pozdější obecný posun ve vnímání životního prostředí se zdůraznění přírodních prvků a přírodního prostředí jakožto determinant dalšího rozvoje a opuštění dřívějšího pojetí přednostně zaměřeného na problémy uspořádání městského prostoru. Tato definice také ukazuje na obecný problém s pojmem životního prostředí. Ten bylo pro jeho komplexitu možno téměř neustále rozšiřovat o další aspekty, jež mají vliv na život člověka. To se také dělo, čímž se ovšem snižovala analytická užitečnost takového pojmu. Murmanský ve svém pojetí životního prostředí také příliš neuvažuje kulturní aspekty. To je

---

139 Hrůza, Jiří, Územní plán a životní prostředí, in: Československý architekt 3/1962.

140 Murmanský byl specialistou na biologicko-krajinářské a hygienické otázky v rajonovém plánování, který působil v Terplanu.

141 Murmanský, Stanislav, Životní prostředí při výstavbě, Praha 1962, s. 9.

dáno jeho odborným zázemím biologa, a ilustruje to další obtíž, že definice a pojetí životního prostředí byly často ovlivněny odborným zázemím autora, neboť se nepodařilo prosadit obecně přijímanou definici.

Za nedobrý stav prostředí viní Murmanský především neinformovanost a nedostatečnou odbornou přípravu technických pracovníků, která nepřesahuje úzce vymezené obory či představuje pouze přípravu na konkrétní činnosti. Vedoucím pracovníkům vytýká, že vidí jen své výrobní úkoly a cíle bez širších souvislostí. Tento stav označuje za *projevy starého myšlení*. Oproti tomu zdůrazňuje nutnost, aby byli všichni pracovníci seznámeni se širším spektrem vztahů průmyslové výroby a přírodního prostředí. Tato širší obeznámenost má vést k myšlení novému, kdy budou pracovníci schopni uvědomovat si rozsah vlivu své činnosti a následně předcházet jeho negativům. Další rozvoj průmyslu považuje za nutnost, a proto soudí, že je nutné nalézt takové formy rozvoje, které by byly šetrné k životnímu prostředí.

V souvislosti s tím kriticky hodnotí industrializační etapu padesátých let, které vytýká právě toto úzké hledisko, *jednostranné technické vidění*, které nebylo schopno zohlednit dlouhodobé dopady na krajinu a na životní prostředí obecně.

Dále upozorňuje na postupné znečišťování ovzduší, vody a půdy a jeho vliv na výkonnost národního hospodářství. Uvádí, že nahromaděné problémy, zejména kumulace odpadů a nedůsledná aplikace čistících technologií, představují pro státní hospodářství finanční zátěž (zastavování zemědělské půdy, snížené výnosy v zemědělství, finanční náročnost odstraňování odpadů nahromaděných v přírodním prostředí), které se budou stupňovat tím víc, čím déle nebude problém adekvátně vyřešen.

Murmanský se dotýká i tématu rekreace, a to v intencích, které jsou pojednány výše. Útěk do přírody považuje zejména za reakci na velmi špatný stav městského prostředí. Kritizuje chatovou výstavbu, kterou považuje za sobeckou, a doporučuje stavět velké hotelové jednotky, ve kterých by se rekreanti mohli prostřídat, a nedocházelo by tak úbytku a poškození krajiny vinou chatové zástavby.

Jako cesty k řešení nabízí rozsáhlejší osvětovou činnost, která by měla vést k větší citlivosti občanů a zejména vedoucích pracovníků výroby k tématům životního prostředí. Dále požaduje důslednější právní ochranu prostředí a zdůrazňuje princip prevence. Podle tohoto principu je vždy levnější předejít vzniku znečištění, než jej

ex-post odstraňovat. Tím v podstatě předjímá dnes obecně uplatňovaný princip předběžné opatrnosti.

Murmanský nakonec spoléhá i na technologický rozvoj. V tomto je velkým technooptimistou, kdy soudí, že budoucí rozvoj čistících a dalších technologií dokáže uspokojivě vyřešit problémy vztahu průmyslu a přírody. Na druhou stranu nevzývá žádný samopohyb, zdůrazňuje nutnost aplikovat dostupnou technologii a aktivně podporovat její další výzkum.

Autor soudí, že soudobá situace představuje nejhorší etapu vývoje, kdy se nashromáždily problémy plynoucí z rozvoje dob minulých a z nedostatečného poznání, a že se bude situace do budoucna zlepšovat. Murmanský uzavírá, že, „*je věci technického pokroku a dobré vůle tuto situaci překonat.*“¹⁴²

Významné projekty, věnující se tématu životního prostředí, tentokrát zahrnující celé území Československé republiky, spadají do poloviny šedesátých let. Na jejich význam pro problematiku životního prostředí upozorňuje i pozdější publikace Rady pro životní prostředí¹⁴³. Hlavním z těchto projektů byl rozsáhlý výzkumný úkol *Investice a životní prostředí* a v jeho rámci zpracovaná *Studie budoucího rozvoje města a vesnic v ČSSR*.¹⁴⁴

2.4.3. Investice a životní prostředí (1966)

Přestože se dokument do značné míry drží funkčního dělení prostředí, představuje výsledná studie první významný dokument z architektonické provenience obdobného rozsahu, který se snaží komplexně pojednat o stavu a perspektivách životního prostředí Československa a nabídnout prognózu vývoje. Tím se mu daří přenést soudobou kritiku špatného stavu prostředí do uceleného dokumentu.

Studie je zaměřena převážně na rozvoj životního prostředí v perspektivě rozvoje bydlení, občanské vybavenosti, komplexní dostavby a přestavby měst, vesnic a celé sítě osídlení. Značná část studie se také věnuje poměrně kritickému rozboru

---

142 Murmanský, Stanislav, *Životní prostředí při výstavbě*, Praha 1962, s. 120-121.

143 Studijní podklady a informace k péči o životní prostředí, *Vybrané stati z historie péče o životní prostředí na území ČSR*, Praha 1988, s. 125-130.

144 Výzkumný úkol byl zpracováván v rámci Výzkumného ústavu výstavby a architektury (VÚVA) v roce 1966 jako podkladový dokument pro XIII. sjezd KSČ, který by zhodnotil soudobý stav československých města a vesnic v širších souvislostech – jako životní prostředí člověka, a zároveň přinesl i dlouhodobý vědecko-technický program následného rozvoje životního prostředí.

rozvoje průmyslu a s ním souvisejícího znečištění a všeprístupující problematiku energií.

Hned v úvodu studie se setkáme s pronikavým komentářem, odkazujícím na problematický vztah industriální společnosti a životního prostředí. „*Přirozenou snahou celé lidské společnosti je maximální uspokojování jejích potřeb. To se uskutečňuje především uplatněním techniky, která však v některých případech zpětně působí na zhoršování životního prostředí, a tak tedy dochází k rozporu, kdy činnost, která má působit ke zlepšení životních podmínek lidské společnosti, působí opačně. Tento problém je zvláště aktuální v průmyslově vyvinutých zemích.*“¹⁴⁵

Jako základní problém je zde označena stávající nedostatečná kapacita i kvalita bytového fondu a rozdrobená sídelní síť, čítající příliš mnoho malých sídel, což prodražuje plošný rozvoj a vznáší vysoké dopravní nároky (energie, hluk) a také prodražuje investiční rozvoj. Řešením má být postupné přebudování sídelní sítě a její větší centralizace do roku 1985. Zde je vidět, že v architektonickém pojetí životního prostředí prozatím převládala orientace na problematiku sídel a nejvíce na bytovou otázku.

Dalším bodem kritického zhodnocení vývoje je stav průmyslu. Studie varuje před pokračováním dosavadního trendu extenzivního rozvoje, pro který, jak upozorňuje, už v současné době nebylo dostatek pracovních sil, a považuje za nutné přejít na intenzivní etapu rozvoje.

S problematikou průmyslu je také spojena problematika jeho energetické náročnosti a pochopitelně i produkce znečištění, způsobená zejména nedostatečným vybavením průmyslových kapacit čistícími technologiemi, což vede k produkci zatěžující znečištění pro města i krajinu.¹⁴⁶ Jedním ze závěrů studie je požadavek, aby nebyla uvedena do provozu žádná výrobní kapacita bez kontroly, zda-li je vybavena příslušnou čistící technologií.

Studie počítá, že je třeba odstranit škody vzniklé na přírodním prostředí, zejména znečištění vody a ovzduší, a to do roku 1985. Potřebné prostředky mají být podle

---

145 Investice a životní prostředí, studie a výhledy k realizaci, VÚVA, Praha 1966, s. 3.

146 Studie uvádí investice do odsíření průmyslu jako nulové pro rok 1965 a jako minimální potřebnou výši budoucích investic pro rok 1970 uvádí roční objem investice 318 milionů Kč (což představuje 4% podíl z celkového objemu stavebních investic). Pro investiční podíl pro zachycení a odstraňování uhličitánů produkovaných zejména spalováním uhlí uvádí studie nutné investiční navýšení z 1,2% na minimálně 1,5% celkových nevýrobních investic mezi roky 1965 a 1970. Investice a životní prostředí, studie a výhledy k realizaci, VÚVA, Praha 1966, s. 35-36.

studie uvolněny z výrobních investic.

Nepoměr mezi výrobními a nevýrobními investicemi je označen za jeden ze základních činitelů dosavadního negativního vývoje. Samotná výše nevýrobních investic v poměru k těm výrobním je pro Československo k roku 1963 stanovena na 24 % ku 76 % ve prospěch investic výrobních, což představuje jeden z nejhorších poměrů v mezinárodním srovnání.¹⁴⁷ Tento poměr je silně kritizován a studie uvádí nutnost dosáhnout vyrovnaného poměru mezi investicemi výrobními a nevýrobními.

Studie dále konstatuje, že negativní vlivy průmyslu na životní prostředí mají pokračující negativní dopady na ekonomickou efektivitu národního hospodářství v důsledku nutnosti sanovat škody a v důsledku nízké produktivity práce jednotlivých občanů, z důvodu jejich velké zátěže málo produktivní, ale náročnou fyzickou prací v kombinaci s pouze omezenými možnostmi k reprodukci pracovní síly v poškozeném a nekvalitním životním prostředí. Kvalitnější životní prostředí by tak podle studie vedlo ke zdravější populaci, což by vedlo k větší efektivitě práce, neboť „*zdraví občané méně absentují v práci vinou nemoci.*“

Jako velkou komplikaci pro rozvoj životního prostředí zmiňuje studie nekoordinovanost různých akcí a programů a v první řadě partikulární zájmy státních podniků, které sledují své úzce vymezené zájmy a nikterak se nestarají o širší dopady vlastní činnosti.¹⁴⁸

Životní prostředí v obecné rovině je ve studii pojato jako komplexní problematika, skládající se z celé řady vzájemně se ovlivňujících faktorů. Je zde zdůrazněn vliv životního prostředí na člověka, a to nejen v rovině materiální, ale i v rovině psychické, vliv prostředí na jeho zdraví a rozvoj.

Studie dále konstatuje, že problematika životního prostředí vyžaduje kvůli své komplexitě adekvátně komplexní řešení, které má mít základ v integrovaném vědeckém poznání společenských, biologických i technických věd. Rozvoj životního prostředí není podle autorů možné řešit bez adekvátní politické podpory.¹⁴⁹

Návazná *Studie budoucího rozvoje města a vesnic v ČSSR* dále analyzuje zejména problematiku bytového fondu a další výstavbu. Přináší zejména velké datové

---

147 Ve srovnání se zahraničím jsou poměrně výše nevýrobních investic uváděny následovně: SSSR – 34,6%, Švédsko 41,1%, Francie 41,7%, Anglie 48,4% a USA 61,6%. viz *Investice a životní prostředí, studie výhledu, Praha 1966, s. 11-12*

148 *Investice a životní prostředí, studie a výhledy k realizaci, VÚVA, Praha 1966, s. 10.*

149 *Investice a životní prostředí, studie a výhledy k realizaci, VÚVA, Praha 1966, s. 88.*

soubory pro jednotlivá řešená témata, opět uspořádaná převážně podle funkčního schématu. V rámci organizace a rozvoje městského prostředí je kriticky poukázáno také na problémy dopravy a na často nefunkční zeleň, redukovanou jen na floristické okrasné prvky a jakýsi nadstandard, namísto toho, aby s ní bylo od začátku pracováno jako s integrální součástí prostředí. Důležité je závěrečné konstatování, totiž že neuspokojivý stav městského prostředí je podle autorů částečně způsoben sledováním pouze technickoekonomických a kvantifikovatelných parametrů a přílišné redukci člověka jako bytosti na číselný údaj. Z budovaných sídlišť a měst se tím vytratil lidský rozměr a měřítko, došlo k odcizení od prostředí, nepříjemné anonymizaci a uniformitě prostoru, který postrádá „intimní a zajímavé“ aspekty a estetické kvality.¹⁵⁰

V komentáři k této studii uveřejněné na stránkách Československého architekta píše Miroslav Hudec následující: „*Ve vývoji naší společnosti má rozvoj výrobní a mimovýrobní sféry zákonité souvislosti. Tyto zákonitosti byly porušeny přílišným přeceněním funkce fondů a investic před nevýrobními, příliš zdůrazňovaným názorem „nejdříve si na to musíme vydělat, abychom mohli zlepšovat životní prostředí.“ Vzniklé disproporce vyvolaly však soustředění pozornosti na otázku ŽP a jeho ochrany, o níž se stále častěji diskutuje, i když zatím je tento pojem rozprostírán do širokých oblastí, jindy zase příliš zužován a zjednodušován. Převážný vliv na tvorbu prostředí pro život člověka má však nesporně investiční výstavba, která tvoří hmotné prostředí a ovlivňuje fyzický a psychický rozvoj člověka. Tvorba životního prostředí je zpětně závislá na tvůrčích schopnostech, na fyzickém a duševním rozvoji lidí. K dosažení vyšší úrovně životního prostředí je nutné efektivně a produktivně vyrábět, což rovněž závisí na kvalifikaci jednotlivce, na jeho fyzické a duševní zdatnosti, opět podmíněné životním prostředím.*“¹⁵¹

Tento komentář obsahuje důležité sdělení, ke kterému postupně spěla různorodá argumentace zabývající se životním prostředím. Hudec zdůrazňuje obousměrný vliv prostředí na člověka a obráceně, i člověka na prostředí. Nejdůležitější je ale sdělení, že životní prostředí není, řečeno marxisticko-leninským jazykem, součástí nadstavby, ale integrální součástí základny, tedy že samo o sobě podmiňuje možnosti rozvoje člověka a jím budované civilizace.¹⁵²

---

150 Viz Studie budoucího rozvoje města a vesnic v ČSSR, VÚVA, Brno, 1966.

151 Hudec, Miroslav, Investice a životní prostředí, in: Československý architekt 8-9/1966.

152 Podobnou argumentaci přináší i Jiří Gregorčík v příspěvku Brněnský dokument v Československém architektovi 10-11/1966.

Tento typ argumentace nadále rozvádí Zdeněk Lakomý, společně se svým týmem z Kabinetu teorie architektury a tvorby životního prostředí, v obsáhlé a teoreticky zaměřené studii *První varianta hypotetické koncepce perspektivních tendencí vývoje životního prostředí v ČSSR*.¹⁵³

2.4.4. Hypotetická koncepce perspektivních tendencí vývoje životního prostředí (1966)

Lakomého studie¹⁵⁴ částečně navazuje na studii *Investice a životní prostředí* a přebírá některé její závěry. Stejně tak hojně čerpá z datových souborů nashromážděných v rámci úkolu *Investice a životní prostředí*. Na rozdíl od toho se ale mnohem více zaměřuje na teoretickou reflexi problematiky životního prostředí a na postižení obecných tendencí vývoje společnosti ve vztahu k okolnímu světu. Přístup, který Lakomý k problematice životního prostředí zaujímá, se vyznačuje a odlišuje také snahou o uchopení problémů životního prostředí skrze kulturní rovinu. Tato tendence je poměrně ojedinělá a Lakomého přístup tak ukazuje i existující alternativu k obvyklejšímu, více prakticky a technicky zaměřenému, směru, patrnému například ze studie *Investice a životní prostředí*.

Studie se také poměrně rozsáhle věnuje stavu přírodního prostředí a krajiny. Toto hledisko během šedesátých let pronikalo do architektury rozvíjené teorie životního prostředí stále více a stalo se její integrální součástí. Rostoucí zájem o problematiku znečištění prostředí ukazují už výše zmíněné studie. Dalším zdrojem byl obor územního plánování, který byl výrazně spojen s problematikou krajiny a jehož se často účastnili krajinní biologové a ekologové.¹⁵⁵ Výrazný vliv mělo také expertní prostředí hygieniků. Jejich stanoviska dobře shrnul například velmi kritický článek v Československém architektovi, který přinášel report z konference hygieniků konané v roce 1963. Kromě prezentace často alarmující míry znečištění přírodního i městského prostředí zazněly na konferenci i kritické

---

153 Lakomý, Zdeněk, *První varianta hypotetické koncepce perspektivních tendencí vývoje životního prostředí v ČSSR* (Studie), Praha 1966.

154 Lakomý zde souhrnně rozpracovává svá stanoviska, publikovaná dříve v odborném tisku (zejména Československý architekt). Studie byla zpracována jako první fáze komplexního projektu *Koncepce rozvoje Životního prostředí z hlediska potřeb člověka a společnosti* (pod číslem X-3), zařazeném do státního plánu výzkumu na léta 1966-1970.

155 K tomuto souhrnně Dostalík, Jan, *Organická modernita*, Brno 2015, s. 145-193.

hlasy směrem k neustálému přecházení hygieniků a ignorování předepsaných norem, ať už skrze systém výjimek či prostým ignorováním, nedostatečným zaváděním preventivních opatření a častou nespoluprací úřadů: „*Krátkozrakými pseudoekonomickými argumenty se prosazují v naší společnosti a našem hospodářství takové zásahy, jejichž škodlivé důsledky se v plné míře projeví třeba až za deset nebo patnáct let. Současný stav z těchto hledisek je jistě vážný a vzhledem k postoji našich hospodářských činitelů přímo alarmující.*“¹⁵⁶ Příspěvek dále zdůrazňoval potřebnou syntézu jednotlivých oborů s vůdčí rolí architektů s cílem dojít dostatečného odborného i teoretického zázemí pro komplexní tvorbu životního prostředí, což byl názor, který sám Lakomý sdílel a často propagoval.

Samotná Lakomého studie hodnotí stav přírodního prostředí, tradičně rozděleného zejména na vodstvo, ovzduší a půdu, jako velmi špatný a dosavadní investice vynaložené na snížení průmyslových emisí a rekultivaci krajiny považuje za naprosto nedostatečné.¹⁵⁷ Zaznívá také opakovaná kritika „resortnictví“, kdy ministerstva a státní podniky sledují pouze svůj úzký zájem a neřeší jej v souladu se zájmy ostatních aktérů, prostředí a společnosti jako celku. V návaznosti na studii *Investice do životního prostředí* je poukázáno na alarmujících 24% podílu nevýrobních investic.

Dále se Lakomý věnuje energetické problematice. Soudobou energetickou koncepcí země založenou na převážně tuhých palivech označuje jako dlouhodobě neudržitelnou, zejména při predikci zvyšování energetických nároků průmyslu i sídel, a vznáší požadavek přechodu na jiný energetický základ, tzv. ušlechtilá paliva a jadernou energii, nejpozději do roku 1980. Šířeji se zabývá také otázkou práce a pracovního prostředí. Poukazuje, že namáhavé nekvalifikované práce přibývá, namísto aby jí ubývalo, což je podle něj důsledkem zejména přetrvávajícího extensivního rozvoje průmyslu.¹⁵⁸ Budoucí organizaci práce řeší

---

156 Matur, V.- Šváb, J., Konference o vědeckých základech hygieny životního prostředí, in: Československý architekt 25-26/1963.

157 Za velmi špatný je označen stav Československých řek, kdy čtyři z osmnácti nejznečištěnějších řek světa protékají Československem. Pro rok 1939 uvádí Lakomý délku znečištěných toků na 1200 km, pro rok 1964 už je to 2700 km. Obdobě je poukázáno na deforestaci a obecné snižování obytných a ekologických hodnot krajiny. Ovzduší je hodnoceno jako silně znečištěné, zejména v průmyslových a těžářských regionech. Dále je konstatován negativní dopad znečištěného ovzduší na zdraví populace.

158 Práci hodnotí jako často monotónní, netvůrčí a fyzicky namáhavou. Taková práce člověka nerozvíjí, nebaví jej a nevytváří pocit důležitosti, smysluplnosti a osobního naplnění, naopak jej zatěžuje a brání mu v rozvoji. Do budoucna by mělo být cílem přenechat tuto práci strojům

Lakomý v návaznosti na prognózu vědecko-technologické revoluce, když predikuje potřebný nárůst kvalifikované práce současně, kdy by součástí pracovní doby měl být i čas na samostudium a osobní rozvoj.

Dále se věnuje i stavu sídlišť a měst celkově, byť v menší míře, kdy opětovně vyjmenovává nejvýraznější selhání sídlištní zástavby. Kritizuje zejména přísné rozdělení funkcí jednotlivých městských území, velké nároky na dopravu (čas, energie) a odcizenost sídlištního prostředí, při jehož výstavbě nebyl podle něj dostatečně zohledněn kulturní, estetický, společenský a psychologický profil člověka. Upozorňuje také, že soudobý stav sídlišť i organizace investic do nevýrobní sféry vedou k nezájmu občanů o veřejné dění a apatii ke stavu jejich prostředí. Podle Lakomého je třeba obnovit v občanech pocit spoluzodpovědnosti za okolní prostředí, kterou podle něj prozatímní centrálně řízená praxe spíše utlumovala, nežli rozvíjela.

V rámci budoucích výhledů rozvoje požaduje Lakomý přípravu ekonomiky země na transformaci, kdy se většina pracovních sil přesune do terciálního a kvartálního (věda, výzkum) sektoru, narovnání investičního nepoměru mezi i výrobní s nevýrobní sférou a výraznou podporu vědy a výzkumu.

Dále požaduje zamezit další degradaci životního prostředí, investovat do nápravy škod a nadále jim předcházet. Při investicích a rozvoji životního prostředí integrovat jednotlivé vědní disciplíny a rozvíjet celostní pohled na životní prostředí. Při tvorbě životního prostředí také Lakomý a jeho spolupracovníci zdůrazňují jeho budoucí rozměr. Vybudované hmotné a životní prostředí má delšího trvání, autoři odhadují přinejmenším 30-60 let. To musí být tedy minimální perspektiva, pro kterou je prostředí vytvářeno. Lakomý soudí, že nelze vycházet jen z dosavadních potřeb a slepě promítat aktuální trendy do budoucnosti. Je třeba co nejdůslednějšího, na hranici metodologických možností prováděného, výzkumu budoucího vývoje společnosti a následné přizpůsobení životního prostředí takovému vývoji.

Další důležitá myšlenka, obsažená v Lakomého studii, je deklarovaná nutnost přechodu od jednostranné exploatace přírodních zdrojů k takovému ekonomickému a výrobnímu uspořádání a plánování, které by zajistilo uzavřený

---

a člověku nabídnout kvalifikovanou a naplňující práci. Práce nemá být do budoucna nepřijemnou povinností pro zajištění obživy ale tvůrčí potřebou.

okruh výměny látek mezi člověkem a přírodou.¹⁵⁹ Dále také uvádí, že je nutné studovat situaci v zahraničí a přebírat fungující koncepty. Zdůrazňují, že výše zmíněným problémům čelí všechny průmyslově vyspělé země a není vůbec potřeba, aby se s nimi potýkala každá zvlášť, naopak. Stavějí se tak za širokou mezinárodní spoluprací, zejména co do sdílení vědeckého poznání a technologií. Další rozvoj má být podle Lakomého prováděn v širší perspektivě, kdy bude zapotřebí opustit stávající úzké rezortní pohledy a zohlednit primárně ekonomické faktory. V rámci státního a podnikového hospodářství požaduje zohlednit také negativní důsledky, které podnik působí, a náklady na jejich nápravu započítávat do nákladů podniku. Podniky, které by po započtení těchto nákladů končily v červených číslech, by bylo třeba zrušit nebo výrazně reorganizovat.

Lakomý ve své studii poukazuje také na problematičnost přílišného ekonomického redukcionismu a pohledu na člověka jako na pouze biologickou, racionalizovatelnou bytost, a na přílišnou orientaci na kvantifikovatelné faktory. Toto vše v souhrnu vedlo k degradaci člověka i jeho prostředí, neboť ekonomické a kvantitativní ukazatele nebyly schopny vyjádřit a zahrnout hodnoty jako estetická kvalita prostředí či kvalitní život člověka, který není jen součtem materiálních hodnot a vymožeností. Tento redukcionismus jen na ekonomické či technické parametry je dalším z diskutovaných témat šedesátých let, na které v Lakomého díle narazíme. Tato kritika redukcionismu a úsilí o celostní pojetí člověka je reprezentantem jistého antropologického humanismu, kterým byl étos a ideové klima šedesátých let částečně utvářen.

Tuto problematiku, kdy je „*člověk brán jako abstraktní existence biologického typu s převažující reprodukcí pracovní síly*“, zmiňují i další autoři.¹⁶⁰ Podobně mluví i Jaromír Štván, který také kritizuje pouze kvantitativní rozměry a říká, že „*utvářené životní prostředí není jen souhrnem čísel, naopak, to důležité jsou nevyčíslitelné hodnoty, tedy to, jak se občan cítí*“ a kloní se k názoru, že je třeba syntetického pohledu na urbanismus a utváření životního prostředí.¹⁶¹ Vítězslav Procházka zase poukazuje na demoralizující a skličující efekt, který má na

---

159 Moderním slovníkem se v podstatě jedná o vizi ekonomiky s maximální možnou mírou recyklace a minimální produkcí odpadů.

160 Loos, Ivo, Malátek, Jindřich, Sídliště nebo města? In: Výtvarná práce XIII, 1965, č. 21 s.1-3.

161 Štván, Jaromír, Ekonomie, energie a urbanismus budoucnosti, in Československý architekt, 3/1965.

obyvatele nekvalitní či devastované prostředí, což demonstruje na příkladu Mostecka a severních Čech.¹⁶² Aktivním kritikem redukcionismu člověka, přílišného technologického fetišismu, odcizenosti prostředí a člověka a ztráty přirozeného prostoru byl Lakomého kolega z Kabinetu pro teorii architektury a tvorbu životního prostředí Dalibor Veselý. Ten publikoval texty na toto téma ve *Výtvarné práci* a svou kritiku shrnul v doslovu, kterým opatřil české vydání knihy Michela Ragona *Kde budeme žít zítra*.

Veselý Ragonovi vyčítá, že je omámen technologií a jejími možnostmi a budoucí města řeší jen v rovině technologických perspektiv bez lidí. Ve svých technologických vizích organizuje svět s tím, že člověk se tomuto novému světu prostě přizpůsobí. Oproti tomu Veselý zdůrazňuje devastující účinky na psychiku člověka, žije-li v takovémto technologicky dokonalém, ale sterilním, nepřirozeném prostředí. Dále kritizuje absolutizaci kvantifikovatelných parametrů a technického myšlení s poukazem na to, že technika je prostředek, nikoliv cíl. Smyslem vědy je podle něj vybavit člověka k tvorbě prostředí, dát mu technologické nástroje a také znalosti k tomu potřebné. Za správný vývoj, který může podle něj absolutizace techniky narušovat, považuje „vývoj ke zlidštění člověka a jeho prostředí, zintenzivňování lidského života a morálního vědomí.“

Architekt je pro Veselého tím, kdo stojí mezi světem techniky a světem člověka. Jeho úkolem je vytvořit syntézu, ze které se člověk nevytratí a která mu bude ku prospěchu. Architektura, tvorba životního prostředí i jakákoliv jiná činnost si musí uchovat lidský rozměr a pamatovat, že člověk a jeho život je konečným cílem, nikoliv technické dílo samo o sobě.¹⁶³

V návaznosti na tyto myšlenkové proudy vidí Lakomý hlavní překážku rozvoje v dosavadní orientaci jen na kvantifikovatelné faktory a technokratické řízení, které dostatečně nedbají člověka jakožto individuální kulturní bytosti, a jeho potřeby jsou zúženy do mechanické (dojíždění, organizace času) a biologické (spánek, regenerace, hluk, světlo, hygienické nároky na prostředí) roviny. Stranou tak zůstaly estetické, sociální a psychologické faktory a duchovní rozvoj člověka, souhrnně „měkké“ hodnoty a faktory. Ty jsou podle Lakomého nepominutelnou součástí životního prostředí člověka a je třeba jim věnovat stejnou pozornost jako potřebám biologickým a materiální kvalitě prostředí. Pozitivně je proto hodnocena

---

162 Procházka, Vítězslav, Křeče stvoření, in: Československý architekt, 23/1964.

163 Veselý, Dalibor, Doslov, in: Ragon Michel, Kde budeme žít zítra, Praha 1967, s. 159-171.

rozvíjející se sociologická snaha o uchopení problémů města a člověka a jeho prostředí.

Další překážku vidí Lakomý ve zcela nedostatečném propojení jednotlivých odborností a neexistenci komplexního souhrnu poznání, na jehož základě by bylo možné vytvářet životní prostředí. Jeho vytvoření považuje Lakomý za nutný pro další úspěšné řešení problému životního prostředí a obytnosti světa. Lakomý proto zdůrazňuje potřebu vytvoření jednotné teorie člověka a *celostního antropologického pojetí životního prostředí*.

Kromě této víceméně praktické orientace obsahuje Lakomého studie i rozsáhlý teoreticko-filozofický aparát. Právě díky těmto přesahům se Lakomého myšlení o životním prostředí, a potažmo myšlenkové směřování jím vedeného Kabinetu teorie architektury a tvorby životního prostředí, odlišovalo od přístupů k životnímu prostředí existujících na dalších pracovištích, jako byl VÚVA nebo Terplan. Lakomý se snažil problémy životního prostředí uchopit nejen materiálně a argumentovat na poli ekonomických či zdravotních hledisek, jak bylo nejčastější, ale snažil se popsat je na filosoficko-teoretickém základě vztahu člověka ke světu a nalézt řešení nejen skrze technologii či transformaci průmyslu, ale i skrze proměny lidského myšlení a v aspektech lidské kultury.

Myšlenkový svět šedesátých let byl na jedné straně prodchnut technooptimistickou vizí a vírou v emancipační možnost techniky a jí uskutečněnou humanizaci světa, zejména skrze automatizaci práce. Na druhé straně je zde přítomen i „humanistický“ kritický proud, který před přílišnou technologizací světa člověka varuje.¹⁶⁴ Šedesátá léta jsou tak místem střetu a vyjednávání těchto myšlenek a snahy o nalezení ideálního vztahu mezi technikou, člověkem a přírodou. Tyto roviny jsou obsaženy také v Lakomého představách o životním prostředí nebo ve vlivné koncepci vědecko-technické revoluce, ze které Lakomý také čerpá.

Ústředním bodem Lakomého teoretické koncepce je duální pojetí světa. Svět má podle něj dvě základní funkce. Funkci obytnou a funkci užitnou. Užitná funkce spočívá primárně v tom, že příroda nabízí řadu zdrojů, které je člověk schopen využívat ke svému prospěchu. Obytná funkce pak znamená, že člověk v daném

---

164 Viz též: Švácha, Rostislav, Hájková, Ludmila, Kde budeme žít zítra, in: Akce, slovo, pohyb prostor, experimenty v umění šedesátých let, katalog výstavy, Praha 1999, s. 114-145.

světě žije a uzpůsobuje si jej, zvyšuje jeho obytnost. Cílem obytnosti je kvalitní život člověka.

Základní problém, od kterého se nadále odvíjejí četná negativa, spočívá v nerovnováze těchto dvou funkcí. Lakomý soudí, že zhruba od 18. století, v souvislosti s průmyslovou revolucí, člověk sice objevil řadu metod, jak efektivně využívat přírodu a její zdroje, nicméně této nově nabyté moci zcela propadl a od té doby je člověkem porušována rovnováha mezi funkcí obytnou a užitnou ve prospěch funkce užitné. Ke světu je přístupováno jako ke zdroji surovin, nikoliv jako k místu k životu. Prostředí a příroda jsou bezohledně drancovány, probíhá exploatační činnost zaměřená na surovinné materiální bohatství přírody s hlavním cílem výroby statků a jejich spotřeby. Důsledkem těchto aktivit je degradace obytných funkcí světa, degradace životního prostředí. Faktory přírodního prostředí, jako čistá voda a vzduch, se z původně samozřejmých konstant prostředí stávají nedostatkovými.

V rovině lidských sídel a společnosti došlo podle Lakomého k uzavření člověka do kamenného moře velkoměsta a jeho ztrátě kontaktu s přírodou. Namísto toho buduje člověk mnohamilionové výrobně-sídelní aglomerace s denaturalizovanou až devastovanou krajinou. Novým fenoménem rozvinuté industriální společnosti se stala uměle vytvářená příroda. Lakomý poukazuje na absurdní situace, kdy jsou ozeleňovány ulice a ve městech budovány parky, které mají zastoupit přírodu, která je na druhé straně čím dál více ničena a z lidského světa vytlačována. Město se stalo jen „strojem na bydlení“, zatímco okolní krajina industriální stepí až pustinou.

Naprostá dominance užitné funkce má podle Lakomého také svůj odraz v myšlení. Zde převládly kvantitativní a kvantifikovatelné, nejčastěji ekonomomicko-technické ukazatele, mezi kterými není místa pro člověka jakožto *antropologickou bytost*. Průmysl a stroj, který měl člověku usnadnit jeho existenci, si jej nakonec zcela podmanil. Celý život společnosti není organizován podle potřeb člověka, ale podle potřeb stroje a rytmu výroby. Stroj už podle Lakomého studie neslouží člověku, ale člověk stroji. Lakomý soudí, že *„člověk, který ovládl přírodu v její naturální podobě se stal vězněm svého vlastního díla (...), u člověka industriální éry začal převládat pocit bezmoci v zápase s vlastním dílem, které se mu začínalo jevit jako nepochopitelná a téměř nezvládnutelná cizí moc, vyžadující na něm stále namáhavější a náročnější přizpůsobivost,*

překračující mnohdy meze duševní i fyzické adaptability“.

Lakomý soudí, že soudobá společnost plně nedocenila a neuvědomila si vliv hmotného prostředí na život člověka a připustila nakupení rozmanitých disharmonií a rozporů mezi potřebami člověka a kvalitou jeho umělého i přírodního prostředí. Za řešení probíhající hluboké krize považuje nutné narovnání poměrů mezi užitnou a obytnou funkcí světa. K tomu je podle něj potřeba revize nejen hospodářského rámce, ale i proměna myšlení a kultury člověka a jeho vztahu vůči okolnímu světu.

Skrze Lakomého studii můžeme tedy uceleně nahlédnout do aspektů, které byly pro architektonické pojetí životního prostředí důležité, i na míru kritiky, které byl stav životního prostředí podrobován. Největší přínos ale spočívá v teoretickém uchopení celého problému vztahu člověka ke světu skrze dialektiku obytné a užitné funkce světa a v jeho snaze o *teorii komplexního životního prostředí*. Lakomého varování před přílišným ovládnutím přírody člověkem také představuje určitý posun oproti některým jeho dřívějším názorům a interpretační rozpor. Lakomý byl vždy věrným straníkem a obhájcem socialismu, což je patrné i z jeho jiných textů. Na stránkách Československého architekta dříve naopak mluvil o potřebě osvobození člověka, zejména od práce, skrze maximální ovládnutí přírody. Člověk má překonávat přírodu výrobními prostředky, uspokojit své materiální potřeby a tím se osvobodit.¹⁶⁵ Zde před tímto jednostranným postupem naopak spíše varuje. Tyto dvě pozice ukazují buďto na určitý vývoj v jeho myšlení, umožněný částečnou liberalizací tehdejšího období, či na fakt, že v interní odborné studii si mohl dovolit jiný typ argumentace než ve veřejném článku, byť v oborově zaměřeném periodiku. Tento rozporný prvek nicméně Lakomý později, v atmosféře postupné normalizace, určitým způsobem překoná, když bude tvrdit, že člověk drancuje svět skrze technologie ovládané jeho loveckou mentalitou, a východisko z tohoto stavu bude spatřovat v racionálnějších plánování a lepší metodě řízení.¹⁶⁶

Poměrně konzistentní linii má nicméně Lakomého názor, že architektura má být komplexní tvorbou životního prostředí, pojatá na vědeckých základech, která se

---

165 Lakomý, Zdeněk, Ideologické kořeny podceňování kulturních stránek architektury, in: Československý architekt 22/1963, s. 2

166 Lakomý, Zdeněk, Člověk mění svět, civilizace, kultura a životní prostředí, Praha 1976, s. 23, s. 67-68.

má stát vědeckým nástrojem řízení rozvoje společnosti směrem k socialistickým formám života.

Lakomý je každopádně významná figura pro studium teoretického pojetí životního prostředí a bylo by jistě přínosné věnovat postupnému vývoji jeho myšlení, případně celému jím vedenému Kabinetu, podrobnější badatelskou pozornost.

2.5. Shrnutí dosavadního vývoje

V tématu životního prostředí v podstatě panovala shoda na potřebnosti komplexního přístupu a propojení jednotlivých odborností, mezi kterými by ústřední místo zaujímal architekt – expert na životní prostředí. Architekt byl tradičně chápán zejména jako inženýr, konstruktér, technik a také umělec. Je to mistr, který rozumí materiálům, konstrukcím a formám, jejich fyzickým i estetickým vlastnostem, a dokáže je kombinovat tak, aby vznikalo hodnotné dílo.¹⁶⁷ Vedle tohoto užšího pojetí architekta-inženýra vzniklo nové pojetí architekta-tvůrce životního prostředí. Takový architekt měl kromě výše zmíněných dovedností znát a zohledňovat i relevantní poznatky jiných věd, zejména psychologie, sociologie a biologie, a umět je synteticky využít při tvorbě celého komplexního prostředí. Kromě tradičního důrazu na technickou zdatnost architekta tak zde vstupuje důraz i na „měkké“ humanitní vědy a hodnoty jako „pocit domova“ či „kvalitní život“. Zde se bylo možné opřít o rozsáhlé teoretické dílo Karla Honzika, který již dříve konceptualizoval své pojetí životního slohu jakožto souhrnu estetických, společenských, ekonomických, architektonických, psychologických a kulturních aspektů. Honzík také již od čtyřicátých let velmi zdůrazňoval a do svých prací zahrnoval nejen fyzické a materiální, ale i psychické a psychologické vlivy prostředí na člověka. Pojetí životního prostředí tak mohlo v mnohém navázat právě na něj.¹⁶⁸ V architektonickém přístupu se zpočátku více překrývalo s tématy urbanismu. Postupně se však osamostatňovalo a stávalo se širší problematikou, která stále více zahrnovala průmyslové znečištění přírodního i umělého prostředí, problematiku krajiny, vztahů člověka a jeho prostředí a další roviny jako psychologickou, sociologickou či estetickou.

S rostoucím důrazem na determinaci člověka prostředím (nikoliv absolutní, ale značnou) se architekti, jakožto tvůrci takového prostředí, cítili odpovědní za další

---

167 Zejména v první polovině dvacátého století se diskutovalo o definici „co je to architektura“ a o jejím jasném odlišení od stavitelství. Nejčastěji bylo stavitelství chápáno jako technická, konstrukční disciplína, zatímco architektura měla navíc obsahovat i rozměr umělecký.

168 V tomto ohledu Honzika přímo zmiňuje například Václav Kasalický v *Materiální základy životního prostředí*, Praha 1975, také Černý, Lakomý a Nový v *Životním prostředí člověka*, Praha 1973, s. 91, a také Emil Belluš v *Úvahy o koncepci vědeckých problémů tvorby a ochrany životního prostředí*, in: *Životné prostredie, revue pro teróriu a tvorbu životného prostredia* 1/67, s. 6-9.

a další segmenty lidského a společenského života (pracovní prostředí, organizace práce, volný čas, psychologické vlivy). Tyto problémy adresovali architekti často právě skrze téma životního prostředí.

Neustále také zazníval požadavek na vědeckost a potřebu respektování dostupného vědeckého poznání a jeho maximální využití. Důraz na vědecké poznání prostupoval v podstatě jakoukoliv diskusi či studii o životním prostředí.

Dále panovala shoda na potřebě kvalitních územních plánů a nutnosti vymanit se z ekonomického redukcionismu a partikulárních podnikových a resortních přístupů. Ty byly často spatřovány jako jeden z hlavních viníků dosavadní nepříliš účinné péče o rozvoj životního prostředí a prohlubování stávajících problémů.¹⁶⁹ Shodovali se také na potřebě většího politického zázemí pro otázky životního prostředí a sjednocení organizace jednotlivých aktivit na poli životního prostředí, které byly často hodnoceny jako neorganizované a chaotické a tím pádem málo efektivní.

Tento posun spadající zejména do druhé poloviny šedesátých let také naznačuje časopis *Vesmír*, ve kterém existovala samostatná rubrika *Vytváření krajiny, urbanismus*, která byla v roce 1966 přeměněna na rubriku *Ochrana přírody a tvorba životního prostředí*.¹⁷⁰

Stále častěji se také objevovala argumentace pro „čistší“ technologie a úsporná opatření. Tato potřeba nebyla zdůvodňována ani tolik etickými principy či ryze environmentálními postoji, jako spíše právě poukazem na zdraví občanů, a velmi často také argumentem ekonomickým. Ten se objevoval často v otázkách odpadu, kdy byly zdůrazňovány dvojí škody vznikající v národním hospodářství kvůli nízké míře recyklace a ztrátě cenných surovin a nutnosti nákladně odpad likvidovat či sanovat území poničená skládkami. Ekonomický rozměr měly i argumenty v obecné rovině, zdůrazňující, že aktuálním šetřením a odkládáním řešení se vytváří budoucí problém, jehož řešení bude řádově nákladnější a který bude překážkou dalšímu rozvoji. Jiné typy argumentace se zaměřovaly také na rekreační hodnotu krajiny a potřebnost estetiky přírody a obecně dobré životní prostředí, pro kvalitní život člověka a jeho rozvoj, který nemůže probíhat v

---

169 Investice a životní prostředí, Studie výhledu, VÚVA, Praha 1966, s. 10.

170 Architektonická témata či komplexní teorie životního prostředí se však v nové rubrice příliš neobjevují. Rubrika je tvořena převážně příspěvky, rozebírajícími jednotlivé biofyzikální složky prostředí, jejich znečištění a dopady tohoto znečištění na život člověka, floru a faunu.

nehostinném či jen v umělém prostředí.

Často se také objevoval technokratický argument, že v kvalitním životním prostředí mohou občané kvalitněji bydlet a odpočívat a že obecně lepší podmínky se projeví také ve zvýšené produktivitě práce, a tudíž se investice do životního prostředí státnímu hospodářství bohatě vrátí. Všechny typy argumentace měly shodnou antropocentrickou pozici.

Další z problémů na úseku životního prostředí byl spatřován v absenci jiných než materiálních hodnot, jako byly různé kvality estetické a vlivy člověka na prostředí v rovině psychologické, kulturní nebo sociální. Jednotně se také architekti stavěli za potřebu větší integrace jednotlivých městských funkcí a jejich obecné zkvalitnění, což se týkalo v první řadě bytové výstavby a občanské vybavenosti, dále pracovního prostředí a možností rekreace.¹⁷¹ Opakovaně zazníval požadavek na potřebu polidštění soudobého města a prostředí. Integrace poznání a komplexní přístup založený na vědeckých poznatcích měly být schopny tyto nesrovnalosti napravit.

Kromě kritického zhodnocení soudobého stavu se architekti také aktivně zamýšleli nad podobou a organizací měst a životního prostředí v budoucnosti. Rizika byla spatřována jednak v dlouhodobé neudržitelnosti soudobé praxe a nutnosti ji měnit, stejně jako ve vědomí dlouhodobosti působení určitých faktorů prostředí a kumulace znečištění. Tyto problémy byly ovšem považovány za víceméně řešitelné na technologické úrovni. Větším problémem byla pro architekty samotná budoucí společnost. Byli si vědomi působení prostředí na člověka a jeho částečnou determinaci. Tento oboustranný vztah vedl architekty, jakožto tvůrce takového prostředí, k pocitu značné zodpovědnosti a společenského závazku. I z toho pramenila snaha poznat a zahrnout co nejširší spektrum faktorů

---

171 V souhrnném hledisku byla předmětem dlouhodobé kritiky stavu životního prostředí obecně špatná kvalita dokončovacích prací a provedení detailu, nedostatečná odborná příprava architektů a projektantů, malá, neexistující či velmi pomalu doplňovaná občanská vybavenost sídlišť a měst, nedostatek zeleně a nekvalitní a nekoncepční práce se zelení jakožto s městotvorným prvkem, špatná kvalita údržbových prací a časté a přílišné úspory, v rámci kterých se ukrajovalo nejčastěji právě z položek určených na zeleně. Z hlediska urbanismu a teorie byly potom nejvíce kritizovány nedostatky a problémy funkcionalisticky pojatého města, zejména jeho přílišná strohost a nedostatek přírodního prostředí. Architekti také nelibě nesli, že mají velmi malou až žádnou možnost ovlivnit konečnou podobu realizace. Negativně také hodnotili fakt, že mají jen malý vliv na dění v jiných sektorech státního hospodářství, přestože ty na výsledný stav prostředí měly velký vliv a dopady.

ovlivňujících život člověka.

Zároveň si uvědomovali relativní dlouhodobost a trvanlivost jimi vytvářeného hmotného prostředí. Z toho vyvozovali, že jimi utvořené prostředí bude sloužit a tím působit ještě na několik následujících generací.¹⁷²

Architekti tudíž stáli před problémem, že tvoří prostředí, které bude v budoucnu využívat společnost, o jejíž organizaci a potřebách, a tedy nárocích kladených na prostředí, mnoho nevěděli. Řešením tohoto problému měly být různé metody *vědeckého předvídání* a snahy predikce budoucího vývoje společnosti. Nejvýznamnějším konceptem šedesátých let byla na tomto poli jednoznačně teorie vědecko-technické revoluce, která měla vliv i na architektonickou teorii.

Michel Ragon cituje Gastona Bergera, když píše: „*Naše civilizace se podobá automobilu, který se za tmy řítí po neznámé cestě. Nemá-li dojít ke katastrofě, musí jeho reflektory mířit do stále větší dálky.*“¹⁷³ Tento citát velmi dobře popisuje i pozice československého architektonického myšlení šedesátých a sedmdesátých let¹⁷⁴ a zejména jistou míru nejistoty pramenící z uvědomovaných kognitivních limitů.

Upozorňováno bylo také stále více na potřebnost využití mezinárodních zkušeností s obdobnými problémy, neboť problematika životního prostředí byla z velké části pojímána jako sdílený problém všech průmyslově rozvinutých zemí.

Architektonické pojetí sice usilovalo o celostní uchopení tématu životního prostředí, nicméně jejich pozice se obvykle více blížily tomu, co bylo označováno, zejména později, jako *životní prostředí člověka*. Takové pojetí kladlo převážný důraz na člověkem vytvořené prostředí a vztahy v něm, člověku blízké přírodní prostředí, a obvykle zahrnovalo také kulturní, sociální a psychologické aspekty. Toto pojetí bylo silně antropocentrické a za hlavní cíl rozvoje *životního*

---

172 Například Hříza, Jiří, *Města budoucnosti*, in: *Československý architekt*, 3/1966. Krise, Jindřich, *Životní prostředí a urbanismu*, s. 220-232 a Janů, Karel, *Souvislosti perspektiv vývoje stavebnictví architektury a tvorby životního prostředí*, s. 233-240, oboje in: *Vědecká konference o životním prostředí, sborník referátů*, Praha 1971.

173 Ragon, Michel, *Kde budeme žít zítra*, Praha 1967, s. 31.

174 Kromě utopických úvah o možných městech budoucnosti, typických pro šedesátá léta, měla později s odhalením budoucích trendů a potřeb společnosti a vhodného životního prostředí pomoci také systémová analýza a metoda modelování, kybernetika a výpočetní technologie. Viz např. Haas, Štěpán, *Příspěvek směru ekonomiky a řízení stavebnictví k tvorbě životního prostředí*, in: *Vědecká konference o životním prostředí, sborník referátů*, Praha 1971, s. 137-149.

Návaznost problematiky životního prostředí na kybernetiku, teorii řízení a teorii informací obsahuje úvodní text redakce periodika *Životne prostredie* z prvního čísla z roku 1967.

prostředí člověka byl pokládán právě kvalitní život člověka. Oproti tomu pojem *životní prostředí* zahrnoval primárně široce pojaté přírodní prostředí, které bylo chápáno jako nadřazené *životnímu prostředí člověka*. V tomto pojetí převládaly spíše přírodovědecké, zejména ekologické přístupy, a hlavním cílem byla spíše zdravá a fungující příroda, byť ne zcela bez vztahu k člověku a jeho aktivitám. K výraznějšímu oddělení těchto dvou pojmů, s důrazem na nadřazenost životního prostředí, došlo později na počátku sedmdesátých let. Nicméně nadále platí, že pro široký záběr daných pojmů je často obtížné je přesně odlišit a architekti i jiní odborníci, zabývající se životním prostředím, mezi těmito dvěma rovinami do jisté míry oscilovali.¹⁷⁵

---

175 Tuto poněkud složitou odlišnost v pojetí životního prostředí lze ilustrovat tak, že za základní složku životního prostředí byla považována voda, vzduch a půda, zatímco základní složku životního prostředí člověka bylo zejména bydlení.

2.6. „Zelená“ léta 1967-1973

Zmíněné časové rozmezí rámuje na jedné straně významný rok 1967, kdy se výrazně prohloubil mezinárodní aspekt, na druhé straně rok 1973, který byl zvolen zejména kvůli publikaci knihy *Životní prostředí člověka pro člověka* od autorů Miloše Černého, Zdeňka Lakomého a Oldřicha Nového. Toto období představuje jakýsi vrchol architektonických aktivit spojených s teorií a tématy životního prostředí. Jedná se o dobu čilé aktivity architektů na mezinárodní diskusi o životním prostředí a také ustanovením postgraduálního studia na pražském ČVUT, zaměřeného na problémy životního prostředí. Světlo světa také spatřil projekt Etarei – ideálního sídliště, který přenesl mnohé z dosavadní teorie a diskusí do konkrétního projektu, a dal tak architektonickým představám o životním prostředí konkrétní formu.

2.6.1. Mezinárodní setkání

2.6.1.1. Kongres mezinárodní unie architektů (1967)

V Praze proběhl ve dnech 3.7–7.7. 1967 IX. Kongres mezinárodní unie architektů (UIA), jehož tématem bylo právě životní prostředí. O přípravách kongresu soustavně informoval Československý architekt, ve kterém se také postupně objevovaly odpovědi na kongresové otázky architektonických sekcí jednotlivých zemí a následně také závěrečná rezoluce.

Ta deklarovala, že lidstvo je ohroženo rozkladem životního prostředí. Jeho koordinovaný rozvoj se musí stát integrální součástí plánů rozvoje jednotlivých států. Přírodní zdroje musejí být využívány racionálně. Za celosvětovým problémem, který je nutno vyřešit, byl označen nedostatek kvalitních bytů. Přírodní prostředí je podle rezoluce třeba nadále chránit před zásahy průmyslu a udržovat jej v rovnováze k urbanizovaným oblastem.¹⁷⁶

Tématy kongresu byly zejména zmírňování devastujících dopadů průmyslu na prostředí, potřeba prohlubování vědeckého poznání a bezodkladné akce, vedoucí k ozdravení prostředí. Dále se probíralo, jak dosáhnout takové tvorby prostředí, která by obstála i v budoucnosti, ideální velikost měst, historické dědictví a témata

---

176 Rezoluce IX. Mezinárodní unie architektů, in: Československý architekt 15-16/1967.

bydlení, pracovního prostředí a krajiny a přírodního prostředí.

Oproti podnětným a ambiciózním příspěvkům, které se sešly jako odpovědi na anketu k životnímu prostředí na stránkách Československého architekta, zní konečná rezoluce vcelku umírněně. Někteří účastníci vyjadřovali i mírné zklamání a rozpaky z průběhu a výsledků kongresu.¹⁷⁷

U příležitosti kongresu proběhla v Praze také výstava Architektura a životní prostředí. Studie, která byla uveřejněna v rámci katalogu k výstavě, představuje oproti rezoluci kongresu mnohem ambicióznější a progresivnější příspěvek.¹⁷⁸

Představy autorů o vztahu člověka a okolního světa a situace životního prostředí byly následující:(...) *Rostoucí počet lidí i jejich nároků se dostává dnes do rozporu s nepřekročitelnými konstantami základních podmínek života na naší Zemi. Začíná být narušena rovnováha potřeb a zdrojů. Výměna látek mezi člověkem a přírodou se blíží kritické hranici únosnosti. (...) Rozpory nabyly krajních rozměrů celých zemských kontinentů a nejsou zvládnutelné ani regionálně, ani ideologicky omezenými projekty. (...) Životní prostředí je nový pojem, který vyjadřuje společné vědomí všeobsáhlosti a nedělitelnosti umělého i krajinného prostředí v době největší populační exploze i nejvyhraněnějších rozporů různých vývojových stupňů civilizace v dosavadních lidských dějinách.*¹⁷⁹

Studie deklaruje záměr výstavy vést ke kritické reflexi, kdy do kontrapozice staví potenciál možností v kontrastu s neuspokojivou realitou soudobého světa a stavu prostředí.

Životní prostředí je zde pojato velmi široce, nikoliv jako lokální fenomén města nebo národního státu, ale tak, že do životního prostředí patří v podstatě jakékoliv místo na Zemi.

Nejdříve se studie věnuje tzv. základním konstantám životního prostředí, vodě, vzduchu a půdě a jejich značnému znečištění. Na základě varování Mezinárodní organizace pro zemědělství a výživu autoři také varují před nebezpečím potravinového nedostatku a zdůrazňují riziko potravinové krize okolo roku 1980, stejně jako riziko nedostatku pitné vody. Podobné závěry obsahuje i výše pojednaná Lakomého studie, která patrně čerpá ze stejného zdroje. Kriticky je poukázáno na znečištění ovzduší vinou spalování pevných paliv, založených na

---

177 Zorin, Jurij, Postřehy z IX. Kongresu UIA, in: Československý architekt 17/1967, s. 1 a 4.

178 Černý, Miloš, Gottlieb, Miroslav, Nový, Otakar, Architektura a životní prostředí, Praha 1967.

179 Tamtéž, s. 4-5.

uhlíku. Jako východisko zdůrazňují autoři potřebu přejít na jiné energetické zdroje. Velký potenciál spatřují v rozvoji jaderné energetiky.¹⁸⁰

Péče o životní prostředí je hodnocena jako nedostatečná, je zde upozorněno na velkou mezeru, která existuje mezi technologickými možnostmi soudobého lidstva a neuspokojivým stavem životního prostředí jak v průmyslově rozvinutých, tak v nerozvinutých zemích. Jako jedno z hlavních negativ a překážek pozitivnějšího vývoje je spatřována neexistence dlouhodobých koncepcí rozvoje, které by dokázaly integrovat souhrnné vědecké poznání. Studie také kritizuje dominanci technických a ekonomických disciplín a nedostatečné zastoupení a rozvoj společenských věd: „*Konservativní odpor proti vědeckému poznání se projevuje problematickými úsporami dotací společenských věd ve prospěch úsilí o další rozvoj průmyslové produkce.*“¹⁸¹

Dále se autoři věnují budoucnosti práce, kdy predikují, že se společnost musí připravit na změnu ve struktuře práce.¹⁸² Za hlavní zdroj investic v budoucnu je pokládán člověk samotný a rozvoje jeho potenciálu. Výrobní sféru je také třeba modernizovat a nadále mechanizovat, aby došlo k ulehčení práce člověka a uvolnění jeho potenciálu pro nové činnosti, zejména pro vědu, výzkum a vzdělání.¹⁸³

Jako nutný předpoklad budoucího rozvoje uvádějí autoři nutnost *spravedlivého řádu mezi lidmi a přírodou*.¹⁸⁴

Studie dále rozebírá některé další složky životního prostředí, například pro architektury obvykle ústřední problematiku bydlení – obytného prostředí. Studie nicméně používá zejména pojmu „*domov*“. O bydlení se vyjadřuje tak, že to není jen souhrn fyzických a biologických potřeb, tedy zajištění místa odpočinku a regenerace pracovní síly, bezpečí, ochrany před vlhkem, teplem, světlem a dalšími aspekty vnějšího prostředí a určité míry komfortu, jak bylo obytné prostředí často chápáno dříve. Studie konstatuje, že bydlet znamená mít domov a domov je mnohem více než jen fyzický prostor. Jedná se zejména o myšlenkový konstrukt či stav mysli. Je to místo, kde je člověk doma, cítí se dobře, rád se tam vrací,

---

180 Tamtéž s. 6-10.

181 Tamtéž s. 17.

182 Studie upozorňuje, že v současně dominantním sekundárním sektoru bude docházet k odlivu pracovních sil ve prospěch sektoru terciálního (předpokládají rozložení 10% v zemědělství, 10% v průmyslu a 80% v nevýrobní sféře).

183 Zde tato studie opět koresponduje se závěru Lakomého a obecně s ideovým záměrem obsaženým v koncepci vědecko-technické revoluce.

184 Tamtéž s. 18.

zkrátka místo, které je středem jeho života. Domov také nezahrnuje jen fyzické komponenty, ale i vztahy s okolím, další lidi, potažmo další tvory a má tedy i složku sociální a psychologickou. Bydlení je definováno jako *živé společenství lidí a věcí, a chcete-li, i několika rostlin a zvířat*.

V hodnocení životního prostředí soudobých měst opět promlouvá silně pocíťovaná a sdílená kritika sídlišť pro jejich odcizenost, přílišnou typizaci a monotematizaci. Řešení spatřují autoři ve tvorbě humanističtějšího prostředí, které by bylo blíže lidem i přírodě a více by integrovalo jednotlivé funkce. Dále je tradičně poukázáno na potřebu kooperace rozdílných odborností a většího prosazení vědeckého poznání do řízení společnosti, plánování, národního hospodářství i tvorby životního prostředí.

Ke vztahu člověka a přírody uvádějí autoři studie, že životní a přírodní prostředí je soustavně poškozováno činností člověka. Příroda je exploatována a slouží zejména jako zdroj surovin v krátkodobé perspektivě. Zcela chybí či není zohledňována perspektiva dlouhodobá, která ukazuje, že devastace a exploatace přírodního prostředí škodí i člověku samotnému. Člověk se odcizuje přírodě ve svých nedokonalých městech, kdy zašel ve své snaze osvobodit se od omezení přírody přílišně daleko, a nedokáže žít pouze ve svém umělém prostředí. Toto odcizení člověka a přírody vytvořilo jakousi identitovou až existenční prázdnotu a neukotvenost moderního člověka, který se tuto prázdnotu snaží marně zaplnit stále narůstající spotřebou a konzumem. Skrze reklamu se tak modernímu člověku podsouvají stále nové falešné potřeby a kvůli jejich naplnění je třeba další a další výroby. Toto generování umělých potřeb a spotřebního cyklu autoři studie silně kritizují a považují za destruktivní, zároveň tento problém pojímají jako obecný stav průmyslově rozvinutých společností, nikoliv jen výhradně společnosti kapitalistické.

Závěr studie upozorňuje, že svět je nedělitelný a člověk má za své působení v něm odpovědnost vůči současným i budoucím generacím. Příroda má své limity a její zdroje nejsou nekonečné.

Průvodní studie k výstavě je značně inspirativní a představuje zjednodušenou verzi Lakomého tezí rozebraných výše. Ostatně jeden z autorů, psycholog Miloš Černý, byl jedním z členů Lakomého týmu. Pro rozvoj teorie životního prostředí je na této studii nejzajímavější zdůraznění limitů přírodního prostředí, konečnosti zdrojů a globálního a nad ideologického rozsahu pojednané problematiky.

2.6.1.2. **Symposium Evropské hospodářské komise (1971)**

Podíl československých architektů na mezinárodní diskusi o problematice životního prostředí se neomezuje jen na organizaci kongresu UIA. Československá delegace také podnítila konání symposia Evropské hospodářské komise OSN na téma životního prostředí. To se nakonec uskutečnilo v Praze a Ostravě v roce 1971 a českoslovenští architekti se nezanedbatelně podíleli na přípravě symposia a nabídli také řadu příspěvků.¹⁸⁵

Symposium Evropské hospodářské komise se uskutečnilo ve dnech 2.-15.května 1971 a probíhalo v Praze, Ostravě a polských Katovicích. Uskutečnilo se na základě návrhu a pozvání československé vlády z let 1966 a 1967.

Každá ze zúčastněných zemí měla vypracovat studii informující o soudobém stavu a problémech jejich životního prostředí. Pro Československo byla vypracována studie na základě dokumentu *Investice a životní prostředí*.

Řešená témata a závěry symposia se příliš nelišily od domácí diskuse o životním prostředí a jejich soudobých závěrů. Negativně byla hodnocena velká decentralizace a chaotičnost v rámci agendy životního prostředí a doporučeno bylo zřízení odpovědné centrální instituce či vládního orgánu. Velký důraz byl také přikládán tvorbě krátkodobých i dlouhodobých plánů, nutnost integrovaného vědeckého poznání a součinnost institucí od universit a vědeckých ústavů až po vlády jednotlivých zemí. Jasně bylo deklarována nutnost mezinárodní spolupráce v řešení otázek životního prostředí.

Státy a jejich vlády se nemají podle závěrů symposia nadále orientovat na *růst* (zejména na úzce pojatý růst jako pouze ekonomický faktor), ale nově mají dbát zejména o *rozvoj*. Rozvoj se v pojetí symposia oproti růstu liší tím, že zohledňuje i vytvářené negativní externality a celou řadu neekonomických faktorů a orientuje se na dlouhodobě pozitivní řešení.¹⁸⁶

V rámci panelové diskuse byl přijat závěr, že státy s tržním i plánovaným hospodářstvím čelí obdobným problémům v oblastech životního prostředí a že jsou nutná bezodkladná řešení, neboť některé dysfunkce prostředí mohou přímo

---

185 Kasalický, Václav, Sum, Antonín, Přehled výsledku symposia Evropské hospodářské komise OSN o životním prostředí, sv. 1 a 2, Praha 1971.

186 Kasalický, Václav, Sum, Antonín, Přehled výsledků symposia Evropské hospodářské komise OSN o životním prostředí, Praha-Ostrava-Katovice květen 1971, Praha 1971, s. 6-8.

ohrožovat lidský život na planetě Zemi. Rozeznaná podobnost problémů nadále podporovala vhodnost mezinárodní spolupráce a sdílení poznání.

Jako důležité bylo také diskutováno zapojení občanů do péče o životní prostředí a potřeba vybudování pocitu spoluzodpovědnosti za obývané prostředí.¹⁸⁷

Závěrečná ustanovení doporučují pro řešení problémů životního prostředí zejména kvalitnější plánování, tvorbu dlouhodobých koncepcí, technologickou modernizaci, využití čistších zdrojů energie, snížení produkce odpadů a zvýšení míry recyklace, racionálnější a šetrnější využití půdy a zejména vody a aplikaci moderních vědeckých poznatků. Z ekonomických nástrojů bylo zdůrazněno zahrnování výrobních dopadů na životní prostředí do ceny výrobků, různé typy ekologické daně, pokut za znečišťování a další ekonomická a legislativní opatření ve smyslu „kdo znečišťuje, ať platí“.¹⁸⁸

Pro československé prostředí závěrečná studie speciálně doporučuje zvýšit kvalitu a závaznost územního plánování a lépe volit umístování zejména nových výrobních kapacit. Dále informuje o nutnosti zabývat se tématy životního prostředí na skutečně všech úrovních rozhodování a přiznat těmto tématům politickou vážnost, zohlednit mezinárodní zkušenosti a vytvořit jednotný orgán řídicí činnost na úseku životního prostředí.

Architekti byli také aktivními v rámci přípravných zasedání, ke kterým patřilo i zmiňované sympozium, a v přípravách materiálů k velké konferenci o životním prostředí pořádané OSN, naplánované na rok 1972.¹⁸⁹ Na tuto konferenci ovšem nakonec, i přes značné úsilí při přípravných setkáních, československá delegace z geopolitických důvodů neodjela.¹⁹⁰

2.6.1.3. UNESCO

Československo také podalo pod vedením architekta Zdeňka Lakomého návrh v rámci zasedání XIV. Generální konference UNESCO (1966) na zařazení tématu životního prostředí do programu v letech 1967-1970. S obdobnými návrhy přišlo

---

187 Tamtéž, s. 21-22.

188 Tamtéž, s. 25-27

189 Viz Kasalický Václav, Problémy vztahující se k životnímu prostředí, II. revidované vydání pro potřeby konference OSN o životním prostředí, Praha 1971.

190 OSN neuznávala NDR a Sovětský svaz vyhlásil v rámci socialistického bratrství bojkot této konference. Socialistický tábor tak na podporu existence a legitimacy NDR svou účast na akci OSN stáhl. Nicméně závěry konference byly posléze v československém prostředí známy a dále se s nimi pracovalo.

ještě Finsko a Indie. Nakonec zástupci těchto tří zemí ve vzájemné spolupráci vypracovali jednotný návrh rezoluce. Ta obsahovala témata konečnosti zdrojů, limitů prostředí, zejména přírodního, a jeho postupné degradace a znečišťování v jeho hlavních složkách, vodě, půdě a ovzduší. Dále byla obsažena i urbanistická problematika a rozvoj sídel člověka, zejména jejich obytných a rekreačních kapacit, a další kulturní aspekty života moderního člověka. Rezoluce také zdůrazňovala potřebu estetických kvalit prostředí, nepominutelných psychologických vlivů, které má prostředí na člověka, a nutnost integrace vědeckých disciplín a oborů tak, aby dokázaly přinést syntetická řešení. Rezoluci podpořilo ještě Japonsko, Jugoslávie, Mexiko a Polsko. Návrh byl následně úspěšně přijat a stal se jedním ze základních materiálů pro přípravu programu UNESCO pro roky 1967-1970.¹⁹¹ Na základě zařazení tohoto tématu se následně uskutečnilo zasedání v Praze probíhající souběžně s kongresem UIA. O rok později svolalo Finsko mezinárodní schůzku v rámci UNESCO k tématům životního prostředí. Za Československo se konference účastnil Zdeněk Lakomý, filosof Josef Chroust a architekt Ivan Kuhn.¹⁹² V rámci UNESCO se Československo, opět za aktivní účasti architektů, ale nejen jich, účastnilo také rozsáhlého programu Člověk a biosféra (Man and Biosphere), zaměřeného na další prohloubení poznání vztahů člověka a okolního světa a řešení problémů životního prostředí a spuštěného v roce 1971.¹⁹³

Přes výraznou mezinárodní aktivitu architektů v otázkách životního prostředí ve druhé polovině a na přelomu šedesátých a sedmdesátých let nebyli zdaleka jedinými československými experty, kteří byli na poli problematiky životního prostředí mezinárodně aktivní. Jako příklad lze uvést široký vhléd do relativně intenzivního zapojení československých odborníků, zejména biologů a ochránců přírody, do mezinárodní ochrany přírody a životního prostředí, který poskytují paměti Jana Čeřovského.¹⁹⁴ Značného mezinárodního uznání dosáhla v sedmdesátých letech také Danuše Kvasničková se svou rozsáhlou metodikou

---

191 Váross, Marian, Otázky životného prostredia na generálnej konferenci UNESCO, in: Životné prostredie, 2/1967, s. 53-55.

192 Chroust, Josef, Další kolo na téma „Člověk a prostředí“, in: Životné prostredie, 5/68, s. 269-272.

193 Aktuality, in: Životné prostredie, 2/1971, s. 82-91.

Studijní podklady a informace k péči o životní prostředí, Vybrané stati z historie péče o životní prostředí na území ČSR, Praha 1988.

194 Čeřovský, Jan, Jak jsme zachraňovali svět aneb půl století ve službách ochrany přírody, Praha 2014.

výchovy k ochraně životního prostředí (dnešním slovníkem environmentální výchovy) pro školy všech stupňů.¹⁹⁵

Kromě vlastní aktivní účasti přinášeli architekti také informace ze zahraničních konferencí týkajících se životního prostředí, které navštívili. Činili tak nejčastěji prostřednictvím odborného architektonického tisku a skrze nově založenou (1967) revue *Životné prostredie*.

Vznik tohoto cenného periodika dále prohlubuje posun životního prostředí směrem k samostatné disciplíně. V čele stál šéfredaktor architekt Emil Belluš, dlouholetý člen komise SAV pro tvorbu a ochranu životního prostředí, od roku 1964 její předseda, který se o problematiku životního prostředí začal zajímat patrně na konci padesátých let.¹⁹⁶

Každé číslo časopisu mělo zpravidla konkrétní téma (např. bydlení, rekreace, odpady apod.) a v časopise se scházely příspěvky různého odborného zaměření. To byl také jeden z cílů časopisu, nabídnout platformu, na které by takovéto setkání bylo možné, a vyjít tak vstříc zdůrazňované potřebě komplexnosti a mezioborové spolupráce v přístupu k životnímu prostředí. Architekti patřili mezi aktivní přispěvatele tohoto nového periodika.¹⁹⁷

---

195   Rozhovor s Danuší Kvasničkovou 19. 7. 2016 (rozhovor vedl Jonáš Chmátal).

196   Dostálík, *Organická modernita*, s. 170.

197   Architekt Zdeněk Lakomý byl též členem redakční rady.

2.6.2. Ideální město

Vedle založení samostatného periodika, kongresu architektů a rozvoji mezinárodní spolupráce je z hlediska životního prostředí významný i projekt ideálního města nazván příhodně Etarea – studie životního prostředí ve městě z roku 1967.¹⁹⁸

Autory projekty byli architekti Gorazd Čelechovský, Jaroslav Stehlík a Vladimír Sýkora. Tito architekti měli k ruce širší tým, složený z řady expertů s různými odbornostmi. Zastoupeni tak byli mimo architektů také prognostici, sociologové, geologové, hygienici, lékaři, biologové, odborníci na sport a dokonce kriminalisté. Lze tak říci, že v projektu Etarei se architekti skutečně stali koordinátory a syntetiky při tvorbě komplexního životního prostředí.

Čelechovského projekt měl představit takové řešení, které by odpovídalo na palčivé otázky urbanismu a životního prostředí. Mělo tak jít zejména o vyřešení kvalitních bytů, humanizování městského prostoru, integraci jednotlivých městských funkcí, propojení města s krajinou a celkově o vytvoření příjemného životního prostředí.

Etarea byla koncipována jako příměstské sídliště pro (v konečné fázi) 135 000 obyvatel, umístěné nedaleko Jílového u Prahy u soutoku Vltavy se Sázavou. Mělo se jednat o rozvolněnou zástavbu prostoupenou zelení, navazující na krajinu se zachováním určitých městotvorných prvků jako hlavní třída a částečně uliční síť. Svým uspořádáním vstoupila Etarea též do debaty o budoucím uspořádání měst a bydlení.

Během šedesátých let byl dalším frekventovaným tématem předpokládaný nárůst světové populace. Zatímco řešení problematiky zdrojů obživy bylo spatřováno především v intenzifikaci zemědělství a dalším technologickém rozvoji, problematika ubytování rostoucí populace se stala velkým tématem architektonických úvah. Ti se museli vypořádat s otázkou, jak tyto nové miliardy lidí ubytovat a jak pro ně organizovat města. Tato otázka v podstatě vykrystalizovala ve střet dvou hlavních koncepcí budoucího rozvoje města. Prvním byla výstavba velkých megastruktur orientovaných především vertikálně, které by pojaly značné množství lidí a byly schopny integrovat městské funkce a

---

198 Dokumentace projektu Etarea je uložena v Archivu hl. m. Prahy. Viz: Archiv hlavního města Prahy (AMP), Magistrát hlavního města Prahy II, Odbor kultury, sign. OK-164.004, inv.č.1824, karton 164, Etarea, studie životního prostředí ve městě (1967), dále jen Etarea, studie.

zároveň by neukrajovaly tolik prostoru z krajiny a zemědělské půdy. Konkurenčním konceptem byla vize rozvolněné zástavby včleněné do krajiny či systém větších, převážně horizontálně orientovaných sídel namísto budování megalopolí. Této koncepci bylo nejvíce vyčítáno to, že přílišně zasahuje do krajiny a vytváří velké nároky na dopravu. Na druhou stranu měla poskytovat zdravé a příjemné životní prostředí.¹⁹⁹

V českém prostředí je příkladem prvního přístupu utopická vize Karla Honzíkova nazvaná *Domurbie – městodům*. Ta částečně vycházela z meziválečných představ o kolektivním bydlení a Honzíkova starší koncepce pěší obce, kdy mají obyvatelé vše v docházkové vzdálenosti, kombinovaná právě s vertikálním uspořádáním, umožněným technologickým rozvojem, ať už stávajícím nebo předpokládaným. Honzík svou domurbii použil i ve svých vědeckofantastických románech, kdy v těchto městodomech bydleli příslušníci mimozemských pokročilých civilizací.²⁰⁰

Kromě utopického má vize Domurbie i s tím související technooptimistický nádech. Na dobově řešenou problematiku (aktuálního nebo výhledového) zastavování stále většího prostoru reaguje Honzík kromě utopické Domurbie také projektem terasových domů, vznikajících na svazích a při úpatí kopců, čímž šetří prostor, neboť vznikají částečně na sobě a na jinak špatně přístupných a využitelných plochách.

Směrem k megabloku se vydal i Karel Prager ve své koncepci prostorového města vyneseno nad terén, který představil ve svém projektu pro lokalitu pražských Košíř. Prager sice nežene svou stavbu do výšky, ale naopak ji umísťuje do svahu. Chce tím vytvořit alternativu k panelákové výstavbě, která podle něj přílišně zabírá volnou krajinu, tím, že by bylo možné podle jeho koncepce, obdobně jako u Honzíkova terasových domů, zastavovat i jinak těžko přístupné a využitelné plochy.²⁰¹

Oproti tomu reprezentantem druhé varianty je právě Etarea. Ta je sice mnohem

---

199 Tento spor nebyl ostatně zas až tak novým. Podobný střet se odehrál již ve třicátých letech na stránkách The New York Times. Le Corbusier publikoval svou vizi ideálního města Ville Radieuse a o několik měsíců později poté v kritickém protikladu ke Corbusierovi uveřejnil své Broadacre city Frank Loyd Wright. Corbusierova představa právě obsahovala přísně organizované vysoké megabloky staveb s vysokou koncentrací obyvatel, zatímco Wright se orientoval na menší aglomeraci s o mnoho nižším výškovým profilem prostoupenou krajinou.

200 Dvořáková, Dita, Karel Honzík – Za obzor věčnosti, Praha 2002, s. 29-31; Švácha, Rostislav, Hájková, Ludmila, Kde budeme žít zítra, in: Akce, slovo, pohyb prostor, experimenty v umění šedesátých let, katalog výstavy, Praha 1999, s. 114-145.

201 Švácha, Rostislav, Hájková, Ludmila, Kde budeme žít zítra, in: Akce, slovo, pohyb prostor, experimenty v umění šedesátých let, katalog výstavy, Praha 1999, s. 114-145.

reálnější než představa Domurbie, nicméně ve svém rozsahu patrně nemohla být nikdy skutečně realizována pro svou velkou technickou náročnost a zejména pro velmi vysoké náklady z ní plynoucí.²⁰² S problémem nejasné budoucnosti se autoři Etarei snaží vyrovnat skrze její postupnou výstavbu. Ta byla celkově naplánována na dobu třiceti let, měla být realizována po částech, což by umožnilo projekt přizpůsobovat aktuálním problémům a potřebám doby budoucí, které autoři prozatím nemohli předvídat.

Přesto je Etarea cennou sondou, zejména do tehdejšího architektonického myšlení jak v rovině abstraktní teorie, tak konkrétní praxe. Etarea i Domurbie svorně představují zárné příklady technického optimismu šedesátých let.

Jeden z hlavních záměrů projektu Etarei bylo integrovat městské funkce a uspořít tak svým obyvatelům volný čas. Integrovaná měla být především funkce obytná a rekreační (dostatek zeleně, vodní plochy jako součást sídliště, napojení na lesopark a krajinu), sídliště mělo být také dostatečně vybaveno, aby v docházkové vzdálenosti od bydliště byla dostupná občanská vybavenost.

Etarea právě obsahuje rozsáhlé pěší zóny a síť cyklostezek. Automobilová doprava měla být sváděna zejména do podzemních parkovišť – carparků. Doprava po sídlišti by byla realizována především hromadnou dopravou a spojení s hlavním městem převážně rychlodráhou, zahlobeno částečně pod zem, což mělo vést ke snížení hlukového zatížení. Velmi zajímavým prvkem pro ušetření času byl projekt jakési potrubní pošty k doručování jídla. Ten měl rezidentům ušetřit čas tím, že by jim umožnil nakupovat z domova. Stačilo by navolit požadované zboží z předem připravené nabídky, a to by následně bylo v určitém čase doručeno až do domu.

Celé sídliště si přes vysoký počet zamýšlených obyvatel mělo díky udržení výškové hladiny a kombinaci forem jednotlivých domů zachovat lidské měřítko a vyhnout se tak nebezpečí jednolitě sídlištní masy desíci vlastní obyvatelé. Velký důraz byl v projektu kladen na estetické kvality, spoluzodpovědnost a vztah obyvatel k celkovému prostředí sídliště. Tomu měl napomoci záměr, že se obyvatelé budou spolupodílet na dotváření prostředí, zejména péčí o zeleň na některých veřejných místech a předzahrádkách.

---

202 Tamtéž.

Kromě technických a urbanistických problémů se autoři vyjadřují také k širším otázkám životního prostředí a vztahu člověka, hmotného světa a přírody.

Autoři se vyhraňují proti dosavadnímu převažujícímu řešení utváření životního prostředí pouze skrze bytovou výstavbu. Argumentují pro komplexní pojetí a varují, že jednostranná orientace na kvantitu nových bytů vede k degradaci prostředí, nikoliv k jeho zlepšení. Podobně jako Lakomého *Hypotetická koncepce rozvoje životního prostředí* a *Investice a životní prostředí* poukazují na nepoměr mezi investicemi do výroby a do nevýrobního, společenského sektoru. Autoři obdobně argumentují, že člověk nemá být vnímán jen jako aktér výroby a nositel pracovní síly, ale jako celistvá bytost. Jako takový si zaslouhuje kvalitní životní prostředí, které mu umožní kvalitní a šťastný život, nikoliv jen reprodukci pracovní síly. Kvalitní životní prostředí je zde také vloženo nejen do souvislosti s kulturní úrovní člověka, ale i s jeho pracovní výkonností. Autoři argumentují, že základem pro vysokou produktivitu práce, a tedy pro fungování národního hospodářství, je nutné kvalitní životní prostředí obyvatel. Setkáváme se zde opět s často přítomným napětím mezi humanistickými a technokratickými pozicemi argumentace pro kvalitní životní prostředí.

V pojetí autorů Etarei také není životní prostředí jen jakousi nadstavbou, na kterou je třeba si nejdříve „vydělat“, ale je součástí složitého řetězce vztahů, které se navzájem ovlivňují. Jejich argumentace je v zásadě jednoduchá: úspěch národního hospodářství je zkrátka založen i na efektivitě práce a ta je zase závislá na kvalitním prostředí pracujících. Životní prostředí je tedy něčím, co by mělo být řešeno prioritně, nikoliv až následně. Investice do výroby byly primární pro industriální éru, která pomalu končí. V éře vědeckotechnické revoluce se mají stát primárními investice do člověka a potažmo i do jeho životního prostředí.²⁰³

Vztah prostředí a člověka chápou autoři podle následující citace: „*Lidé se však nemohou zmocnit podmínek vlastního života dřív, než je sami vytvoří. Jak je postupně vytvářejí, jsou jimi zase formováni a limitováni. Povaha lidského sídla zhmotnělá v umělém prostředí tak spolurozhoduje o dalším rozvoji člověka samého.*“²⁰⁴ Mezi prostředím a člověkem je tak jasný obousměrný vztah a

---

203 Etarea, studie, s. 3.

204 Tamtéž..

deformace prostředí tak vede i k deformaci člověka.²⁰⁵ Autoři také poukazují na problematickou degradaci životního prostředí ve všech průmyslově rozvinutých zemích, a to do takové míry, že se i pitná voda a čistý vzduch postupně stávají nedostatkovým zdrojem, nikoliv samozřejmostí přírodního či životního prostředí.²⁰⁶

Autoři Etarei byli patrně obeznámeni s Lakomého prací a jejími závěry²⁰⁷, neboť mnohé z nich přebírají. Tak je tomu například také u dichotomního rozdělení funkcí světa na užitnou a obytnou funkci s kritickým poukazem na to, že funkce užitná se stala zcela dominantní, což vede k destrukci světa a spolu s tím i k redukci jeho obytnosti. Čelit tomuto negativnímu trendu je podle autorů nutné okamžitou akcí. Míjí proto, že člověk se musí začít opětovně zabývat svým prostředím, které doposud soustavně zhoršoval, takže nyní je na čase začít je napravovat.²⁰⁸ Tato proměna se podle autorů nemůže odehrát jen na poli výroby, technologie nebo vědy, ale musí dojít také k proměně samotných myšlenkových kategorií a dimenzí člověka a jeho vztahu k prostředí a okolnímu světu: *Zdá se, že lidstvo, bude-li respektovat určité bezvýhradné zákonitosti v brzkou bude schopno plně ovládnout materiální základnu své existence. Půjde o velmi složitou a nesnadnou cestu, vyžadující korektivy v myšlení a filosofii celých národů. Člověk dodnes nepochopil plně bezvýhradnou zákonitost tohoto jevu a s neodpuštělnou bezstarostností ničí a zubožuje celé oblasti biologického dění zdánlivě ve svůj prospěch, aby později poznal, že se tím dotýká životních podmínek své vlastní existence. Etarea (naše nové město) je vloženo do takového rámce okolních vztahů, které předpokládají, že mezi člověkem, přírodou a vším, co člověk vytvořil a má mu sloužit, je nezbytná rovnováha.*²⁰⁹

Etarea se tak řadí mezi studie a projekty, které představují významný příspěvek do architektonické diskuse o životním prostředí. Velký význam Etarei je především v tom, že dosavadní, převážně teoretické, formulace převedla do praktické roviny a nabídla inspirativní řešení na hranici soudobých technických možností. Protože se

---

205 Etarea, studie, s. 5.

206 Vlastní termín „průmyslově rozvinuté země“ je zajímavý tím, že nahrazuje rozdělení na země kapitalistické a socialistické. Zde jsou naopak moderní společnosti shrnuty pod jeden pojem, akcentující mnoho jejich podobností, bez ohledu na jejich společensko-politické uspořádání.

207 Zdeněk Lakomý byl také jedním z konzultantů celého projektu.

208 Etarea, studie, s. 4

209 Etarea, studie, s. 7.

mělo jednat o zcela nový projekt, který se nemusel vyrovnávat se starší zástavbou, můžeme skrze Etareu jedinečně sledovat ideální podobu životního prostředí člověka, jak by podle tehdejších architektů mělo vypadat. Zároveň obsahuje projektová dokumentace cenné reflexivní prvky v popisu vztahů člověka, jeho civilizace a okolního světa. Další přínos, zdůrazněný ostatně už samotnými autory studie, je v obsazení širokého týmu s pestrou paletou jednotlivých odborností, a tedy v realizování neustále požadovaného komplexního přístupu k životnímu prostředí.

2.6.3. Rok 1968 a následný vývoj

Srpnové události roku 1968 a následný normalizační režim tvrdě zasáhly československou společnost na všech úrovních, odborné kruhy nevyjímaje, možná právě naopak. V těch docházelo obecně na počátku normalizačního režimu k vyjednávání o legitimitu jejich myšlení a k jeho následné ideologické revizi. Tím často došlo k potlačení mnoha humanistických myšlenek rozvíjených během šedesátých let a jejich nahrazení technologicky zaměřenými směry a větším důrazem na premisy opírající se o komunistické ideologie a socialistický společenský řád.²¹⁰

Pro architektky představovala počínající normalizace utnutí slibného vývoje, jakým jejich obor a profese procházely. Tento zásah se podepsal zejména na kvalitě české architektonické tvorby následujících desetiletí. Na architektonickou obec byl opětovně vyvíjen nátlak za účelem větší centralizovanosti a byly postupně rušeny některé odborné organizace, které se ustanovily během šedesátých let, stejně tak byly omezeny kontakty se západní architekturou, k jejichž obnovení v šedesátých letech došlo.

Architektům bylo vytýkáno nekritické přejímání západních vzorů a fascinace jimi. Deklarace nutnosti překonat tuto „západnickou“ etapu vedla k deklaraci potřeb nové teorie. Architektonická teorie se tak dostala do svízelné situace, kdy na jedné straně byla deklarována její potřeba, ale reálně bylo problematické se do teoretických úvah příliš pouštět, neboť hrozilo, že by jejich autorům mohly přinést

---

210 Sommer, Vítězslav, Towards the Expert Governance: Social Scientific Expertise and the Socialist State in Czechoslovakia, 1950-1980s, in: Serendipities 1, 2016 (2): s. 138–157.

i řadu potíží.²¹¹

Nejistota posrpnového prostředí spolu s nemožností zcela svobodně tvořit a diskutovat značně znesnadňovala možnosti inovativních přístupů a překonání nedostatků stávající zástavby, zejména bytového fondu ve formě panelových sídlišť, která zůstala, společně s problematikou bydlení, ústředním tématem československé architektury. Neustálý tlak národohospodářských a plánovacích požadavků a zájmů paneláren a prioritní požadavek na výstavbu nových bytů vedl ke vzniku *holotypů sídlišť bez architektury*, s jejichž problémy se česká a slovenská města potýkají dodnes.²¹²

Sídliště nadále často selhávala v nefunkčnosti prostoru z hlediska orientace, lidského měřítká a důvěrného pocitu osvojení blízkého okolí či absencí *genia loci*, bez ohledu na dřívější a soudobou teoretickou reflexi těchto problémů, a ke zlepšování sídlištního prostředí docházelo pomalu. Na tyto nedostatky upozornil například Jiří Ševčík zajímavou teoreticko-urbanistickou studií, kdy použil metodu mentálních map do urbánního prostoru Nového Mostu.²¹³ Ševčík a jeho kolegové zde vycházeli z práce Kevina Lynche a jeho teorie obrazu města.²¹⁴ Ševčík tak poukázal právě na sociální nefunkčnost sídlištních prostorů a prostranství.²¹⁵

Na přelomu šedesátých a sedmdesátých let nadále pokračuje vydávání periodik zabývajících se životním prostředím, debaty pokračují jak na stránkách časopisů, tak na konaných konferencích k tématům životního prostředí, krajiny, ekologie a dalších. Pokračují také mezinárodní kontakty jako bylo sympozium Evropské hospodářské komise, kontakty s UNESCO (například program *Man and Biosphere* od roku 1971) a v roce 1970 se v Židlochovicích uskutečnila konference Mezinárodní unie na ochranu přírody a přírodních zdrojů (IUCN). V roce 1971 byl také spuštěn rozsáhlý program za účelem ochrany životního

---

211 Jistá proměna je znát například na stranách Československého architekta, kdy ubývá článků referujících o západní Evropě a přibývá článků orientujících se na sovětských svaz. Dále také značně ubývá příspěvků zabývajících se teorií a většina článků se orientuje na materiální či konkrétní témata, kde tolik nehrozí ideologická konfrontace jako na poli teorie.

212 Ševčík, Oldřich, Beneš Ondřej, *Architektura 60. let, „Zlatá šedesátá léta“ v české architektuře 20. století*, Praha 2009, s. 36.

213 Ševčík, Jiří, Benda, Jan, Bendová, Ivana, *Město Most v obrazu svých obyvatel*, in: *Acta Polytechnica* 5, 1978.

214 Lynch, Kevin, *The image of the City*, Cambridge 1970.

215 K situaci architektury v dobách normalizace viz: Kratochvíl, Petr, *Architektura sedmdesátých a osmdesátých let*, in: *Dějiny českého výtvarného umění 1958-2000*, Praha, s. 387-415 či tematické vydání věnované architektuře Velkých dějin země Koruny české, Praha 2009, s. 666-687.

prostředí v rámci RVHP,²¹⁶ který mohl představovat jistou protiváhu západním organizacím.

V návaznosti na závěry symposia EHS byla v Československu také zřízena Rada pro životní prostředí. Ta měla být poradním orgánem vlády a měla zajišťovat koordinaci akcí na poli životního prostředí. To se jí sice nemohlo zcela zdařit, neboť měla jen velmi omezené reálné pravomoci, nicméně důležitou činností Rady bylo bezesporu aktivní vydávání osvětové a informační publikace pro otázky životního prostředí.²¹⁷

Literatury zabývající se tematikou životního prostředí nebo jejími aspekty v sedmdesátých letech nadále přibývalo i mimo ediční řadu Rady, a to z odborného zázemí jak architektů, tak jiných odborností, především biologů a ekologů.

Pro sledované architektonické pojetí je příznačné, že ustupují teoretičtější pojeté přístupy vztahů člověka a prostředí, které lze označit jako *humanisticko-antropologické*, rozvíjené především okolo Kabinetu teorie architektury a tvorby životního prostředí. Tento posun symbolicky rámuje i přesunutí Kabinetu do Českých Budějovic a jeho „neutralizace“.

Architekti samotní zůstali na poli témat životního prostředí nadále aktivními a stále usilovali o komplexnější přístupy, zejména při projektech a realizaci investiční výstavby.

V přístupech k životnímu prostředí setrvávají architekti převážně v tematickém vymezení pojmu *životního prostředí člověka*. Zabývali se tak nadále původními architektonickými tématy jako urbanismu, územnímu plánování a problémům výstavby, zejména kontinuálně řešenému obytnému prostředí. Vývoj proběhlý v šedesátých letech vedl také k tomu, že se v architektonickém přístupu k životnímu prostředí pevně usadila i témata jako problematika odpadů, úspora energií či znečištění ovzduší, půd a vodních toků, kterým se věnovali primárně přírodovědci a hygienici. Toto úsilí je završeno vznikem nového oboru Ochrana a tvorba životního prostředí na pražském ČVUT, kterému bude ještě věnována bližší pozornost. Tento obor a následný vývoj také dále ukazuje na osamostatnění se problematiky životního prostředí od původních primárně architektonických problémů a posun k širšímu pojetí životního prostředí člověka i na úrovni odborné přípravy. Nově tak vznikl nový typ experta, odborníka na životní prostředí

---

216 Madar, Zdeněk, Pfeffer, Antonín, *Životní prostředí*, Praha 1973, s. 560.

217 Vaněk, Miroslav, *Porobení přírody*, in: *Proč jsme v listopadu vyšli do ulic*, Brno 1999, s. 138-139.

člověka.

Řešení problematiky životního prostředí již nebylo spatřováno v důkladné teoretické analýze, ale převážně v nových metodách řízení, zapojení kybernetiky, racionálnější organizaci zdrojů a systémovém přístupu k životnímu prostředí. Tyto přístupy systémové teorie životního prostředí nadále rozvíjí Zdeněk Lakomý nebo Václav Kasalický.²¹⁸ Je otázkou pro následné bádání, do jaké míry se jednalo o pouhou teorii a zda-li měly tyto přístupy v otázkách životního prostředí výraznější vliv na prováděná praktická opatření a plánování.

Během sedmdesátých let také přetrvalo vědomí globálního rozsahu problémů životního prostředí. Přestože bylo poškozené životní prostředí bráno jakožto sdílený problém celého lidstva, a tedy jak kapitalistických, tak socialistických společností, je oproti důrazu na mezinárodní spolupráci během sedmdesátých let více zdůrazňován socialistický systém a dosažení beztržní společnosti jakožto jediné záruky řešení těchto problémů.²¹⁹ Této ideologicky založené argumentaci velmi nahrávala i diskutovaná konečnost zdrojů a limitů přírodního prostředí.²²⁰ Vědomí konečnosti zdrojů a limitů prostředí totiž argumentačně podkládalo nutnost racionálního řízení a nakládání s takovými zdroji a jeho dlouhodobé plánování, což dále argumentačně nahrávalo superioritě socialistické organizace nad kapitalistickou, která byla vykládána jako nahodilá, orientovaná na krátkodobé zisky a ovládaná soukromým zájmem. Na problémech životního prostředí se tak měl také ukázat neřešitelný konflikt mezi soukromým a veřejným zájmem, a tím pádem budoucí celosvětová nutnost socialistické společnosti a jejího plánovaného hospodářství.

---

218 Například Kasalický Václav, *Teorie životního prostředí*, ČVUT, Praha 1980 či Kasalický, Václav, *Systémový přístup k péči o životní prostředí*, VÚVA, Praha 1985. Kasalický představuje jednoho z výrazných architektů zabývajících se životním prostředím v sedmdesátých a osmdesátých letech.

219 Viz například Kasalický, Václav, *Materiální základy životního prostředí*, Praha 1975 či Lakomý, Zdeněk, *Člověk mění svět*, Praha 1976.

220 Koncepce vědecko-technické evoluce tuto problematiku naopak vůbec nezahrnovala a počítala s tím, že případné problémy budou řešitelné technologickým rozvojem. Přestože bylo architektonické myšlení koncepcí vědecko-technickou revolucí značně ovlivněno, v tomto se přístupy rozcházejí, neboť architektonické pojetí životního prostředí limity prostředí uznávalo, viz například sborník *Vědecké konference o životním prostředí*, Praha 1971 či závěry mezinárodních setkání.

2.6.4. Životní prostředí na ČVUT

Na ČVUT také v roce 1971 proběhla u příležitosti 50. výročí založení KSČ rozsáhlá konference o životním prostředí. Tato konference nebyla solitérem a navazovala na předešlé celostátní konference o biosféře.²²¹

Z materiálů z této konference je zde dobře dále patrný výše zmíněný posun v pojetí životního prostředí, kdy je vedle původních architektonických témat stále více zohledňováno přírodní prostředí. To je navíc považováno za nadřazené prostředí umělému, člověkem vytvářenému. Rozvoj problematiky životního prostředí na ČVUT postupoval právě tímto směrem, kdy se více orientoval na řešení konkrétních, převážně technicko-přírodovědecky pojatých, problémů životního prostředí, namísto rozsáhlých teoretických konceptů a modelů.

Tento posun je znát již v úvodu, kde profesor Jílek upozorňuje, že přes rostoucí zájem a důležitost tématu není mezinárodně ani v rámci ČSR jednotná a obecně platná definice životního prostředí. Obecně je ale možné považovat ochranu životního prostředí jakožto ochranu jeho biofyzikálních složek, které vytvářejí existenční základ pro člověka. Člověk je biofyzikálnímu prostředí podřízen a je jím vždy omezen, ať už konečností zdrojů či nepřekročitelnými hranicemi prostředí.²²²

Na stále stupňovaný antropogenní tlak upozorňuje velká většina zastoupených referátů. Základními determinanty životního prostředí jsou určeny voda, ovzduší a území (půda), což koresponduje s přístupem ekologickým a biologickým. Teprve v rámci tohoto prostředí, globálních podmínek přírody, se nachází lidské, antropogenní prostředí, *které je prostředím, které na člověka působí, na které působí člověk a které si člověk vytváří či upravuje*. V dělení umělého, člověkem utvářeného prostředí přetrvává dělení na obytné, rekreační, pracovní a případně ještě dopravní prostředí. Jednotlivé složky prostředí jsou seřazeny podle důležitosti od přírodních ke společenským a estetickým.²²³ Jako definici ochrany

---

221 V roce 1969 bylo téma Exploatace a ohrožení přírodních zdrojů. 1970 – Zásady komplexní ochrany krajinného životního prostředí, 1971 – Využívání primárních zdrojů energie a na rok 1972 plánované téma Přírodní prvky v antropogenizovaném prostředí.

222 Jílek, Antonín, Význam ochrany a tvorby životního prostředí v socialistické společnosti, in: Vědecká konference o životním prostředí, sborník referátů, Praha 1971, s. 3.

223 Za základní ukazatele kvality životního prostředí jsou podle důležitosti zmíněny faktory

životního prostředí uvádějí architekti Říha a Holý: „komplexní ochrana prostředí je syntéza ochrany jednotlivých zdrojů biosféry, kterých člověk využívá pro svoji existenci. Oblast tvorby biofyzikálního prostředí, která spočívá v hledání možnosti úpravy prostoru, který člověk obývá (krajina, bydli, pracoviště), při současném respektování vžitých hygienických zásad. Z tohoto pojetí plyne, že životní prostředí je vytvořené přírodou, člověk jej nevytváří od základu do konce, ale pouze jej dotváří na určitých místech a určitým způsobem“²²⁴ Zde je patrný ústup od jednotného pojetí celostního životního prostředí, o což bylo usilováno především v šedesátých letech. Životní prostředí je stále častěji děleno na prostředí přírodní, které je nadřazeno prostředí umělému, člověkem vytvářenému. Tomu se architekti nadále věnovali a bylo označeno nejčastěji za *životní prostředí člověka*.

Komplexní ochranu životního prostředí, kterou autoři požadují, mají zajišťovat předně čtyři okruhy lidské činnosti: *činnost vědecko-výzkumná, správní, zákonodárná a výchovná*.

Říha dále vyzdvihuje, tvorbu a ochranu životního prostředí jako bytostně multidisciplinární záležitost, ke které je třeba interdisciplinárně vzdělaných odborníků. Při referátu o vzdělávání těchto odborníků se Říha opírá o definici přijatou na zasedání komise IUCN v roce 1970: *výchova v otázkách prostředí je proces poznávání hodnot, nalézání řešení a koncepcí nutných k nezbytnému porozumění a ocenění vzájemných vztahů mezi člověkem, jeho kulturou a jeho biofyzikálním okolím. Součástí výchovy je dále osvojení schopnosti pro rozhodování v praxi a pro formulování vlastních zákonů ve vztahu ke kvalitě prostředí*. Zde je sice patrný akcent na kulturní rovinu celé problematiky, přesto Říha uzavírá svůj příspěvek výčtem oborů zásadních pro tvorbu a ochranu životního prostředí, jmenuje v podstatě pouze přírodovědné obory, i samotná architektura zůstávají stranou.²²⁵

Zajímavou pasáží je ta, v níž autoři poukazují na zjevný rozpor mezi socialistickými ideály a reálnou praxí, když uvádějí: *Některé oblasti se nyní v ČSR*

---

přírodní (klimatické, hydrologické, biologické apod.), hygienické (čistota ovzduší, stupeň znečištění vody, míra hluku apod.), technické (umělé antropogenní prvky: města, výstavba, úpravy prostředí apod.) společenské (jevy zdravotně i sociálně patologické) a faktory estetické (výtvarná úroveň a kvalita antropogenního prostředí).

224 Holý, Miloš, Říha, Josef, Problematika komplexní péče o životní prostředí člověka, in: Vědecká konference o životním prostředí, sborník referátů, Praha 1971, s. 38.

225 Konkrétně zmiňuje zejména geografii, geologii, pedologii, hydrologii, klimatologii, fyziku, chemii a ekologii. Říha, Josef, Výchova pro řešení systému člověk-biosféra, in: Vědecká konference o životním prostředí, Praha 1971, s. 172.

ocitají na hranici obyvatelnosti.²²⁶ To odporuje tvrzení, že v socialistické společnosti je prvořadá péče o člověka. Cílem socialistické společnosti však není žít pro zajištění chodu výroby, nýbrž rozvíjení výroby tak, aby se podmínky pro život jednotlivce i společnosti neustále zlepšovaly.²²⁷ V této poměrně jasné a logické argumentaci se kromě ideálů socialistické společnosti odvolávají také na československou ústavu (z roku 1960), ve které je ochrana životního prostředí a nutnost respektování ekologických zákonitostí přímo zakotvena.²²⁸

Autoři také upozorňují na dokument, který si nechala vypracovat československá vláda kvůli žádosti o zřízení mezinárodního střediska pro výzkum životního prostředí z roku 1968. Zmiňovaný dokument má obsahovat finanční vyčíslení škod působených v důsledku znečištění a poškození životního prostředí. Celková výše hospodářských ztrát²²⁹ dosáhla výše 4590 milionů Kčs. Na závěr vyslovují autoři jasnou předpoklad, že problémy životního prostředí budou do budoucna nejvýznamnějším problémem lidstva.

Dále se v příspěvcích opakuje kritika průmyslové a výrobní praxe, kdy jsou jednoznačně preferovány požadavky průmyslu a výroby bez ohledu na působená negativa, což vede k další devastaci prostředí.²³⁰ Průmyslový sektor a státní podniky jsou také kritizovány pro kontinuální nedodržování legislativy sloužící k ochraně životního prostředí a následné nevymáhání dodržování příslušné legislativy.²³¹ Hlubší, teoretičtěji zaměřenou, kritiku výrobní sféry formuluje profesor Kovařík. Ten mluví o dvou přístupech k práci a výrobě. První označuje za zcela převažující a popisuje jej jako ekonomicko-utilitární, který se orientuje výhradně na efektivitu výroby a provozu podniku a maximalizaci výnosu. Druhý

---

226 Uvádějí, že v silně poškozeném prostředí žije více než čtvrtina obyvatel Československa, též konkrétní výměry poškozených území.

227 Holý, Miloš, Říha, Josef, Problematika komplexní péče o životní prostředí člověka, in: Vědecká konference o životním prostředí, sborník referátů, Praha 1971, s. 42-43.

228 Mluví-li se o ústavním zakotvení ochrany přírody a životního prostředí, tak se jedná především o čl. 12 a 15 hlavy první. Ústavní zakotvení ochrany životního prostředí bylo v době vypracování ústavy relativně neobvyklým a značně progresivním opatřením. Text viz zde: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1960-100> cit. 13. 6. 2017

229 Hlavní zmiňované segmenty: znečištění podzemních a povrchových vod, znečištění lesních porostů, pokles úrodnosti půdy, poškození zemědělských kultur, negativní dopad na zemědělskou produkci i chované zvířectvo. Zároveň je nutné dodat, že se jednalo jen o přímé hospodářské škody a ve výsledné částce tak nejsou zahrnuty například výdaje zdravotnického sektoru v důsledku zhoršení zdraví obyvatelstva apod. viz Holý, Miloš, Říha, Josef, Problematika komplexní péče o životní prostředí člověka, in: Vědecká konference o životním prostředí, sborník referátů, Praha 1971, s. 43.

230 Čabelka, Jaroslav, Voda jako přírodní zdroj v biosféře, in: Vědecká konference o životním prostředí, sborník referátů, Praha 1971, s. 103.

231 Němeček, Jaromír, Vliv pozemkových úprav na tvorbu a ochranu životního prostředí, in: Vědecká konference o životním prostředí, sborník referátů, Praha 1971, s. 279.

přístup kritizuje technokratismus a ekonomický redukcionismus prvního přístupu a zdůrazňuje hodnotu vlastního člověka. Člověk nemá být jen nástrojem výroby, naopak, výroba má být nástrojem člověka. V rámci tohoto myšlení zdůrazňuje Kovařík potřebu ptát se po smyslu industriální civilizace, více si všímat člověka a kvality jeho života a neorientovat se slepě jen na objemy výroby, ale také na její smysl.²³² Zde je patrná dobíhající linie předešlých *humanisticko-antropologických* přístupů, zmíněná výše.

V předložených referátech jsou mimo výše zmíněné specifické problémy obsaženy dlouhodobě se objevující poukazy na zvýšený antropogenní tlak na životní prostředí a hromadění negativních jevů v jeho důsledku. Zmiňována je obecně velká míra znečištění v podstatě všech složek prostředí²³³, stejně tak znečištěný městský prostor a ničivé nebo necitlivé zásahy do krajiny.²³⁴

Klíčový vztah architekta k životnímu prostředí nebyl na konferenci opomenut. Rozlišeny byly dva přístupy, diskutované již během šedesátých let. V prvním může být architekt specializovaným odborníkem na stavbu a návrh budov, zaměřeným na technické, konstrukční, estetické problémy. Na druhé straně může být role architekta i značně širší a zde se právě architekt stává koordinátorem ochrany a tvorby životního prostředí. Profesor Štursa k tomu zmiňuje následující: *V tomto úseku se architekt při současně existující a stále rostoucí dělbě práce stává koordinátorem, dirigentem práce početného týmu celé řady specialistů společenských a technologických věd, jejichž společné práci dává při plném respektování všech dílčích hledisek cílevědomé zaměření. Konečné dílo tak vznikající-architektura-je tvůrčí vědecko-uměleckou syntézou.*²³⁵ Podobně hovoří i docent Lauerman: *„V užším slova smyslu je životní prostředí, ve kterém bydlíme, pracujeme, ve kterém je naše kultura i rekreace a další složky činnosti člověka. Tvorba je záležitostí mnoha různých odborníků, jejichž činnost koordinuje*

---

232 Kovařík, Emil, Perspektivní tendence vývoje pracovního prostředí v průmyslu, in: Vědecká konference o životním prostředí, sborník referátů, Praha 1971, s. 257-259

233 Zejména znečištění vodních zdrojů, včetně podzemních, je považováno za největší budoucí ohrožení.

234 Konkrétně zmiňovány jsou povrchová těžba uhlí, odstraňování remízků, nevhodné zemědělské úpravy, nevhodné zakládání průmyslových a zemědělských závodů, ke krajině bezohledné vedení rozvodů energie, necitlivé úpravy vodních toků a přílišná zátěž krajiny dopravou a rekreací (hlavně chatová výstavba).

235 Jiří Štursa, Úloha architekta ve tvorbě životního prostředí, in: Vědecká konference o životním prostředí, sborník referátů, Praha 1971, s. 53.

architekt“.²³⁶ Zde je patrný přetrvávající záměr architektů být koordinátory tvorby životního prostředí, pojímané převážně jako životní prostředí člověka. Tento nový typ odborníka-syntetika měl poskytnou právě založený obor Ochrana a tvorba životního prostředí.

Sborník představuje určitou návaznost na myšlenky rozvíjené v architektonickém prostředí během šedesátých let, jak v potřebě interdisciplinárního přístupu, tak v důrazu na pozici architekta jakožto koordinátora celkové tvorby životního prostředí. Také je patrný pokračující důraz na zahrnutí problematiky jednotlivých složek přírodního prostředí a větší integrace s přírodovědnými obory.

Tímto směrem se také vydal nově ustanovený obor, který měl konečně odpovědět na dlouhodobě vznášený požadavek, že architekt by neměl být jen úzce specializovaným odborníkem, ale „všeznalým“ syntetikem, který rozumí komplexním vztahům mezi jednotlivými složkami prostředí. To prozatím dalece převyšovalo rozsah odborné architektonické přípravy v rámci vysokoškolského studia. Na přelomu šedesátých a sedmdesátých let bylo proto otevřeno nové postgraduální studium zaměřující se na souhrnné vzdělání a přípravu v tématech životního prostředí s názvem Ochrana a tvorba životního prostředí na pražském ČVUT. Studium bylo zajišťované a řízené Kabinetem ochrany a tvorby životního prostředí zřízeným při katedře hydromeliorací v roce 1968. Studijní program měl poskytnout multidisciplinárně vzdělané odborníky-syntetiky, kteří by byli vybaveni k tomu, aby dokázali k životnímu prostředí přistupovat z více perspektiv a konstruktivně kombinovat znalosti více vědeckých disciplín (hygienu, biologii, architekturu, sociologii, psychologii a další) či alespoň řídit společnou práci různých odborníků. Výuku zajišťovala zejména Stavební fakulta ČVUT, zejména katedra urbanismu, zdravotního inženýrství a hydromeliorací.²³⁷

Směr tohoto oboru se zaměřoval převážně na praktické, materiální a

---

236 Jiří Štursa, Úloha architekta ve tvorbě životního prostředí, in: Vědecká konference o životním prostředí, sborník referátů, Praha 1971, s. 66; Lauerman, Lev, Účast směru pozemního stavitelství při vytváření životního prostředí, in: Vědecká konference o životním prostředí, sborník referátů, Praha 1971, s. 76.

237 První běh postgraduálního kurzu se uskutečnil v akademickém roce 1970/1971 a sestával se z těchto předmětů: Krajina a její využívání člověkem, Exploatace přírodních zdrojů, Půda jako přírodní zdroj, Exploatace a poškozování vodních zdrojů, Škodliviny v ovzduší, Územní plánování, Životní prostor jako předmět urbanistické tvorby, Hygiena prostředí, Regionální problematika prostředí Československa, Komplexní ochrana prostředí Československa. V následujícím akademickém roce byl program ještě rozšířen o předměty Kaly a odpady a Stavební činnost v životním prostředí. Viz: Říha, Josef, Výchova pro řešení systému člověk-biosféra, in: Vědecká konference o životním prostředí, Praha 1971, s. 167-183.

technologické problémy životního prostředí a jejich řešení. Tento více prakticky a technicky zaměřený směr se v sedmdesátých letech nadále rozvíjel a byl v přístupu architektů-odborníků na životní prostředí dominantním. Znatelně tedy ubylo velkých teoretických koncepcí a vytratil se kulturně orientovaný přístup k tématu životního prostředí, které se rozvíjelo v šedesátých letech převážně v okolí Kabinetu architektonické teorie a tvorby životního prostředí.

2.6.5. Proměna teorie životního prostředí Zdeňka Lakomého

Aktivita Kabinetu teorie architektury a tvorby životního prostředí (do roku 1970) představuje určitý vrchol teoretického pojetí tématu životního prostředí z pozic architektů.

Vedoucí kabinetu Zdeněk Lakomý patřil ale nadále k nejméně výraznějším teoretikům životního prostředí. Během sedmdesátých let se ovšem jeho pojetí životního prostředí proměnilo. Opustil dřívější humanisticko-antropologické pozice a věnoval se převážně systémové teorii životního prostředí a vytváření složitých modelů. Jeho pojetí životního prostředí také získalo určitý technokratický rozměr, proti kterému dříve ve svých textech vystupoval.²³⁸ Tento vývoj Lakomého myšlení ilustrují dvě publikace z první poloviny sedmdesátých let.

Starší z obou publikací je *Životní prostředí pro člověka* z roku 1973 a představuje prozatím v podstatě přímou návaznost na Lakomého závěry ze šedesátých let. Autory publikace jsou vedle Lakomého jeho spolupracovníci architekt Otakar Nový a psycholog Miloš Černý.

Autoři přistupují k problému životního prostředí opět skrze teorii o obytnosti a materiální užitenosti. Tím navazují na dřívější Lakomého práci *První varianta hypotetické koncepce perspektivních tendencí vývoje životního prostředí v ČSSR*. Na tuto práci navazují také v mnoha dalších ohledech.

Autoři nadále sledují, že vztah prostředí a člověka (případně vztah člověka a přírody), se téměř vytratil a byl nahrazen dominantním vztahem člověka a stroje,

---

238 K prozatím nejednoznačné interpretaci Lakomého postojů k životnímu prostředí viz výše. Lze však říci, že k přírodě a člověku nejméně příznivější postoje, které obsahuje jeho studie *Hypotetického rozvoje* z roku 1966 a též publikace *Životní prostředí člověka* z roku 1973 si nadále nechoval.

což hodnotí velmi negativně. Dále opět připomínají tezi, že moderní člověk, *který ovládl přírodu v její naturální podobě, se stal zajatcem svého vlastního díla.*²³⁹

Autoři dále varují, že pokud by člověk nadále setrval na svých exploatačních praktikách a nadále poškozoval obytnost světa, tedy životní prostředí v širokém slova smyslu, vedlo by to k devastaci a dehumanizaci hmotného i přírodního světa a tím i k ohrožení fyzického i duševního bytí člověka.²⁴⁰

Při rozboru vztahů člověka a přírody se autoři pozastavují nad omezením problematiky tohoto vztahu na ekonomicko-technická kritéria a pojetí přírody jen jako zdroje surovin, látek a energií. Upozorňují naopak, že tento vztah má i jiné než jen materiální a přímo užité roviny, kterým je třeba přiznat závažnost.

Člověk podle autorů existuje sice v rámci přírody, ovšem na samé hraně přírodního univerza, neboť svou činností se zároveň z přírody snaží vydělit, překonat ji a osvobodit se z jejích omezení. Proto označují autoři člověka jakožto bytost, která má dva domovy, dvě podstaty. Svět přírodní, do kterého zcela nesporně patří, a zároveň i svět své vlastní kultury, skrze který se z přírody vymaňuje. Obě roviny nejsou nikdy odděleny, neboť člověk vždy bere z přírody pro své výtvořky a zároveň se k přírodě vždy vztahuje skrze svou kulturu. Lidské dějiny jsou pojaty jakožto neustálý zápas těchto dvou podstat lidské existence a snahu o překonání tohoto dvojí domoví ve vyrovnaný celek, *syntezu přírodní i kulturní podstaty člověka.*²⁴¹

Moderní doba je podle autorů z filosofického i praktického hlediska určena problémem *vědotechniky* a jejím vlivem na život člověka a okolní prostředí. Výroba se z prostředku stává cílem a racionální plánování a technické podmanění organické říše redukuje jednotlivé součásti přírody na abstraktně pojaté funkční složky.²⁴² Na druhé straně problematizovaná obytnost nezahrnuje podle autorů jen materiální rozměr, ale též složku duchovní, psychologickou a estetickou. Řešením soudobé krize vyžaduje obnovení vztahu člověka k přírodě a překonání dominantně technicko-ekonomického přístupu ke světu. Tento proces autoři označují jako *renaturalizaci člověka.*²⁴³

---

239 Černý, Miloš, Lakomý, Zdeněk, Nový, Oldřich, *Životní prostředí člověka*, Praha 1973, s. 12.

240 Tamtéž, s. 12.

241 Tamtéž, s. 15.

242 Jako příklad uvádějí, že řeka se stává pouze tokem energie, krásné pohoří oblastí cestovního ruchu, les se stává monokulturou pro těžbu celulózy, krajina se stává uhelným revírem s přesně vyčísleným objemem energie, který může poskytnout..., tamtéž s. 20.

243 Tamtéž, s. 23

Dalším výrazným tématem knihy je bydlení a s ním související pojetí domova. Za jeho dalším rozvojem stojí především psycholog Miloš Černý. Podobně jako už v dřívější studii k výstavě v rámci UIA se zaměřuje zejména na argumentaci, že bydlení není jen o hmotném prostředí a faktickém poskytnutí prostoru, ale že má i mnoho psychologických a dalších rovin.

Bydlení spojují převážně s pocitem domova. Ten je podle autorů *těžce definovatelný soubor, prožitkový komplex citových hnutí a poetických představ*.²⁴⁴ Pocit domova a vztah k němu je *emocionálně zabarvená závislost člověka na určitém místě, která vytváří část jeho identity a sebepojetí*. Hlavním přesvědčením je, že bydlení není jen o vlastním obytném prostoru, ale že se jedná o komplex vztahů zahrnující blízké i vzdálené okolí,²⁴⁵ sociální vztahy, pocitové a emoční roviny. Bydlet je pro autory v první řadě *být někde doma*, následně žít v určitém společenství a patřit k němu a za třetí soužití člověka s okruhem blízkých a známých věcí. Přidržují se té definice bydlení, která byla formulována už ve studii k výstavě UIA 1967 a to, že *bydlení je živým společenstvím lidí a věcí, případně i několika rostlin či domestikovaných zvířat*.

Proto se autoři stavějí kriticky k převládajícímu přístupu k problematice bydlení jen z technických, konstrukčních a ekonomických pozic. Naopak zdůrazňují potřebnost *antropologického pojetí* dané problematiky,²⁴⁶ neboť „*nejvyšším posláním architektury je hájit právo člověka na domov*.“²⁴⁷

Kromě konstatování potřebnosti domova pro rozvoj a šťastný život člověka se autoři také zabývají ztrátou vazeb k místu a prostoru, potažmo k životnímu prostředí.²⁴⁸ Tuto ztrátu vztahu k prostředí a pocitu spoluzodpovědnosti vedoucího k apatii, kladenou za vinu nízké kvalitě životního prostředí a stereotypizaci prostředí městského, zejména sídlištního prostoru.

Mimo tuto teoretickou část se autoři dále zabývají problémy soudobé bytové výstavby a situace. Zde prakticky nepřicházejí s ničím novým a pouze znovu opakují dříve zmiňované problémy.²⁴⁹

---

244 Tamtéž s. 30.

245 Zde rozvíjejí autoři široké pojetí domova a teoritornality člověka, jeho emoční sepjetí s místy, které mu zároveň propůjčují identitu. Taková místa mohou mít rozdílné měřítko od konkrétního místa přes byt, dům, čtvrť, město, kraj, stát apod. Důležitý je zde rozeznáný a zdůrazněný ideový a identitový vztah k prostoru.

246 Tamtéž, s. 34.

247 Tamtéž, s. 7.

248 Tamtéž, s. 30.

249 V rámci tvorby životního prostředí je nutné se zaměřit primárně na tyto aspekty: péče o

Autoři nadále kladou důraz na měkké hodnoty životního prostředí člověka. Vedle toho se také autoři vyjadřují pro potřebu estetiky, symboliky a sémantiky při tvorbě prostoru. Zde se odvolávají na práci Kevina Lynche *The Image of the City*.²⁵⁰

Nově je pozornost věnována také problematice konečnosti zdrojů a uměle vytvářeným (reklama) potřebám a s tím souvisejícímu konzumu. Stejně jako dřívější studie zdůrazňují potřebu komplexního přístupu k životnímu prostředí a nově zahrnují také některé Lakomého systémové modely životního prostředí.

Publikace stále silně akcentuje tzv. antropologický vztah k životnímu prostředí. Pokračuje v dřívějších liniích humanistické kritiky dominantního ekonomicko-redukcionistického paradigmatu a shodně jako v šedesátých letech požadují na takový přístup, který by ve svém středu skutečně měl člověka a jeho kvalitní život. Kromě toho dále prohlubují dřívější teoretické přístupy ke vztahu člověka a jeho prostředí. Celkově svým sdělením působí tato publikace především jako kontinuální prodloužení a rozvoj myšlení šedesátých let. Její sdělení je o to překvapivější, srovná-li se s o tři roky mladší publikací Zdeňka Lakomého *Člověk mění svět*.

Tato Lakomého kniha z roku 1976 se v určitých částech příliš neliší od dřívějších prací. Při popisu vztahů člověka ke světu považuje za jeden ze základů soudobých problémů přetrvávající „loveckou mentalitu“ soudobého člověka, kterou však uskutečňuje s velmi pokročilou technikou, čímž dochází k přílišné exploataci přírodních zdrojů.²⁵¹ O dosavadním vztahu člověka k okolnímu světu mluví následovně: *lidské činnosti byly doposud zaměřeny zejména na další rozvoj výrobních sil a životní úrovně, ve sféře individuální a společenské spotřeby*

---

lidské zdraví, o čistotu vod a ovzduší, tvorbu a ochranu krajiny, prostorovou organizaci životních procesů, účelné rozmístování výrobních sil a investic a řešení dopravní problémů. Zdůrazněné problémy městského prostředí jsou: přílišný hluk, znečištěné ovzduší, zátěž center měst automobily a urbanistické problémy plynoucí z přílišné rajonizace jednotlivých městských funkcí. Dále zdůrazňují nutnost sjednotit a koordinovat činnosti jednotlivých aktérů, zavedení ekonomických stimulů, zprísňení sankcí za poškozování životního prostředí a skutečně je také vymáhat. Za stěžejní považují potřebu *řešení vzájemných vazeb a integrace práce, bydlení, rekreace, kultury a dopravy, komplexní řešení naplnění materiálních i duchovních potřeb člověka a společnosti a narovnaní vztahu mezi materiální využitelností a obytností světa*. Vzhledem k neustále se opakujícím kritikám stejných problémů je nasnadě, že v praxi se s jejich řešením příliš nepokročilo.

250 Tamtéž, s. 43.

251 Lakomý, Zdeněk, *Člověk mění svět, civilizace, kultura a životní prostředí*, Praha 1976, s. 23, s. 67-68.

*hmotných statků s relativně krátkodobými cíli a výhledy. Těchto cílů bylo dosahováno převážně cestami, které berou malý zřetel na přímé i nepřímé zpětné důsledky, vyvolané změnami v hmotném prostředí a přírodních mechanismech. Tyto nepříznivé změny v ekosystémech už v dnešní době dosahují takové intenzity a tendencí, že začínají překračovat některé schopnosti přirozených fyzikálních i biologických regulativů v globálním, kontinentálním i místním měřítku. Lidé si začali tento problematický stav uvědomovat a projevují snahy jej ovlivňovat a řídit.*²⁵²

Lakomý se často zaměřuje na velké měřítko až globálnost problémů životního prostředí. Pokračuje také vzdálení se od původních architektonických témat a důraz je kladen zejména na kvality přírodního prostředí. Výše zmíněné poselství se víceméně se shoduje s jeho staršími pracemi. Samotná architektura a člověkem utvářené prostředí je poté řešeno jen velmi obecně jako jeden z faktorů složitěho komplexu životního prostředí. Nejzajímavější část věnovaná architektuře je Lakomého popis vývoje architektury: „*od stavitelské dovednosti k architektuře jako matce výtvarných umění, dále přes takzvaný stroj na bydlení k tvorbě životního prostředí.*“²⁵³

Poměrně zásadní je ale celkové vyznění celé knihy, které se od dřívějších Lakomého prací odchyluje. Lakomý se nadále odvolává na dílo Radovana Richty, nicméně už nikoliv *Civilizaci na rozcestí* z roku 1966, ale mnohem častěji na práci *Člověk – věda – technika* z roku 1974.²⁵⁴ Normalizační nátlak je znát také ze silně zastoupených odkazů na sovětské akademiky a na autority marx-leninského myšlení. Obdobně jako *Člověk – věda – technika* představuje „normalizovanou“ verzi *Civilizace na rozcestí*, tak lze říci, že *Člověk mění svět* představuje „normalizovanou“ verzi Lakomého názorů na životní prostředí.

Z knihy se především většinou vytratila *humanisticko-antropologická* perspektiva předešlých prací. Zmizela kritika zacílená na ekonomický redukcionismus, primát výroby a pomíjení vlastního člověka. Taktéž už v knize nenajdeme pasáže o potřebě renaturalizace člověka, narovnání vztahů s přírodou nebo humanizaci techniky. Vydržela jen Lakomého dialektická teorie o nutnosti souladu mezi obytností a užitností světa.

---

252 Tamtéž, s. 39-40.

253 Lakomý, Zdeněk, *Člověk mění svět*, Praha 1976, s. 23.

254 B. M. Kedrov, R. Richta, S. P. Odujev, *Člověk-věda-technika*, K marxisticko-leninské analýze VTR, Praha 1974.

Problematická situace životního prostředí byla podle Lakomého názoru způsobena převážně dosavadním nehospodárným a nekoncepčním nakládáním s přírodními zdroji a špatnými metodami řízení. Jako řešení se tak nabízí efektivnější, pokročilejší a obecně lepší metoda řízení a organizace, důslednější aplikace techniky a její rozvoj. Velká očekávání jsou také vkládána do zapojení kybernetiky, pokročilých metod řízení a tím pádem racionálnějšího využití přírodních zdrojů. Lakomý také, oproti předešlým pracím, mnohem důrazněji upozorňuje na potřebu beztrždní společnosti a socialistického socio-ekonomicko-politického uspořádání jakožto klíče a nutného předpokladu k řešení otázek životního prostředí. Dřívější humanistický rozměr zde nahradil rozměr technologický a organizační.

V práci jsou také zastoupeny složité strukturální modely systémů životního prostředí. Tyto přístupy Lakomý rozvíjel už dříve na stránkách *Životného prostredie*.²⁵⁵ Tyto systémové přístupy a orientace na metody řízení odpovídají postupně se měnícímu myšlenkovému klimatu doby, do určité míry normalizačně vnucenému, byť v Lakomého případě je tato míra skutečně otázkou. *Člověk mění svět* tak přesto ukazuje konec zajímavého teoretického pojetí životního prostředí, které si dlouhou dobu udržovalo svůj humanistický charakter. Přes určitou proměnu Lakomého myšlení, která se odráží ve výše zmíněné publikaci, byl tento přístup přeci jen o něco mírnější než Lakomého vyjádření pro časopis *Tvorba*, kdy mluví o konečném vítězství člověka nad přírodou.²⁵⁶ Zde je vidět určitý rozpor mezi názory, které si experti mohli dovolit ve svých odborných textech, publikacích v odborném tisku a ve vyjádřeních pro periodika pro širší veřejnost. Toto je další aspekt nesnadné pozice expertů v realitě státního socialismu, kterému je nutno věnovat pozornost.

---

255 Lakomý, Zdeněk, Význam hmotného životního prostředí pro rozvoj člověka a jeho hmotného slohu, in *Životné prostredie*, 6/1969, s. 286-289.

256 Lakomý, Zdeněk, Životní prostředí a politika, in: *Tvorba*, č. 30, 1971, s. 4. cit. Podle Vaněk, *Nedalo se tady dýchat*, Praha 1996, s. 29.

2.6.6. Nástup ekologů

S architektury spojená činnost na poli životního prostředí se v sedmdesátých letech ubírala především dvěma směry. Jedním byla pokračující teoretická linie věnující se abstraktnímu systémovému přístupu a složitým modelacím jednotlivých složek životního prostředí a vztahů mezi nimi. Tito architekti nadále usilovali, přestože setrvali na antropocentrických pozicích, o syntetické popsání celého *životního prostředí* v jeho nejširších rovinách. Druhou, obvyklejší linií, byl prakticky založený, převážně technicky a přírodovědecky orientovaný, směr věnující se jak architektonickým a urbanistickým problémům, tak problémům znečištěného prostředí, odpadům a dalším, zaměřujícím se převážněji na úzeji vymezené *životní prostředí člověka*. Tento směr reprezentuje například nově založený postgraduální obor na ČVUT.

Přestože architekti, převážně ti orientovaní na teoretické koncepcie životního prostředí, nadále chtěli sehrávat vedoucí roli v tématech životního prostředí, nebyli v tomto záměru úspěšnými. Nejvýraznějšími a vůdčími odborníky se postupně stali převážně biologové a odborní ekologové, jejichž pozice byla finálně upevněna založením Ekologické sekce při Biologické společnosti ČSAV v roce 1978. Tento posun opětovně rámuje proměna rubriky v časopisu *Vesmír*, kdy se ve druhé polovině sedmdesátých let rubrika *Ochrana přírody a tvorba životního prostředí* mění na rubriku *ekologie*. To ovšem neznamená, že by se zájem architektů o tyto problémy vytratil, otázkám životního prostředí, především *životního prostředí člověka*, se věnovali nadále i v následujících dekádách.

Nejvýraznější přínos architektů k obecně probíranému tématu životního prostředí proto spadá do sledovaných šedesátých let, kdy pro jejich teoretické a praktické příspěvky k postupně se formující tematice patřili k výrazným aktérům a hybatelům, zejména pro jejich výrazný podíl na organizování mezinárodních setkání a spolupráce.

2.6.7. Problematický pojem

Architektům, ekologům, ani nikomu jinému se také nepodařilo najít obecně platnou a konsensuálně přijatou definici životního prostředí. Problematika byla ve své šíři velmi těžko konkrétně uchopitelná, jak může ukázat i tato slovníková definice: „*Pojem „životní prostředí“ se v poslední době používá nejen v biologii a technických vědách, ale i ve společenských vědách a rozumí se pod ním implicitně životní prostředí člověka. Životní prostředí člověka lze vymezit jako souhrn všech složek hmotného světa, které působí relativně bezprostředně na člověka jako jedince nebo na celou společnost. Životní prostředí se chápe jako vlastnost souhrnu přírodních a člověkem vytvořených podstat hmotného světa působit na společnost a uspokojovat její potřeby. Subjektem životního prostředí je lidská společnost, objektem životního prostředí je pak souhrn všech částí určitého prostoru, např. krajiny nebo (ve smyslu administrativním) obce, okresu, kraje či státu, přičemž se zde berou v úvahu jak složky přírodní (půda, voda, ovzduší, rostlinstvo, živočišstvo), tak i útvary vytvořené člověkem (stavby, soubory staveb).*“²⁵⁷

Normativně bylo životní prostředí určeno až zákonem z roku 1992: *Životní prostředí je vše, co vytváří přirozené podmínky existence organismů včetně člověka a je předpokladem jejich dalšího vývoje. Jeho složkami jsou zejména ovzduší, voda, půda, horniny, organismy, jejich komplexy (populace, společenstva, ekosystémy) a energie (dle definice zákona č. 17/1992 Sb.) Významnými součástmi prostředí jsou i procesy v něm probíhající, například přirozené cykly látek (uhlíku, kyslíku, dusíku, fosforu, síry, vody...) i tzv. životadárné systémy jako je klima, ozonová vrstva, přirozený skleníkový jev, přirozená fertilita půd, zabezpečená fyzikálními a chemickými vlastnostmi půd a půdními organismy (edafonem) atd. Pro člověka jsou součástí životního prostředí též sociální, kulturní, ekonomické, politické a pracovní podmínky.*²⁵⁸

Diskuze o pojetí a definici životního prostředí se postupně ustálily na tom, že je problematické najít obecně platnou a jednotnou definici. Přesto však byla

²⁵⁷ Madar, Zdeněk, Pfeffer, Antonín, Životní prostředí, Praha 1973, s. 557.

²⁵⁸ Braniš, Martin a kol., Výkladový slovník vybraných termínů z oblasti životního prostředí a ekologie, Praha 1999, s. 46.

nejčastěji využívána, v různých obměnách, definice norského profesora Wika, přijatá na konferenci UNESCO v Paříži v roce 1967.²⁵⁹

*„Životní prostředí člověka je ta část světa, s níž je člověk ve vzájemném působení (interakci), tj. již používá, ovlivňuje a které se přizpůsobuje.“*²⁶⁰

Pro zaměření této práce je asi nejdůležitější upozornit na existující určitý, výše částečně zmíněný, rozdíl mezi *životním prostředím* a *životním prostředím člověka*. První zmiňovaný termín se týkal především přírodního či biofyzikálního prostředí (primárně voda, ovzduší, půda) a jeho stavu, až sekundárně dalších složek. Tento přístup je nejbližší pozicím přírodovědců, ekologů a biologů. *Životní prostředí člověka* oproti tomu více zahrnuje společenskovední témata, otázky kultury, uměle vytvořené prostředí a proces rozvoje lidské civilizace: *„Životní prostředí, myšlené jako životní prostředí člověka, je v socialistické společnosti součástí životní úrovně, kterou definujeme jako rozsah poznanych a společensky uznaných hmotných a kulturních potřeb člověka a společnosti, stupeň uspokojení těchto potřeb a podmínky vytvořené společností pro uspokojování potřeb“*.²⁶¹ Toto pojetí klade důraz převážně na člověka a jeho vztah ke světu, jeho bezprostřední okolí (město, bydlení, příměstská krajina, ale také člověku blízké přírodní prostředí a jeho znečištění) a více jsou zde zahrnuty psychologické a sociální roviny. Tento pojem je architektonickému pojetí bližší, i přes sledovaný částečný posun k přírodovědeckým tématům. Tato dvě pojetí se zároveň navzájem nijak nevyklučovala, působila spíše komplementárně, nicméně ne vždy se společně objevovala.

---

259 Říha, Josef, Úvod do teorie životního prostředí, Praha 1979, s. 23. Říha uvádí další definice životního prostředí existující v československém prostoru a uplatňujícím se v odborném diskursu. Výčet definic a rozbor této problematiky nabízí také Danuše Kvasničková. Největší rozdíl spatřuje Kvasničková i Říha v tom, že některé definice nezahrnují mezilidské vztahy a sociální faktory a zaměřují se pouze na materiální aspekty prostředí, zatímco jiné definice uvažují i společenskou rovinu a do životního prostředí včleňují i kulturu v jejím širokém pojetí. viz: Kvasničková, Danuše a kol., *Výchova k péči o životní prostředí*, Praha 1984, s.72-73.

260 Říha, Josef, Úvod do teorie životního prostředí, Praha 1979, s. 23. Enviweb také cituje tuto definici, ale uvádí namísto „člověka“ sousloví „živý organismus“: *„životní prostředí je ta část světa, se kterou je živý organismus ve stálé interakci, to znamená, kterou používá, mění a které se musí přizpůsobovat“*.

261 Říha, Josef, Úvod do teorie životního prostředí, Praha 1979, s. 23.

3. Závěr

3.1. *Architektonické pojetí tématu životního prostředí*

Tematika životního prostředí, či její některé aspekty, se během šedesátých let staly jedním z frekventovaných a diskutovaných témat napříč různými obory. Expertní komunita architektů a urbanistů měla na této diskusi a rozvoji tématu životního prostředí svůj nemalý podíl. Jejich zájem o danou problematiku pramenil primárně ze snahy skrze komplexnější pojetí životního prostředí dospět k nové architektonické teorii, která by dokázala překonat nedostatky v organizování a utváření městského prostoru. Dalším zdrojem zájmu bylo také panující vědomí odpovědnosti vlastní profese za utvářené prostředí pro ostatní obyvatele. Kontinuální promýšlení témat životního prostředí vedlo architektky k postupnému rozšiřování jejich pojetí nad původní rámec problematiky městského prostoru a vlastních otázek architektury. Větší pozornost postupně věnovali zejména otázkám znečištění prostředí, umělého i přírodního, a důrazu na obousměrný vliv vztahu člověk-prostředí, a v případě Zdeňka Lakomého také teoretické snaze vysvětlit pokračující degradaci prostředí skrze kulturní aspekty vztahu člověka ke světu. Ve druhé polovině už byl v architektonickém pojetí životního prostředí přítomný důraz na širší rámce přírodního prostředí, které limitují možnosti člověka a jeho činnosti. Životní prostředí člověka bylo podřazeno většímu celku životního prostředí, chápaného zejména jako biofyzikální prostředí, což na počátku architektonické diskuse příliš zohledňováno nebylo. Tento rozdíl lze popsat i jako rozdělení na zastřešující, širší pojem *životní prostředí* a na podřazené, architektům výsledně bližší, *životní prostředí člověka*.

Analýza tohoto vývoje byla předložena výše v této práci. Ve sledované architektonické linii byl pojem užíván i dříve, nicméně nebyl teoreticky, ani prakticky přílišně vymezen a byl využíván zejména pro souhrnný popis městského prostředí s určitou návazností na problematiku hygieny – čistoty městského prostředí. K větší snaze jej teoreticky více propracovat došlo v šedesátých letech, kdy se životní prostředí stalo frekventovaným tématem architektonické diskuse.

Prvním výrazným příspěvkem k tomuto tématu byla diskuse o městské zeleni, která mimo vlastní zeleň šířeji adresovala i problémy prostředí socialistických měst. Ta proběhla ke konci padesátých let a na počátku let šedesátých. Týkala se zejména využívání zeleně při tvorbě prostředí a kritiky nízké úrovně práce s městskou zelení v projektech a zejména při jejich realizaci. Výsledkem této diskuse bylo obhájení pozice zeleně jakožto plnohodnotného městotvorného prvku a další snaha o zkvalitňování jejího využívání a práce s ní, stejně jako poukazy na nehostinnost městského prostředí.

Následující léta šedesátá představují etapu čilé diskuse o životním prostředí člověka a postupné propracování tohoto pojmu a jeho proměn.

Životní prostředí bylo z počátku šedesátých let řešeno převážně z pozice problematiky organizace městského prostoru. Tím bylo životní prostředí tématem zejména urbanistickým, potažmo tématem územního plánování. Městský prostor byl promyšlen na základě východisek funkcionalistické teorie, která byla v československé architektuře přítomna už od předválečné doby. Tato teoretická východiska byla dočasně potlačena během etapy socialistického realismu. Po jejím překonání se architektonická teorie z velké části navrátila ke svým dřívějším, na funkcionalismu a modernismu založeným, východiskům. Včlenila se tak opětovně do mezinárodního, zejména západním směrem orientovaného dění, kde po druhé světové válce převládl tzv. mezinárodní styl vycházející také z funkcionalismu. Určitým symbolem tohoto návratu se stal pavilon na světové výstavě Expo 58, který výrazně ovlivnil zejména hmotnou či fyzickou podobu následujících architektonických prací a realizací.

Za hlavní problém městské výstavby bylo považováno přílišné oddělení jednotlivých funkcí, které mělo město plnit, a nehostinnost městského prostředí, na niž bylo upozorňováno i při debatě o zeleni. Těmito funkcemi bylo bydlení, práce, volný čas spojený s kulturou a rekreací, a funkce dopravní, jakožto spojnice jednotlivých částí města, orientovaných na jednotlivé funkce.

Debata o životním prostředí, odehrávající se prozatím zejména v rámci urbanismu, měla za cíl vést k opětovné integraci těchto funkcí a vytvořit jednotné fungující město – životní prostředí člověka. Z tohoto hlediska bylo tedy životní prostředí využito zejména pro popis a promyšlení dalšího rozvoje a ozdravení nejbližšího okolí moderního člověka, města, se kterým byl v každodenním

kontaktu. Diskusi o životním prostředí lze tedy chápat jako snahu o nový, modernější urbanismus a pokročilejší architektonickou teorii, která by odpověděla na soudobé nedostatky a problémy a umožnila jejich překonání.

Zejména skrze stále se stupňující důraz na potřebu rekreace socialistického člověka, nabírala na intenzitě a důležitosti otázka městu blízké i vzdálené krajiny, neboť ta byla hlavním zdrojem prostoru pro rekreaci. V architektonické diskusi týkající se životního prostředí se tak stále častěji objevovala témata krajiny a zejména negativních dopadů, která na ni měly narůstající objemy rekreatantů. Nejkritičtější se architekti, nejčastěji Ladislav Žák, ale také například Otakar Kuča či Stanislav Semrád, vyjadřovali k chatové výstavbě.

Souběžně s těmito snahami o reformu urbanismu se ovšem na poli diskusí o životním prostředí prosazoval i další směr, který životní prostředí již nepojímal v tak těsné návaznosti na vlastní urbanismus. Základem těchto úvah byly zejména práce Karla Honzíka a jeho pojetí životního slohu, který zahrnoval nejen vlastní organizaci hmotného prostředí města, ale kladl velký důraz na další aspekty jako estetické, kulturní a psychologické a snahu o větší zohlednění člověka jakožto svébytné bytosti.

Životní prostředí člověka se tak prosadilo jako souhrnný pojem pro široce pojaté okolí člověka, zahrnující jak prostředí člověkem vytvářené, též označované jako umělé, případně hmotné, prostředí, stejně tak i prostředí přírodní. Toto spojení vedlo například Ladislava Žáka, který v tomto ovšem nebyl sám, k formulování definice architektury jakožto tvorby životního prostředí.

Toto pojetí postupně převážilo a vlastní problematika urbanismu se stala jen jedním, byť důležitým, z témat řešených na poli diskuse o životním prostředí a při konstrukci tohoto pojmu.

V úvahách o životním prostředí zazníval stále častěji a opakovaně požadavek na potřebu rozšířit architektonickou teorii životního prostředí o poznatky z jiných věd, a to společenských, přírodních i technických. Jedině tato všestranná syntéza měla být schopna poskytnout dostatečný odborný a vědomostní základ pro vytváření životního prostředí tak, aby řešení problémů na určitém úseku nezpůsobovalo zároveň nové problémy jinde.

Požadavek na architekta byl v tomto směru dvojitý. Za prvé měli být architekti vzděláváni i v základech dalších věd, aby byli schopni žádané syntézy při tvorbě

životního prostředí. Druhým z požadavků byla proměna role architekta ze specialisty orientovaného jen výstavbu či urbanismus na koordinátora a syntetika, který by dokázal řídit práci jednotlivých expertů z různých vědních oborů a byl garantem komplexní tvorby životního prostředí. Opakovaná potřeba syntézy jednotlivých expertních a odborných přístupů vedla k též formulaci požadavku na vytvoření nové samostatné vědecké disciplíny, vědy o životním prostředí. Lze říci, že tímto požadavkem se problematika životního prostředí postupně proměnila od dřívějšího pojetí jedné složky architektonické teorie na samostatnou problematiku, jejíž jednou součástí, byť architektury spatřovanou jako klíčovou, byla architektura a role architekta jakožto koordinátora a syntetika.

Společně s důrazem na nutnost syntetického postupu je také všudypřítomnou součástí diskuse o životním prostředí volání po důrazu na vědeckost a respektování vědeckých závěrů. Tento požadavek měl nejspíše argumentačně podpořit architektury rozvíjená témata životního prostředí při uvádění jejich závěrů do praxe či jim případně pomoci získat politickou podporu.

Nejvýznamnějším nositelem snahy o formulaci nové teorie architektury skrze témata životního prostředí byl Kabinet teorie architektury a tvorby životního prostředí a jeho činnost v letech 1964-1970. Vedoucím Kabinetu byl Zdeněk Lakomý, který propracovával teoretické přístupy k životnímu prostředí a vztahům člověka a okolního světa. Přestože na praxi nejspíše neměly Lakomého široce pojaté koncepce přílišný vliv, jedná o cenný příspěvek k vývoji architektonického myšlení a pojetí životního prostředí.

Svědectvím o pojetí životního prostředí zaměřeným převážně na městský prostor, sídelní síť a technické, materiální a organizační problémy výstavby je souhrnná studie *Investice a životní prostředí*, zpracovaná v rámci VÚVA v roce 1966.

Role architekta jako koordinátora široce a komplexně pojaté tvorby životního prostředí, je zřetelně rozpoznatelná a realizovaná v projektu ideálního města Etarei z roku 1967, vypracovaného multioborovým týmem pod vedením architekta Gorazda Čelechovského. Etarea je cenná hned v několika ohledech. V první řadě se jedná o projekt, který stojí patrně na okraji tehdy teoreticky možného technologického řešení. Dále představuje projekt s dlouhodobým výhledem, který měl vzniknout v podstatě na zelené louce, nemusel se tedy potýkat s problémy už stojící výstavby. Z toho důvodu mohla být v projektu plně

rozvinuta ideální podoba životního prostředí tak, jak bylo prozatím přítomno teoretických či hypotetických diskusích, probíhajících zejména v architektonickém odborném tisku. Etearea – projekt ideálního města také přesně adresuje nejvýznamnější problémy soudobých měst a ukazuje možná řešení, tedy především integraci městských funkcí v jeden kompaktní celek.

Teoretické rámce konstrukce pojetí životního prostředí, stejně jako požadavek na ustanovení samostatné, multioborové disciplíny, lze sledovat nejzřetelněji ve studii Zdeňka Lakomého a jím vedeného kolektivu *První varianta hypotetické koncepce perspektivních tendencí vývoje životního prostředí v ČSSR*, zpracovaná v Lakomým vedeném Kabinetu teorie architektury a tvorby životního prostředí, také v roce 1966. Studie souhrnně zohledňuje významná témata soudobé architektonické diskuse v oblasti životního prostředí.

Ukazuje na pokračování v Honzíkově teoretické linii o široce pojatém prostředí člověka a obsahuje kromě materiálně či prakticky zaměřených částí také velmi rozvinutou teoretickou část, zabývající se životním prostředím, a snahu uchopit vztah člověka a prostředí z kulturních pozic. Zde Lakomý rozvíjí zejména své dialektické teze o střetu užitné a obytné funkce světa a nabízí řešení vedoucí k syntezě těchto dvou konstant životního prostředí. V jeho myšlení je také velmi patrný vliv, zejména v otázkách po budoucím uspořádání společnosti a budoucnosti práce, koncepce vědecko-technické revoluce, která představovala obecně významný koncept, který ovlivnil československé myšlení šedesátých let a ve své pozdější fázi i let sedmdesátých.

Otázka budoucnosti byla pro československé architekty během šedesátých let, obdobně jako v zahraničí, významným tématem, které se promítalo i do diskuse o životním prostředí utvářeném architekty. Zdůrazněna byla zejména dlouhodobá trvanlivost utvářeného prostředí a jen omezená možnost jej rychle proměňovat. To společně s mezi architekty sdílenou představou o velkém vlivu prostředí na člověka vytvářelo vědomí značné společenské odpovědnosti.

Lakomého studie obsahuje také výrazný, pro šedesátá léta příznačný, humanistický rámeček. Ten se v jeho pojetí projevuje především kritikou ekonomického redukcionismu a převládající orientace na kvantifikující faktory, na objem výroby a pomnutí vlastního člověka jakožto svébytné bytosti. S podobnou kritikou se nesetkáme jen u Lakomého, ale například i u jeho kolegy Dalibora Veselého či dalších architektů. Dalším humanistickým rozměrem je orientace na

pojem domova jakožto nejen materiální skutečnosti, ale především myšlenkové konstrukce s výraznou psychologickou rovinou a dopady na člověka. Tento směr rozvíjel především Lakomého další spolupracovník, psycholog Miloš Černý.

Za jedno z nutných řešení špatného stavu životního prostředí považoval Lakomý v šedesátých letech proměnu na úrovni kultury a myšlení lidí ve vztahu k přírodě a prostředí a též potřebu sdílené spoluzodpovědnosti za stav prostředí.

Velký rozsah problémů řešených v Lakomého studii svědčí jednak o snaze dostat požadavkům na skutečně komplexní pojetí a také ukazuje na výše zmíněné vykročení teorie životního prostředí výrazně nad rámec vlastních témat architektury a urbanismu.

Teorie životního prostředí v Lakomého podání představuje spíše určitou velkou teorii člověka a jeho vztahu ke světu než jen analytický nástroj k popisu soudobých nedostatků prostředí.

Výrazným aspekt architektonického pojetí životního prostředí se stalo také kritické zohlednění neustále se stupňujícího znečištění prostředí, jak člověkem vytvořeného, tak přírodního. Tento aspekt původně řešený zejména hygieniky či ochránci přírody pronikal během šedesátých let stále výrazněji do architektonického pojetí životního prostředí a stal se jeho nedílnou součástí.

Za jednoznačného viníka tohoto znečištění byl opakovaně a konsensuálně označen průmysl a státní podniky a jejich nerespektování patřičných nařízení, směřujících k redukci emisí a znečištění. Kritizována byla nedostatečná aplikace čistících technologií ve státních podnicích a nezapočtení působených škod na životním prostředí do jejich nákladů, nekoordinovanost činností směřujících k ozdravení životního prostředí mezi jednotlivými resorty a na jednotlivých správních úrovních. Dalším z těchto problémů byla i určitá politická nevěle k podpoře opatření na ochranu životního prostředí či jejich důsledného dodržování.

Argumentace proti devastaci životního prostředí byla přesto nejčastěji utilitárně ekonomického rázu s poukazem na nutné náklady na následnou sanaci, na prodražení výroby vinou nízké míry recyklace, neefektivního nakládání se surovinami a na snižování efektivity státního hospodářství, například v oblasti zemědělských nebo lesnických výnosů. S efektivitou byla spojena i další rovina argumentace, která poukazovala na nutnost regenerace pracovních sil člověka v

kvalitním prostředí za účelem následné efektivnější práce. Častým argumentem byla též hodnota přírody jakožto místa pro rekreaci člověka, případně pro vědecký výzkum. Méně utilitárně-ekonomická byla argumentace lidskou potřebou nejen umělého, ale i přírodního či přirozeného prostředí pro kvalitní a zdravý život a nemožnost existence člověka jen v prostředí umělém.

Přístup k přírodě tak byl smířlivější než v padesátých letech, nicméně stále byl neochvějně zakotven na silně antropocentristických pozicích. Osamoceným zastáncem určitých práv přírody tak zůstal snad jen Ladislav Žák, přestože po zkušenosti z padesátých let už své myšlenky pannaturalistického socialismu veřejně příliš neprojevoval a soustředil se více na problematiku krajiny a v ní probíhající rekreaci.

Přelom šedesátých a sedmdesátých let, zde vymezen léty 1967 a 1973, představuje důležité období pro další rozvoj problematiky životního prostředí z pozic architektů.

Architekti prohlubovali kontakt s mezinárodním děním a podíleli se na významných iniciativách a mezinárodních setkáních řešících problematiku životního prostředí. Byli často důležitými hybateli a aktéry, a jejich prostřednictvím Československo, čilého mezinárodního kontaktu prostřednictvím EHS, UIA nebo UNESCO v otázkách životního prostředí, v čemž hráli často výraznou roli.

Patrně zejména díky tomu se v poslední čtvrtině šedesátých let do konstrukce pojetí životního prostředí stále více dostává až globální rozměr a jsou zdůrazňovány dalekosáhlé dopady poškozování životního prostředí. Do diskusí o životním prostředí v této době, i díky silné mezinárodní vazbě v tomto období, proniká také problematika konečnosti zdrojů. Opakovaně byly zdůrazňovány negativní dopady na životní prostředí, vzniklé v důsledku rozvoje moderních industriálních společností a z toho plynoucí potřeba řešit tyto negativní dopady v rámci mezinárodní spolupráce. Dospělo se k též závěru, že rozvoj lidské civilizace je ohraničen určitými možnostmi prostředí, zejména toho přírodního.

V domácím prostředí je, mimo jiné i na základě výsledků zasedání symposia EHS (1971), na kterém měli architekti rozhodující podíl, ustanovena Rada pro životní prostředí na federální úrovni (1971). Také vzniklo důležité periodikum *Životné*

prostředí (1967), které nadále podtrhuje osamostatňování problematiky životního prostředí a její rostoucí relevanci, podobně jako proměny v rubrice časopisu *Vesmír*.

Na pražském ČVUT také vznikl samostatný postgraduální obor věnovaný problematice životního prostředí, čímž byl částečně naplněn požadavek na nový, syntetický přístup. Ten ovšem nevedl k všeobjímajícímu pojetí životního prostředí, ale setrval více na pozicích úžeji vymezeného *životního prostředí člověka*. Orientace tohoto oboru i následné konference pořádané architekty k tématům životního prostředí dále ukazují na určitý posun směrem k problémům znečištěného přírodního prostředí, problematice přírodních zdrojů a tzv. ekologické krizi, což byla primární doména biologických oborů. S tím byl spojený také určitý ústup od důrazu na témata společenských věd (kulturní, sociálních a psychologických aspektů) a zejména původní architektonicko-urbanistické problematiky, která se stala jen jedním z témat *životního prostředí člověka*.²⁶²

Zdeněk Lakomý, zastánce samostatné velké teorie životního prostředí a architektury, ve svém myšlení, které představuje ve své době teoreticky nejpokročilejší a velmi zajímavé uchopení problematiky životního prostředí, sice setrval na pozicích usilujících o velkou teorii vztahů mezi člověkem a prostředím, nicméně jeho úsilí nepřineslo vytouženou syntézu velké vědecké teorie životního prostředí. Dále se na jeho myšlení patrně projevil normalizační tlak tím, že opustil dřívější humanistický rozměr, který během první poloviny sedmdesátých let postupně nahrazoval důrazem na konstrukci nejrůznějších systémových modelů životního prostředí. Podmínku pro řešení špatné situace už Lakomý nadále nespatořoval v proměně myšlení a vztahů k prostředí, ale zastával technooptimistická, místy technokratická stanoviska o aplikaci moderní technologie, pokročilých metod řízení, výpočetní techniky a kybernetiky a lepší organizaci a plánování. Varování před přílišným technicismem tak paradoxně vystřídal technooptimismus.

Architektům, kteří se zabývali problematikou životního prostředí, se tedy nepodařilo prosadit se jakožto koordinátoři a ústřední aktéři celé problematiky, o což, alespoň v teoretické a diskusní rovině, během šedesátých let usilovali. Tématům životního prostředí se ale aktivně věnovali nadále. Během druhé

---

262 Viz: Říha, Josef, Úvod do teorie životního prostředí, ČVUT, Praha 1979.

poloviny sedmdesátých let se nicméně nejvýraznějšími aktéry na poli životního prostředí postupně stali odborní ekologové, kteří setrvali na převážně přírodovědeckých přístupech a adresovali hlavně problémy široce pojatého přírodního prostředí a negativních zásahů člověka, kdežto architekti zůstali více orientováni na úžeji vymezené *životní prostředí člověka*, které bylo chápáno jako přírodnímu prostředí podřazeno.

I přes neprosazení svého původního cíle, tedy ustanovit jednotnou vědu o životním prostředí jako celku a stát se jejími čelnými reprezentanty, není činnost architektů na poli problematiky životního prostředí rozhodně bez významu.

Pro uchopení životního prostředí jako celku je velmi přínosný společenskovední rozměr a důraz na „měkké“ hodnoty, které do problematiky životního prostředí architekti během šedesátých let vnášeli, či se o to snažili. Podíváme-li se na část definice životního prostředí obsaženou ve výkladovém slovníku životního prostředí z roku 1999, čteme: „*Pro člověka jsou součástí životního prostředí též sociální, kulturní, ekonomické, politické a pracovní podmínky.*“²⁶³ Tato definice není v mnohém nepodobná širokému pojetí životního prostředí, ke kterému došli ve svém myšlení architekti během šedesátých let. V architektonickém pojetí tematiky životního prostředí se tak setkáváme s mnoha aspekty, které dnes považujeme za základní součásti či premisy soudobého environmentalismu.

---

263 Braniš, Martin a kol., Výkladový slovník vybraných termínů z oblasti životního prostředí a ekologie, Praha 1999, s. 46.

3.2. *Expertní myšlení v době státního socialismu a teorie rizikové společnosti: možná interpretace*

Předložená analýza architektonické reflexe problémů životního prostředí zároveň ukazuje na oprávněnost konstatování vzneseného v úvodní kapitole, totiž že problematika životního prostředí byla i v podmínkách státního socialismu aktivně řešena, přestože často převážně v expertním prostředí, a že expertní prostředí bylo schopno nabídnout kvalitní kritickou reflexi dříve než v nejčastěji zkoumaných osmdesátých letech.

Rozsáhlá diskuse o životním prostředí na poli architektonické teorie, která má výše zmíněné cenné výstupy, ukazuje, že tématům životního prostředí byla věnována pozornost a vznikly i konstruktivní studie, poukazující na řadu problémů i na možnosti, jak je řešit, či ještě lépe, jak jim předcházet. Je tedy zřejmé, že problémem kritického stavu životního prostředí nebyla nedostatečná schopnost expertního prostředí reagovat na dané problémy. Jako vhodnou otázku pro budoucí bádání proto považuji zaměřit se na tento proces neúspěchu prosazení expertního vědění zabývajícího se životním prostředím a ovlivnění následného procesu vývoje státně socialistické společnosti.

V analyzovaných textech byla za hlavní problém nejčastěji označována, vedle ekonomického redukcionismu, přílišná preference zájmů státních podniků, což nicméně paradoxně vedlo i k problémům státního hospodářství, a částečně též politická neochota dostatečně podpořit opatření směřující k reálnému zlepšení situace životního prostředí a k řešení příčin, nikoliv jen následků.

Tento fakt ukazuje na rozpor vlastní ideologie státního socialismu. Ten, jakožto ostatně každá forma moderní společnosti, stavěl část své legitimacy na schopnosti dosahovat pokroku skrze vědecké poznání. Pozice vědeckého poznání je v podmínkách socialistického státu ještě podpořenou ideologickou konstrukcí o nezatížení vlastní vědy orientací na krátkodobý zisk a z toho plynoucí možnosti směřovat vědecký výzkum do celospolečensky a dlouhodobě přínosných směrů, nikoliv jen do těch finančně výhodných. Politické vedení, tedy komunistická strana či její ústřední vedení, měla být, podle svých vlastních představ, osvícenou avantgardou společnosti, která ji, opírajíce se o vědecké poznání, povede směrem k pokroku a utopii komunismu.

V protikladu k tomuto rétorickému a ideovému důrazu na vědeckost a závaznost vědeckého poznání stojí fakt, že právě v momentě, kdy vědci-experti přišli s kritickými závěry týkajícími se životního prostředí a navrhovanými opatřeními ke zlepšení daného stavu, zůstali zcela v rozporu s ideologií vědeckosti nevyslyšeni. Experti a jejich vědění tak zůstalo často uzavřeno jen do okruhu vlastní odborné diskuse. V realitě státního socialismu je značně omezená možnost nátlaku veřejnosti na politický systém a experti proto při případném tlaku na politiky zůstávají osamoceni, bez možnosti opřít se o hlas veřejnosti. Proto je rozhodující vyjednávání na úrovni experti-politici, kdy jsou experti oproti politikům v nepoměrně slabší pozici.

Vycházím zde z předpokladu, že v moderních společnostech probíhá vyjednávání ve formě ideálního typu,²⁶⁴ v rovině experti-politici-veřejnost, kdy každá ze zmíněných stran funguje jako opora a zároveň kontrola pro ty ostatní. Experti se například mohou opřít o veřejný nátlak při snaze prosadit na politické rovině rozhodnutí, které by bylo v souladu s jejich závěry. Tato rovina vyjednávání je v poměrech státního socialismu značně vychýlena ve prospěch politické moci a její velmi omezené kontrolovatelnosti jinými složkami.

Právě pokud je jedna ze stran vyjednávání oslabena, nastává problém stejně jako v případě, že některá získá přílišnou moc při směřování společnosti (diktatura, technokracie, populismus). Experti a vědci mají mít v moderních společnostech velký díl moci a důležitosti zejména proto, že moderní společnost je založena na expertním a vědeckém poznání a má vlastní výrazné vědecké sebepojetí. Právě fakt, že toto vědecké sebepojetí bylo přítomno ve státním socialismu často jen v rétorické, a nikoliv faktické rovině, rozeznávám jako jeho vlastní velký rozpor. Můžeme tak mluvit o vítězství (aktuální) potřeby nad (deklarovaným) principem. Experty rozpoznaná a jasně artikulovaná rizika nebyla zároveň uznána politicky za dostatečně relevantní²⁶⁵, a stalo se tak až během osmdesátých let, kdy postupně sílil tlak veřejnosti.

---

264 Ten je možná poněkud přílišně zjednodušující, neboť zde vynechávám možný ekonomický zájem jedné strany a možnost jeho účasti ve vyjednávání.

265 Daná problematika je pochopitelně složitější, nicméně zde není dostatek prostoru ji celou rozebírat. Velkým problémem byla neschopnost či neochota státu vymáhat dodržování vlastních zákonů a nařízení, zejména pokud by takový postup byl nákladný a ekonomicky zatěžující. K tomu docházelo i přes varování expertů, že aktuální šetření se sice promítne do kladných čísel probíhající pětiletky, nicméně v delším horizontu budou způsobené škody vyžadovat mnohem větší investice v rámci jejich odčinění a nápravy.

V této interpretaci, kterou nabízím, vycházím ze slabě konstruktivistických pozic a opírám se o teorii rizik Ulricha Becka, jak ji rozvíjel ve své teorii rizikové společnosti.²⁶⁶ Problematika environmentálních, stejně jako dalších moderních, rizik, spočívá podle Becka v tom, že jako rizika musejí být nejdříve uznána, což ale předpokládá nutnost je nějak objektivně stanovit, k čemuž je obvykle potřeba vědecké expertízy. I potom, co jsou rizika zaměřena a uznána (odhalena) experty, musí dojít k jejich uznání i ve společenské diskusi a politické sféře, samotný expertní názor není sám o sobě dostačující.

Uznání za riziko je potřebné jak v rámci veřejnosti, tak i na politické rovině, aby bylo možno se s ním vypořádat. V případě uznání rizika pouze v rovině společenské a expertní pak může vést k tlaku na sféru politickou, aby se danému riziku věnovala, i přesto, že jej sama neuznává. V opačném případě může tandem experti-politici prosadit určitá opatření i proti vůli veřejnosti, přestože tím zejména aktuální politická reprezentace ztratí část své krátkodobé legitimacy. Nebo může dojít k situaci, kdy tandem politici-veřejnost neuzná experty či vědci formulované riziko, a tudíž jej nebude možné řešit, neboť nebude politicky a společensky existovat a bude neuchopitelné a nedefinovatelné.

Přestože koncepce rizikové společnosti je psána na základě Beckova pozorování západní, zejména západoněmecké, společnosti, vzhledem k podobnosti moderních projektů a společnému původu argumentovanému v úvodní části práce se domnívám, že je možno využít Beckův koncept i pro výzkum a interpretaci modernity východní, v této práci konkrétně československého státního socialismu. Beckovu analýzu považuji za velmi užitečnou právě v otázkách souvisejících s životním prostředím, neboť v tomto aspektu skutečně vykazují obě verze modernity, západní liberálně-kapitalistická i východní státně-socialistická značné podobnosti, zejména do sedmdesátých let, následně se odlišují nikoliv problémy, kterým čelí, ale způsoby jejich řešení.

Teoretický rámec reflexivní modernizace²⁶⁷ a konstruktivistického pojetí rizik, by

---

266 Zejména Beck, Ulrich, *Riziková společnost, na cestě k jiné moderně*, Praha 2011 (orig. Něm 1986) a Beck Ulrich, *Vynalézání politiky, k teorii reflexivní modernizace*, Praha 2007. (orig. Něm 1993)

267 Úkolem reflexivní modernizace je podrobit moderní industriální společnost stejně tvrdé a kritické dekonstrukci, jako to kdysi industriální modernita učinila s tradiční společností. V rámci naplňování svých výchozích idejí, procesu modernizace a jeho následného úspěchu, se ztratilo se zřetele, že tento proces má mnohé negativní, přestože nezamýšlené, vedlejší důsledky. Tyto důsledky přerostly z okrajových marginálií a staly se určujícími a omezujícími

také měl být schopen odhalit, že jisté segmenty složité a do jisté míry organické struktury státního socialismu byly stavem životního prostředí dlouhodobě znepokojeny, podnikaly kroky a aktivně usilovaly o zlepšení dané situace. Tedy, i v systému státního socialismu je možné rozeznat určitou snahu o reflexivní modernizaci, jen s tím rozdílem, že se těmto reflexivním snahám nepodařilo se úspěšně prosadit. Socialistický projekt tak zůstal uvězněn v epoše uhlí a oceli a nepodařilo se mu překročit omezení a vyřešit problémy modernity industriální.

Na druhou stranu ani zjevný neúspěch neznamená, že zde nedocházelo k reflexi vlastních problémů a snaze o jejich řešení, což dokládá právě výše popsaná debata v expertním architektonickém prostředí. Jistou míru tohoto reflexivního poznání a uvědomění sdílejí například také autoři Slovníku životního prostředí Zdeněk Madar a Antonín Pfeffer, když uvádějí: *„Moderní civilizační proces je charakterizován prudkým rozvojem ekonomiky, techniky a vědy. Přináší lidstvu na jedné straně zvyšování hmotné životní úrovně, na druhé straně však záporné průvodní jevy. Jejich vznik, šíření a prohlubování jsou ve značné míře ovlivněny negativním působením životního prostředí, znehodnocovaného vedlejšími, nezamýšlenými a často i nepředvídanými účinky civilizačního procesu. Tyto záporné důsledky moderní civilizace se stupňují s rostoucí mírou industrializace a urbanizace a projevují se zvláště intenzivně v hustě zalidněných a silně industrializovaných oblastech. Péče o životní prostředí vychází z poznání, že lidským činnostem nelze nadále ponechávat živelný, nekontrolovatelný a neusměrňovaný průběh, že nelze trpět živelné vlivy na životní prostředí a jeho prostřednictvím na lidi.“*²⁶⁸

---

faktory soudobé modernity. Základním předpokladem pro reflexivní modernizaci je tedy kritický přístup k industriální modernitě a uznání toho, že její praktické naplňování tvoří závažné problémy.

Beck dále argumentuje, že industriální modernita se orientovala na přerozdělení a distribuci dobra. Industriální modernita se ale již vyčerpala a už si neumí poradit s riziky, která sama vygenerovala., a to z toho důvodu, že už nedokáže nabídnout další úspěchy, které by tato rizika legitimovaly nebo skryly, a vlastními nástroji často nedokáže rizika řešit, neboť právě tyto nástroje stojí za jejich vznikem. Takže namísto dobra nyní přerozděluje rizika, což značí novou fázi modernity, kterou Beck nazývá rizikovou společností. Takové přerozdělení je nejenže často velmi nespravedlivé, ale je také pouze dočasné, a proto je třeba procesu reflexivní modernizace, který má být cestou z rizikové společnosti k nové, jiné modernitě. Nová modernita má být schopna neustále kriticky hodnotit sebe sama, neboť aby společnost zůstala zdravou, musí být schopna neustále pochybovat sama o sobě, jak tvrdí Beck. Tato kritická pochybnost a sebereflexe by měl umožnit modernitě uvědomit si a přiznat svá negativa a následně je omezit, zatímco zůstanou zachována a rozšiřována pozitiva, které přináší, v první řadě její široký emancipační potenciál.

268 Madar, Zdeněk, Pfeffer, Antonín, Životní prostředí, Praha 1973, úvodní slovo, přebal knihy.

Provedená analýza architektonické diskuse může přispět ještě k jednomu ze závěrů dosavadního bádání.

Zde přetrvává v podstatě konsensuální vysvětlení, proč došlo k tak široké devastaci přírodního prostředí a proč se se situací nepodařilo dříve něco udělat, i přes varovné signály přicházející zejména ze strany vědců a expertů a později i z řad nespokojených občanů.

Za hlavní překážku „ekologické reformy“ se považuje zaměření hospodářství země na těžký průmysl a zájmy státních podniků. Přestože by se nemělo zapomínat na podíl domácností a dopravy na výsledné situaci²⁶⁹, pro dobu státního socialismu jednoznačně platí, že průmysl, zejména těžký, těžební a chemický, byl hlavním znečišťovatelem.

Modernizace průmyslu sice byla z technologického hlediska možná, nicméně instalace příslušných technologií by pro stát byla příliš nákladná, přestože by se většinou jednalo o tzv. end of a pipe technology, a taková investice byla buďto neuskutečnitelná nebo politicky neprůchodná, neboť by znamenala přílišné snížení životní úrovně obyvatelstva, které komunistická strana nechtěla připustit. Nutný objem finančních prostředků enormně narostl také tím, že „ekologizace“ průmyslu byla konstantně oddalována, přes existenci zákonů a norem, které k ní směřovaly.

Zde se ukazuje, že ani mocná státostrana nebyla vždy schopna či ochotna vynutit si na vlastních podnicích dodržení své vlastní legislativy. Základními principy, uplatňujícími se v právu životního prostředí, je princip „znečišťovatel platí“ a princip prevence, tedy předpoklad, že předcházením škodám je vždy lepší a levnější než jejich pozdější náprava. Oba tyto principy byly v legislativě obsaženy, v praxi ale nefungovaly příliš dobře. Ekonomické nástroje, které využívají princip „znečišťovatel platí“, nebyly dobře aplikovatelné do reality státem vlastněných a subvencovaných podniků. Některé poplatky za znečištění bylo možné přímo zahrnovat mezi plánovatelné položky a pokuty nedosahovaly takové výše, aby pro podnik představovaly vážnější ohrožení. Princip prevence zase ztroskotával na vysokém počtu udílených výjimek a malém tlaku na nápravu situace. Opakovaně bylo kritizováno, že podniky nemají např. čističky odpadních vod a filtrační

---

269 Tzn. zejména jejich produkce znečištění a odpadů. Právě podíl domácností není reflektován ve mnou zkoumaném architektonickém pojetí problematiky životního prostředí, nicméně o objevuje se už v později práce Bedřicha Moldana, Jaroslava Zýky a Josefa Jeníka *Životní prostředí očima přírodovědce* (1979).

technologie, které jim byly zákonem předepsané. Tato praxe dokázala neutralizovat i jinak vcelku moderní a účinné zákony a způsobit značnou dysfunkci existujícího práva životního prostředí.²⁷⁰

V otázkách životního prostředí se státostřana dostala do zajetí vlastních příslibů, neboť do radostného a šťastného života člověka, který se zavazovala garantovat, patřila jak slušná šance na dožití, čisté, zdravé a kulturní prostředí, tak materiální dostatek a zajištění určité míry blahobytu a konzumu. Nebylo ale možné dosáhnout jednoho bez omezení druhého, byť třeba jen dočasného.

Postupně tak docházelo k vyprazdňování původního utopického ideálu a jeho redukci na materiální zabezpečení obyvatelstva. Představa pokroku byla ztotožněna jen s hmotnou životní úrovní a, v míře, kterou ekonomická situace umožňovala, konzumem.

Tyto závěry analýza architektonické diskuse o životním prostředí v podstatě podporuje. Architekti často nepřekvapivě označovali státní podniky za primární poškozovatele životního prostředí a upozorňovali, že největším problémem je nedodržování existující legislativy a trvalá prioritizace zájmů státních podniků oproti zájmům jiným, a na druhé straně jen minimální zájem vedení státních podniků na širších dopadech a negativních externalitách jejich vlastní výrobní činnosti. Stejně tak označovali za problematickou krátkodobou orientaci na objem výroby a na pouze kvantifikovatelné faktory.

Výše předložená analýza architektonické diskuse o životním prostředí potvrzuje validitu dalšího výzkumu, jak tohoto konkrétního tématu, tak tematiky životního prostředí v expertním myšlení, a o jeho prozatím nevyužitých možnostech. Ukazuje také, že problémem kritického stavu životního prostředí nebyla nedostatečná schopnost expertního prostředí reagovat na dané problémy a poskytnout odborná řešení. Následný výzkum by se tedy měl zaměřit, podle mého soudu, také na způsoby a strategie, jakými se experti snažili prosadit své závěry a zjištění do praxe, pokud tak činili, a na odhalení důvodu jejich selhání.

---

270 Kružiková, Eva, Právo životního prostředí, in: Bobek, Michal, Molek, Pavel, Šimíček, Vojtěch (eds.), Komunistické právo v Československu, Kapitoly z dějin bezpráví, Brno 2009, s. 652-669, s. 663-667.

3.3. Závěrečné shrnutí, badatelské výhledy

Vlastní rozbor architektonické diskuse o životním prostředí představuje vstup na badatelsky nepřilíh zpracované pole a snahu o jeho prvotní analýzu. Hlavními přínosy, které tato sonda ukázala, je potvrzení počáteční premisy, že životní prostředí bylo mezi některými experty, zde konkrétně architekty, řešeným tématem již od konce padesátých let a jedním z hlavních témat v letech šedesátých. Protože se jedná o prvotní sondu do dané problematiky, další badatelská práce je v tomto tématu jistě namístě. Stejně tak jako v otázce jiných expertních skupin, které se věnovali pojetí životního prostředí, což nastiňuji v úvodu práce.

Poukázal jsem také na přínosy architektů na poli tématu životního prostředí, které spatřuji v praktické rovině především ve velkém podílu na organizaci mezinárodních setkání, přispění k ustanovení Rady pro životní prostředí a v úspěšném založení samostatného, specializovaného postgraduálního oboru, zabývajících se tématy životního prostředí.

Z hlediska teoretického přínosu považuji za velmi zajímavé především intelektuální prostředí okolo Kabinetu pro teorii architektury a tvorbu životního prostředí, stejně jako osobu jeho ředitele Zdeňka Lakomého a jeho myšlenkový vývoj. V tomto směru jistě spatřuji prostor pro další, systematictější výzkum, který si tato problematika jistě zaslouží.

Sonda do tohoto tématu také ukázala, že v architektonickém prostředí, ve spojitosti s tematikou životního prostředí, byly také přítomny výrazné myšlenkové směry a otázky, typické obecně pro šedesátá léta. Jednalo se především o určitý humanistický rámeček, snahu dát více prostoru člověku jakožto samostatné bytosti a uhájit jeho právo na přirozený svět před absolutizující technikou. Nositelem tohoto myšlení byl opět převážně, i když nikoliv výhradně, Kabinet a na něj navázané postavy. To dále podtrhuje jeho význam řešený výše a důležitost jeho dalšího výzkumu. Ten by se měl kromě hlubší analýzy vlastní intelektuální produkce zaměřit také na hlubší průzkum personálních vazeb a osudů jednotlivých členů kabinetu či jeho okolí a klást si otázku, jak široký byl intelektuální vliv Kabinetu, či zda se jednalo sice o velmi zajímavé, ale ohraničené prostředí. Sledování osudu Kabinetu a jeho členů je důležitou otázkou zejména po roce 1970, kdy dochází k určité neutralizaci Kabinetu. Tato otázka platí obzvláště o Zdeňku Lakomé, u kterého je ovšem, například pro jeho účast na mnoha

mezinárodní setkání, určitý vliv patrný, který si nejspíše udržel i v sedmdesátých letech.

V architektonickém myšlení byla přítomna také otázka o budoucnosti industriálních civilizací, spojená s otázkou budoucí organizace práce, kde je patrné ovlivnění koncepcí vědecko-technické revoluce. Specificky pro architektonickou profesi byla důležitá také otázka po podobě a uspořádání budoucích měst. Toto téma bylo pro architekty obzvláště palčivé ve světle prognóz budoucího rapidního populačního nárůstu.

Za významný přínos architektonického myšlení považují také kladený důraz na otázky oboustranného vlivu prostředí na člověka a snahu o větší integraci s dalšími společenskými vědami.

Proměny v přístupu k životnímu prostředí, sledované zejména skrze posun v Lakomého koncepci, tedy opuštění většiny humanistické linií, a naopak posílení důrazu na metody řízení, systémové teorie a kybernetiku, dále korespondují se závěry Vítězslava Sommera o proměně expertního prostředí v sedmdesátých letech.²⁷¹

Za nejvýraznější proměnu ve vývoji architektonického přístupu k životnímu prostředí, kterou jsem vysledoval je překonání mantinelů vlastní profese, tedy počátečního užšího zaměření na otázky městského prostoru, případně krajiny. Architekti se původně začali zabývat konceptem životního prostředí zejména ve snaze o syntetičtější urbanistický přístup, nicméně s promýšlením těchto témat se do jejich pozornosti dostávalo stále více faktorů, působících na život člověka, až došlo k velmi širokému pojetí tématu životního prostředí. To zahrnovalo v podstatě veškerý svět, jež člověka obklopoval, s důrazem na komplexitu a složitost vzájemných vztahů jednotlivých složek životního prostředí. Své pojetí také rozšířili zejména o otázky a problémy přírodního prostředí, kterým kladli stále větší důležitost, hlavně z důvodu jeho kontinuálního poškozování. Skrze tyto otázky se dopracovali k výraznému zohledňování negativ plynoucích z rozvoje průmyslových civilizací. Tímto získaly jejich úvahy určitý reflexivní rozměr. Zároveň můžeme na tomto příkladu sledovat výše zmíněnou tezi, že za kontinuálním poškozováním přírodního prostředí nestála nedostatečnost reflexe v odborném a expertním prostředí. Otázka, která se zde nabízí pro další bádání je

---

271 Sommer, Vítězslav, *Towards the Expert Governance: Social Scientific Expertise and the Socialist State in Czechoslovakia, 1950-1980s*, in: *Serendipities* 1, 2016 (2): s. 138–157.

tak jistě tak, z jakého důvodu se tomuto směru expertního myšlení nepodařilo více se prosadit do praxe. Částečnou odpověď nabízím výše, je jí zejména problematická úloha státních podniků, nicméně přesto jsem přesvědčen, že další výzkum interakce expertů s mocenskými kruhy, jejich pozic, strategií a možností může představovat další z důležitých otázek pro následné bádání.

Konceptualizací životního prostředí se architekti začali zabývat zejména ve snaze o syntetičtější urbanistický přístup, který by vyřešil problémy tehdejší městské zástavby. Společně s promýšlením těchto témat se do jejich pozornosti dostávalo stále více faktorů, působících na život člověka, až došlo k velmi širokému pojetí tématu životního prostředí. To zahrnovalo v podstatě veškerý svět, jež člověka obklopoval, s důrazem na komplexitu a složitost vzájemných vztahů jednotlivých složek životního prostředí. Tím v podstatě došlo k vydělení problematiky životního prostředí z původní architektonické odbornosti a k postupnému rozvoji této problematiky směrem k samostatně stojícímu oboru. Patrné bylo také úsilí o širší vazby na další vědní obory, ve snaze nalézt dostatečně komplexní přístup, který by dokázal účinně adresovat široké spektrum vztahů a problémů, které obnáší rozvoj moderní civilizace a jeho dopady na přírodní i člověkem vytvořené prostředí. Nejvýraznější posun představuje rostoucí zohledňování přírodního prostředí a jeho stavu jakožto podmínky a limitu tvorby prostředí umělého.

Přestože architekti patřili v problematice životního prostředí k velmi aktivním, rozhodně nelze tvrdit, že by témata životního prostředí byla řešena výlučně mezi architekty. Výše zmíněná práce nicméně ukazuje, že v šedesátých letech patřili k významným aktérům na poli této problematiky a svou roli si patrně částečně udrželi i později, zejména díky novému specializovanému oboru. Následný vývoj v sedmdesátých letech jsem určitým způsobem předesťel, nicméně i zde by bylo vhodné prohloubit či potvrdit tyto závěry pokračujícím výzkumem.

4. Zdroje a literatura

Prameny:

Archivní:

Archiv hlavního města Prahy (AMP): Odbor kultury, sign. OK-164.004, inv.č.1824, karton 164, Etarea, studie životního prostředí ve městě (1967).

Vydané:

B. M. Kedrov, R. Richta, S. P. Odujev, Člověk-věda-technika, K marxisticko-leninské analýze VTR, Praha 1974.

Černoušek, Michal, Psychologie životního prostředí, Praha 1986.

Černý Miloš, Lakomý, Zdeněk, Nový, Otakar, Životní prostředí pro člověka, Praha 1973.

Černý, Miloš, Gottlieb, Miroslav, Nový, Otakar, Architektura a životní prostředí, Praha 1967.

Dvořák, Bohuslav, Aktuální problémy a nedostatky odborného vyjadřování o životním prostředí, Praha 1974.

Dvořák, Bohuslav, K základním teoretickým otázkám tvorby životního prostředí, Praha 1968.

Gottwald, Klement, Pro štěstí lidu, přetváření přírody ve stalinské epoše, Praha 1951.

Honzík, Karel, O vědeckou teorii architektury, Praha 1950.

Honzík, Karel, Architektura všem, Praha 1956.

Honzík, Karel, Determinanty architektonické tvorby, Praha 1957.

Honzík, Karel, Co je to životní sloh, 1958.

Honzík, Karel, Cestou k socialistické architektuře, Praha 1960.

Honzík, Karel, Tvorba životního slohu, Praha 1946.

- Investice a životní prostředí, studie a výhledy k realizaci, VÚVA, Praha 1966.
- Kasalický Václav, Problémy vztahující se k životnímu prostředí, II. revidované vydání pro potřeby konference OSN o životním prostředí, Praha 1971.
- Kasalický, Václav, Materiální základy životního prostředí, Praha 1975.
- Kasalický, Václav, Sum, Antonín, Přehled výsledku symposia Evropské hospodářské komise OSN o životním prostředí, sv. 1 a 2, Praha 1971.
- Kvasničková, Danuše a kol., Výchova k péči o životní prostředí, Praha 1984.
- Lakomý, Zdeněk, Člověk mění svět, civilizace, kultura a životní prostředí, Praha 1976.
- Lakomý, Zdeněk, Librová, Eva, Procházka Vítězslav, Pět statí o teorii architektury, Praha 1964.
- Lakomý, Zdeněk, První varianta hypotetické koncepce perspektivních tendencí vývoje životního prostředí v ČSSR (Studie), Praha 1966.
- Lakomý, Zdeněk, Základní otázky specifičnosti architektury, Praha 1959.
- Madar, Zdeněk, Pfeffer, Antonín, Životní prostředí, Praha 1973.
- Madar, Zdeněk, Řízení péče o životní prostředí v evropských státech, Praha 1990.
- Mlynárik, Jan, Ekologia po Slovensky, Otázky životného prostredia na Slovensku (1948-1988), Praha 1994.
- Moldan, Bedřich, Zýka, Jaroslav, Životní prostředí očima přírodovědce, Praha 1979.
- Murmanský Ladislav, Životní prostředí ve výstavbě, Praha 1962.
- Nový, Otakar, Konec velkoměsta, Praha 1964.
- Pechar, Josef, Československá architektura, Praha 1979.
- Ragon, Michel, Kde budeme žít zítra, Praha 1967 (orig. Franc. 1963).
- Richta, Radovan a kolektiv, Civilizace na rozcestí, Praha 1967.
- Říha, Josef Karel, Země krásná, Kniha o přírodě, civilisaci a plánování, Praha 1948.
- Říha, Josef, Úvod do teorie životního prostředí, Praha 1979.
- Studie budoucího rozvoje města a vesnic v ČSSR, VÚVA, Praha 1966.

Studijní podklady a informace k péči o životní prostředí, Vybrané stati z historie péče o životní prostředí na území ČSR, Praha 1988, s. 125-130.

Tvorba a ochrana krajiny, sborník statí projednaných na 6. plenárním zasedání biologicko lékařské sekce ČSAV dne 29. října 1959 a zasedání Komise pro ochranu přírody a tvorbu krajiny dne 19. listopadu 1959, Praha 1960.

Vědecká konference o životním prostředí, sborník referátů, Praha 1971.

Veselý, Jaroslav, Příroda Československa, její vývoj a ochrana, Praha 1954.

Žák, Ladislav, Obytná krajina, Praha 1947.

Periodika:

Acta Polytechnica

Architektura ČSR

Československý architekt

Květy

Ochrana přírody

Tvorba

Vesmír

Výtvarná práce

Životné prostredie

Rozhovory:

Rozhovor s Danuší Kvasničkovou 19. 7. 2016, (rozhovor vedl Jonáš Chmátal).

Rozhovor s Danuší Kvasničkovou 11. 1. 2017, (rozhovor vedl Jonáš Chmátal).

Literatura:

- Aron, Raymond, 18 lectures on Industrial society, London 1967.
- Beck Ulrich, Vynalézání politiky, k teorii reflexivní modernizace, Praha 2007.
(orig. Něm 1993).
- Beck, Ulrich, Riziková společnost, na cestě k jiné moderně, Praha 2011 (orig.
Něm 1986).
- Bělohradský, Václav, Myslet zeleň světa, Praha 1991.
- Braniš, Martin a kol., Výkladový slovník vybraných termínů z oblasti životního
prostředí a ekologie, Praha 1999.
- Brenn, Paulina, Weekend Gateaways: The Chata, the Tramp and Politics of
Private Life in post 1968 Czechoslovakia, in: Socialist spaces: Cowley,
David, Reid, Susan (eds), Sites of everyday life in Eastern block, Oxford
2002, s. 123-140.
- Buden, Boris, Konec postkomunismu, od společnosti bez naděje k naději bez
společnosti, Praha 2013.
- Condorcet, Antoine, Náčrt historického obrazu pokroků lidského ducha, Praha
1968.
- Czumalo, Vladimír, Česká teorie architektury v letech okupace, Praha 1991
- Čechurová, Jana, Randák, Jan a kol., Základní problémy studia moderních a
soudobých dějin, Praha 2014.
- Čeřovský, Jan, Jak jsme zachraňovali svět aneb půl století ve službách ochrany
přírody, Praha 2014.
- Dějiny českého výtvarného umění, VI / 1, 2, 1958-2000, Praha 2007.
- Dostalík, Jan, Organická modernita, ekologicky šetrné tendence v
československém urbanismu a územním plánování (1918-1968), Brno
2015.
- Dvořáková, Dita, Ladislav Žák, Byt a krajina, Praha 2006.
- Dvořáková, Dita, Ladislav Žák, Praha 2013.
- Dvořáková, Dita, Za obzorem věčnosti, výběr z díla Karla Honzika, Praha 2002.

- Eisenstadt, Shmuel N., Multiple moderne im Zeitalter der Globalisierung, in: Schwinn, Thomas (Hrsg.), Die Vielfalt und Einheit der Moderne. Kultur und strukturvergleichende Analysen, Wiesbaden 2006 s. 37-63.
- Foucault, Michel, Dohlížet a trestat, Praha 2000.
- Fromm, Erich, Mít nebo být, Praha 2014.
- Hadač, Emil, Moldan, Bedřich, Stoklasa, Jaroslav, Ohrožená příroda, biosféra-člověk-technosféra, Praha 1983.
- Hájek, Pavel, Jde pevně kupředu naše zem, Krajina českých zemí v období socialismu 1948-1989, Praha 2008.
- Harrington, Austin a kol., Moderní sociální teorie, Praha 2006.
- Havel, Václav, Politika a svědomí, in: Spisy 4: Eseje a jiné texty z let 1970–1989, Praha 1999.
- Hermann, Tomáš, Olšáková, Doubravka (eds.), Plánování socialistické vědy, Dokumenty z roku 1960 ke stavu a rozvoji přírodních a technických věd v Československu, Červený Kostelec 2013.
- Hoppe, Jiří, Škodová, Markéta, Suk, Jiří, Caccamo, Francesco, "O nový československý model socialismu", čtyři interdisciplinární vědecké týmy při ČSAV a UK v 60. letech, Praha 2015.
- Hrůza, Jiří, Svět měst. Praha, 2014.
- Hudeček, Ondřej, K několika důvodům nezájmu o environmentální dějiny mezi českými historiky a historičkami, in: Dějiny-teorie-kritika 2/2012, s. 246-261.
- Janáč, Jiří, Průplav Odra-Odra-Labe jako velká stavba komunismu, in: Dějiny a současnost, č. 2, roč. 38, 2015, s. 18-21.
- Janko, Jan, Ekologie a politika v sedmdesátých letech dvacátého století (několik poznámek) in: Věda v Československu v období normalizace (1970-1975), sborník z konference (Praha 21.-22. listopadu 2001), Praha 2002, s. 277-286.
- Janko, Jan, K počátkům ekologizace naší biologie, in: Zylinská, B., Svobodný, P., (eds.), Česká věda a Pražské jaro (1963-1970), Praha 2001, s. 219-225.

- Kolář, Pavel, Čtyři základní rozpory východoevropského komunismu, in: Soudobé dějiny 1-2 / 2015, s. 130-168.
- Kružíková, Eva, Právo životního prostředí, in: Bobek, Michal, Molek, Pavel, Šimíček, Vojtěch (eds.), Komunistické právo v Československu, Kapitoly z dějin bezpráví, Brno 2009, s. 652-669.
- Loewenstein, Bedřich, Projekt Moderny, Praha 1995.
- Loewenstein, Bedřich, Víra v pokrok, Dějiny jedné evropské ideje, Praha 2009.
- Lynch, Kevin, The image of the City, Cambridge 1970.
- Macura, Vladimír, Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře), Praha 2008.
- Moldan, Bedřich, Příroda a civilizace: životní prostředí a rozvoj lidské civilizace, Praha 1997.
- Olšáková, Doubravka (ed.), In the name of great work, Stalin's Plan for the Transformation of Nature and its Impact in Eastern Europe, New York, 2016.
- Olšáková, Doubravka, Stalinský plán přetvoření přírody v Československu, in: Dějiny a současnost, č. 2, roč. 38, 2015, s. 10-14.
- Schindler-Wisten, Petra, O chalupách a lidech: České chalupářství v období tzv. normalizace a transformace, Praha 2017.
- Sommer, Vítězslav, Experti, právo a socialistický stát, Právní věda v ČSAV a její činnost v letech 1952 až 1960, in: Soudobé dějiny 1-2/2016, s. 118-136.
- Sommer, Vítězslav, Scientists of the World, Unite! Radovan Richta's Theory of Scientific and Technological Revolution, in: E. Aronova, S. Turchetti (eds.), Science Studies during the Cold War and Beyond, 2016, s. 177-203.
- Sommer, Vítězslav, Towards the Expert Governance: Social Scientific Expertise and the Socialist State in Czechoslovakia, 1950-1980s, in: Serendipities 1, 2016 (2): 138–157.
- Spurný, Matěj, Most do budoucnosti: laboratoř socialistické modernity na severu Čech, Praha 2016.
- Storchová Lucie a kol., Koncepty a dějiny, proměna pojmů v současné historické vědě, Praha 2014.

- Strakoš, Martin, Architektura, urbanismus a životní prostředí průmyslového velkoměsta ve 20. století na příkladu Ostravy, in: Příroda vs. industriál : vytváření prostoru v literatuře a výtvarném umění Ostrava 2016, s. 236-262.
- Strakoš, Martin, Nová Ostrava a její satelity. Kapitoly z dějin architektury 30.-50. let 20. století, Ostrava 2010.
- Ševčík, Oldřich, Beneš, Ondřej, Architektura 60. let, „Zlatá šedesátá léta“ v české architektuře 20. století, Praha 2009.
- Švácha, Rostislav, Hájková, Ludmila, Kde budeme žít zítra, in: Akce, slovo, pohyb prostor, experimenty v umění šedesátých let, katalog výstavy, Praha 1999, s. 114-145.
- Vaněk, Miroslav, Ekologie a ekologické hnutí v posrpnovém Československu. In: Blažek, Petr, Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968-1989, Praha, 2005 s. 79-95.
- Vaněk, Miroslav, Nedalo se tady dýchat, Ekologie v českých zemích v letech 1968-1989, Praha 1996.
- Vaněk, Miroslav, O některých problémech ekologického hnutí v českých zemích před rokem 1989, in: Soudobé dějiny, č.1, 1995, s. 42-57.
- Vaněk, Miroslav, Porobení přírody, in: Proč jsme v listopadu vyšli do ulic, Brno 1999, s. 138-139.
- Vaněk, Miroslav, Zelené mládí, ekologické aktivity mladé generace v osmdesátých letech, in: Vaněk, Miroslav a kol., Ostrůvky svobody, kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu, Praha 2002, s. 237-272.
- Velké dějiny zemí Koruny české, tematická řada: Architektura, Praha 2009.
- Wagner, Peter, Sociology of modernity, liberty and discipline, London 1994.
- Zarecor Elman, Kimberly, Utváření socialistické modernity, Bydlení v Československu v letech 1945-1960, Praha 2015.

Zounek, Jiří, Šimáně, Michal, Knotová, Dana, Dějiny socialistického školství: terra inkognita historicko-pedagogického výzkumu? K problematice zdrojů poznání minulosti, in: Pedagogická orientace, 2015, roč. 25, č. 3, s. 319–344.

Zýka, Jaroslav, Jeník, Jan, Moldan, Bedřich, Životní prostředí očima přírodovědce, Praha 1989.

Závěrečné práce:

Hájková, Gabriela, Ekologie, ochránáři a environmentální problematika v Brně v 2. pol. 80. let, diplomová práce obhájená na FF MU v roce 2011.

Moravec, Jiří, Hnutí Brontosaurus jako fenomén volnočasové aktivity československé mládeže v letech 1974 – 1989, rigorozní práce obhájená na Pedf UK v roce 2016.

Webové stránky:

archiweb <http://archiweb.cz/>

asb-portal odborný stavební portál <https://www.asb-portal.cz/>

Environmentální dějiny <http://environmentalni-dejiny.org/>

Společnost pro trvale udržitelný rozvoj <http://stuz.cz/>

Ústav pro soudobé dějiny <http://www.usd.cas.cz/>